

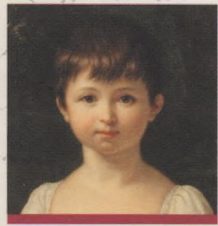
1822.

au Min. de l'É.
vembre.
De Re. Louis

Lettre à ma fille

Chère ma fille

Rendiez, y
chaquait
quelques m
que
trouvais entre le tete et le

rebonne
un
diffé
le

MYKOLAS KLEOPAS OGINSKIS

Historia

Tėviški patarimai

Keturi laišakai apie ugdymą

je me suis été enlevé

MIKHAŁ KLEAFAS AGINSKI

sur l'Éducation

Бацькоўскія парады

Чатыры лісты аб выхаванні

mères; donés d'excellentes
l'occupes
pour épou
tes parens,
et bonne mère

tes
bien que
mais est
deux

Que Dieu est avec vous
tifié dans l'amour de la Vertu et de
de tes devoirs ! Lui et te bénisse pour
et ton Père sur la destinée de son
encore de quelques moments de

MYKOLAS KLEOPAS OGINSKIS

Tėviški patarimai

Keturi laišakai apie ugdymą

Parengė *Vytas Rutkauskas,*
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

МІХАЛ КЛЕАФАС АГІНСКІ

Бацькоўскія парады

Чатыры лісты аб выхаванні

Падрыхтавалі *Vitas Rutkauskas,*
Ramune Šmigelskytė-Stukienė

МІХАЛ КЛЕАФАС АГІНСКІ

Бацькоўскія парады

Чатыры лісты аб выхаванні

Падрыхтавалі *Вітас Руткаўскас,*
Рамуне Шмігяльскіце-Стукене

MYKOLAS KLEOPAS OGINSKIS

Tėviški patarimai

Keturi laišakai apie ugdymą

Parengė *Vytas Rutkauskas,*
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

UDK 94(474.5),1569/1861“(092)(044.2)
Og-13

Аўтарк ўступнага артыкула і каментарыяў
Рамуне Шмігальскіце-Стукене

Пераклад з французскай на літоўскую мову
Юраце Каразійце

Пераклад з літоўскай на беларускую мову
Вадзім Вілейта

Перакладчыкі з французскай на беларускую мову
Леанід Казыра, Наталля Цімоніна

Навуковы рэдактар
Святлена Немагай

Рэцэнзент
Кандыдат гістарычных навук, дацэнт Ірына Кітурка

Рэдактар літоўскай мовы
Рэда Асакавічуце

Рэдактар перакладаў на беларускую мову
Алена Шагун

Дызайнер
Скайце Ашмянавічуце

Кніга падрыхтаваная і выдадзена пры фінансавай падтрымцы
Амбасады Літоўскай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь

LIETUVOS
VYSTOMASIS
BENDRADARBIAVIMAS

© Рэтаўскі музей гісторыі культуры Агінскіх, 2016

ISBN 978-609-420-536-1

UDK 94(474.5)„1569/1861“(092)(044.2)
Og-13

Įvadinio straipsnio ir komentarų autorė
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Vertėja iš prancūzų į lietuvių kalbą
Jūratė Karazijaitė

Vertėjas iš lietuvių į baltarusių kalbą
Vadimas Vileita

Vertėjai iš prancūzų į baltarusių kalbą
Leanidas Kazyra ir Natalia Cimonina

Mokslinė redaktorė
Sviatlėna Nemahaj

Recenzentė
doc. dr. Iryna Kiturka

Lietuvių kalbos redaktorė
Reda Asakavičiūtė

Baltarusių kalbos redaktorė
Alena Šagun

Dizainerė
Skaistė Ašmenavičiūtė

Knygos parengimą ir leidybą iš dalies finansavo
Lietuvos Respublikos ambasada Baltarusijos Respublikoje

LIETUVOS
VYSTOMASIS
BENDRADARBIAVIMAS

© Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus, 2016

ISBN 978-609-420-536-1

Змест

Прадмова. Вітас Руткаўскас 10

Чатыры лісты Міхала Клеафаса Агінскага аб выхаванні.

Рамуне Шмігяльскіце-Стукене 14

Лісты Міхала Клеафаса Агінскага 78

Спадару Гумберту. 1819 г. Залессе 80

Урывак з ліста да жонкі, якая прасіла маёй парады аб польскіх кнігах для чытання нашым дзецям. 1822 г. Рэгаў 86

Ліст да маёй дачкі Амеліі пра выхаванне дзяцей. 1822 г. Рэгаў 108

Бацькоўскія парады сыну на жыццёвы шлях. [1822? г.] 140

Turinys

Pratarmė. Vytas Rutkauskas 11

Keturi Mykolo Kleopo Oginskio laišakai apie ugdymą.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė 15

Mykolo Kleopo Oginskio laišakai 79

Ponui Humbertui. 1819 m. Zalesė 81

Ištrauka iš laiško žmonai, kuri manęs klausė patarimo, kokias lenkiškas knygas būtų galima duoti skaityti mūsų vaikams. 1822 m. Rietavas 85

Laiškas mano dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą. 1822 m. Rietavas 109

Tėviški patarimai į gyvenimą iškeliaujančiam sūnui. [1822? m.] 141

M. K. Oginski.

Мыкoлo Клеoпo Ogинскиo пoртрeтaс.
Dail. François-Xavier Fabre'as (1766–1837). Žemaičių
muziejus „Alka“. Kęstučio Stoškaus nuotrauka.

Партрэт Міхала Клеафаса Агінскага.
Мастак Франсуа-Ксаўе Фабр (1766–1837).
Жмудскі музей “Алка”.
Фота Кястуціса Стошкаса.

Прадмова

Воляю гістарычных разломаў не грамадска-дзяржаўная дзейнасць, а музычная спадчына прынесла Міхалу Клеафасу Агінскаму (1765–1833) даўгавечную славу. Асабліва паланэз “Развітанне з Радзімай” – неўміручы помнік драматычнаму лёсу Рэчы Паспалітай Абодвух Народаў, якая, сутыкнуўшыся з першым падзелам у 1773 г., распачала шырокамаштабную дзяржаўную рэформу адукацыі, а ў 1791 г. прыняла знакамітую Канстытуцыю 3 траўня, тым самым стала была на шлях стварэння сучаснай дзяржавы.

Калі ў 1795 г. Рэч Паспалітая была сцёртая з палітычнай карты Еўропы, працы М. К. Агінскага, як і яшчэ шмат каго з выбітных постацяў тых часоў, канулі ў забыццё. І толькі калі ў 2005 г. рупліўцамі культурнага здабытку з Беларусі, Літвы, Польшчы і іншых краін было распачатае мэтанакіраванае ажыццяўленне праграмы, прымеркаванай да 250-й гадавіны нараджэння М. К. Агінскага, па правядзенні архіўных даследаванняў, навуковых канферэнцый, музычных фестываляў, выданні пісьмовай спадчыны, паступова святло дня пабачыў не толькі панарамны краявід грамадска-палітычнай дзейнасці М. К. Агінскага, але і прастора яго асабістага жыцця: выхаванне ў духу ідэй Асветніцтва, калі з маленства прышчапляліся прынцыпы хрысціянскай маралі, павагі да бацькоў, веры ў натуральныя свабоды і правы чалавека, працавітасць, здаровы лад жыцця ды асабліва ўвага да навукі і ведаў.

Гэтыя каштоўнасці М. К. Агінскі перадаў сваім дзецям. Шмат якія з іх знайшлі ўвасабленне ў жыцці сына Ірэнея Клеафаса, калі той перасяліўся ў невялічкі заходнелітоўскі горад Рэтаў. Тут, ва ўладаннях апошняй рэзідэнцыі Агінскіх, сацыяльныя пераўтварэнні, што былі ініцыяваныя Ірэнеем Агінскім ў 1835 г., перараслі ва ўнікальны інавацыйны прарыў у галіне асветы, культуры, навукі і тэхнікі, у выніку чаго ў Літве з’явіліся першая сельскагаспадарчая школа (1835 г.),

Pratarmė

Istoriniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo praradimo lūžiai nulėmė, kad ne valstybinė ir visuomeninė veikla, o muzikinis palikimas pelnė Mykolui Kleopui Oginskiui (1765–1833) ilgaamžę šlovę. Ypač polonezas „Atsisveikinimas su Tėvyne“ – nesenstantis Abiejų Tautų Respublikos dramatiško likimo testamentas. Respublikos, kuri pirmojo valstybės padalijimo akivaizdoje 1773 m. pradėjusi įgyvendinti plataus masto valstybinę švietimo reformą, 1791 m. priėmusi Gegužės 3-iosios Konstituciją, buvo pasukusi modernios valstybės kūrimo keliu.

1795 m. ištrynus iš politinio Europos žemėlapio Abiejų Tautų Respublikos vardą, M. K. Oginskio, kaip ir daugelio kitų iškilių to meto asmenybių, darbus uždengė užmarštis. Ir tik tai 2005 m. Lietuvos, Baltarusijos, Lenkijos, kitų šalių kultūros paveldo puoselėtojams pradėjus kryptingai įgyvendinti M. K. Oginskio 250-ųjų gimimo metinių sukakčiai skirtą archyvinių tyrimų, mokslinių konferencijų, muzikinių festivalių, pažintinių ekspedicijų, rašytinio palikimo leidybos programą, palaipsniui atsiskleidė ne tik tai panoraminis M. K. Oginskio viešosios veiklos vaizdas, bet ir jo privataus gyvenimo erdvė: Apšvietos idėjomis persmelktas ugdymas, nuo mažų dienų įskiepijęs krikščioniškosios moralės principus, pagarbą tėvams, tikėjimą prigimtinėmis žmogaus laisvėmis ir teisėmis, darbštumą, sveiką gyvenimo būdą ir ypatingą dėmesį mokslui bei žinioms.

Šias vertybes M. K. Oginskis perdavė savo vaikams, ir daugelis jų įsikūnijo sūnaus Irenėjaus Kleopo gyvenime, jam persikėlus gyventi į nedidelį Vakarų Lietuvos miestą Rietavą. Čia, paskutinės Oginskių rezidencijos valdose, Irenėjaus Oginskio 1835 m. inicijuoti socialiniai pertvarkymai peraugo į unikalų švietimo, kultūros, mokslo ir technikos naujovių proveržį, kuris davė Lietuvai pirmąją žemės ūkio mokyklą (1835 m.), profesionalią šešiametę muzikos mokyklą (1872 m.), pirmąjį telefoninį ryšį (1882 m.), pirmąją elektrinę (1892 m.), pirmąsias tarptautines žemės ūkio parodas...

прафесійная шасцігадовая музычная школа (1872 г.), першая лінія тэлефоннай сувязі (1882 г.), першая электрастанцыя (1892 г.), першыя міжнародныя сельскагаспадарчыя выставы...

Глыбей пазнаёміцца з каштоўнаснымі арыенцірамі М. К. Агінскага, яго адукацыйнымі поглядамі, мэтамі і задачамі, якія ён ставіў перад выхаваннем дзяцей, дазваляюць рукапісы, што захаваліся ў фондах архіваў. У новую публікацыю эпістальнай спадчыны М. К. Агінскага, што прапануецца шанюўнаму чытачу, увайшлі чатыры лісты на тэму выхавання: бацькоўскія парады дачцэ Амеліі і сыну Ірэнею Клеафасу – наказы па выхаваўча-адукацыйных пытаннях, выказаныя ў форме лістоў, якія дапаўняюцца ўрыўкам з ліста жонцы Марыі Нэры аб падборы літаратуры для дзяцей і лістом да настаўніка Гумберта, дзе ідзе гаворка аб вучобе Ірэнея Клеафаса.

У лістах, што былі напісаныя ў 1819–1822 гг. у Залессі і Рэтаве, раскрываецца бацькоўскі клопат М. К. Агінскага аб выхаванні і адукацыі дзяцей, а заадно і змест гэтай адукацыі. Сам будучы цудоўна знаёмы з найноўшымі дасягненнямі навукі пачатку XIX ст., Міхал Клеафас імкнуўся, каб дзеці не толькі чыталі галоўныя работы па хіміі, астраноміі, батаніцы, але і намагаліся прыкласці навуковыя веды на практыцы.

Публікуючы гэтую падборку лістоў на літоўскай і беларускай мовах, мы спадзяемся, што знаёмства з гэтай унікальнай крыніцай дапаможа лепш усвядоміць супольную культурную спадчыну Літвы і Беларусі, новымі дадзенымі папоўніць дагэтуль малавядомую тэму адносінаў паміж бацькамі і дзецьмі ў сям’і Агінскіх, а таксама паспрыяе новым даследаванням гісторыі культуры Літвы і Беларусі.

Вітас Руткаўскас

дырэктар Рэтаўскага музея гісторыі
культуры Агінскіх

Oginskių kultūros istorijos muziejaus iniciatyva parengti ir lietuvių bei baltarusių kalbomis skelbiami M. K. Oginskio laišakai apie ugdymą yra puikus edukacines M. K. Oginskio pažiūras atskleidžiantis šaltinis.

Atiduodami į maloniojo skaitytojo rankas keturių laiškų, rašytų 1819–1822 m. Zalesėje ir Rietave, publikaciją, siekiame populiarinti M. K. Oginskio rašytinį palikimą ir skleisti žinią apie iki šiol savo reikšmės neprarandančias vertybes, kurias M. K. Oginskis siekė įskiepyti savo vaikams, rengdamas juos savarankiškam gyvenimui.

Vytas Rutkauskas

Rietavo Oginskių kultūros istorijos
muziejaus direktorius

Чатыры лісты Міхала Клеафаса Агінскага аб выхаванні

РАМУНЕ ШМІГЯЛЬСКІЦЕ-СТУКЕНЕ

Дзяржаўнік і кампазітар Міхал Клеафас Агінскі (1765–1833) пакінуў багатую пісьмовую спадчыну, якая на сёння захоўваецца ў фондах архіваў, музеяў і бібліятэк некалькіх дзяржаў. Гэта рукапісы палітычных прамоваў, з якімі ён выступаў на дзяржаўных соймах і сойміках Польшчы і Літвы, заўвагі адносна паляпшэння эканамічнага становішча краіны, дыпламатычныя дэпешы, што ён дасылаў з Гаагі і Лондана, практы адбудовы Вялікага Княства Літоўскага, шматлікая дзелавая і прыватная карэспандэнцыя, рукапісы музычных твораў, мемуары, эсэ. Толькі невялікая частка гэтай спадчыны апублікаваная. У апошніх дзесяцігоддзях XVIII ст. былі выдадзеныя некалькі палітычных тэкстаў М. К. Агінскага, прамовы, з якімі ён выступіў на Сойме, ды адозвы часоў паўстання 1794 г. Аднак для шырэйшага кола чытачоў даступнымі засталіся толькі “Мемуары пра Польшчу і палякаў з 1788 да канца 1815 года”, выдадзеныя ў 1826 г. ў Парыжы на французскай мове, а пазней перакладзеныя на нямецкую, італьянскую, польскую і іншыя мовы, музычныя творы (паланэзы, мазуркі, маршы), а таксама “Лісты пра музыку” – праца, апублікаваная на некалькіх мовах праз шмат гадоў пасля смерці аўтара, у якой раскрываюцца музычныя погляды М. К. Агінскага¹.

Усе гэтыя творы адлюстроўваюць грамадска-палітычнае асяроддзе

¹ Шырэй музычная спадчына М. К. Агінскага прэзентаваная ў манаграфіях Святлены Немагай і Лаймы Кяўлейкіце (гл.: С. Немагай, *Жыццё і творчасць М. К. Агінскага ў каардынатах яго часу і культурнага асяроддзя*, Мінск, 2007; L. Kiauleikytė, *XVIII a. II pusės – XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose*, Vilnius, 2008), а таксама ў каментарыях Дануце Мукене (Danutė Mukienė) да выдання “Лісты пра музыку” (*Laiškai apie muziką*, Vilnius, 2014).

Keturi Mykolo Kleopo Oginskio laiškai apie ugdymą

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Valstybininkas ir kompozitorius Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833) paliko gausų rašytinį palikimą, kuris šiandien saugomas kelių valstybių archyvų, muziejų bei bibliotekų fonduose. Tai politinių kalbų, sakytų Lenkijos ir Lietuvos valstybės seimeliuose ir seimuose, rankraščiai, pastabos, kaip gerinti šalies ekonominę padėtį, iš Hagos ir Londono siųstos diplomatinės depešos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atkūrimo projektai, gausi dalykinė ir privati korespondencija, muzikos kūrinių rankraščiai, memuarai, esė. Tik nedidelė šio palikimo dalis yra publikuota. Aštuonioliktojo šimtmečio paskutiniais dešimtmečiais buvo paskelbti keli M. K. Oginskio politiniai tekstai, Seime pasakytos kalbos ir 1794 m. sukilimo metų atsišaukimai. Tačiau platesniam skaitytojų ratui prieinami tapo tik 1826 m. Paryžiuje prancūzų kalba išleisti, vėliau į vokiečių, italų, lenkų bei kitas kalbas išversti „Atsiminimai apie Lenkiją ir lenkus nuo 1788 iki 1815 metų pabaigos“, muzikos kūrinių (polonezų, mazurkų, maršų) gaidos bei pralinkus daugeliui metų po autoriaus mirties publikuoti „Laiškai apie muziką“ – keliomis kalbomis išleistas M. K. Oginskio muzikines pažiūras atskleidžiantis veikalas¹.

Visi šie kūriniai atspindi viešąjį M. K. Oginskio – valstybininko ir visuomenės veikėjo – pasaulį bei leidžia pažinti jį kaip muziką ir kūrėją. Deja, gausus epistolinis palikimas, atskleidžiantis asmeninį Mykolo Kleopo Oginskio gyvenimą, moralines ir dorovines nuostatas, jo šeimos narių ryšius

¹ M. K. Oginskio muzikinis palikimas plačiau pristatytas Sviatlenos Nemahaj ir Laimos Kiauleikytės monografijose (žr.: С. Немагай, *Жыццё і творчасць М. К. Агінскага ў каардынатах яго часу і культурнага асяроддзя*, Мінск, 2007; L. Kiauleikytė, *XVIII a. II pusės – XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose*, Vilnius, 2008) bei Danutės Mukienės komentaruose leidiniui „Laiškai apie muziką“ (Vilnius, 2014).

М. К. Агінскага – дзяржаўніка і грамадскага дзеяча, а таксама дазваляюць пазнаёміцца з ім як з музыкам і творцам. На жаль, багатая эпістальная спадчына, якая раскрывае асабістае жыццё Міхала Клеафаса Агінскага, маральныя і этычныя ўстаноўкі, сувязі і адносіны паміж чальцамі яго сям’і, дагэтуль захоўваецца ў архівах у амаль недаследаваным стане. Крыху шырэй у гістарыяграфіі прадстаўлена толькі некалькі крыніц з асабістага архіва М. К. Агінскага, што захоўваецца ў Расійскім дзяржаўным архіве старажытных актаў (РГАДА) у Маскве. У 1998 г. быў апублікаваны пераклад ранняй біяграфіі М. К. Агінскага, якая захоўваецца ў гэтым архіве, на беларускую мову². У 2000 г. музыколаг Анджэй Залускі (Andrzej Załuski) апублікаваў фрагмент ліста М. К. Агінскага, прысвечанага абмеркаванню праблем распаўсюджвання інфармацыі аб Польшчы на замежных мовах³.

З дакументаў, цікавых з пункту гледжання агінскіяны, што захоўваюцца ў Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы (Lietuvos valstybės istorijos archyvas, LVIA), апублікавана толькі калекцыя пашпартоў М. К. Агінскага⁴, а таксама ўрыўкі з асабістых успамінаў М. К. Агінскага пачатку XIX ст. у перакладзе на беларускую мову музыколога Святлены Немагай і яго тастамент, складзены ў 1818 г.⁵.

Калі фрагменты карэспандэнцыі М. К. Агінскага ў электронным выглядзе ўжо дасягальныя ў інтэрнэт-прасторы⁶, то з пластоў ацалелай багатай сямейнай эпістолікі дагэтуль да чытачоў дайшлі толькі “Парады” (“Запавет сыну”), што прызначаліся для чатырнаццацігадовага сына

² Міхал Клеафас Агінскі, Мая Біяграфія. Зь дзяцінства па 1788 г., эпоху, калі пачынаюцца мае мэмуары, *Спадчына*, 1998, № 5, с. 81–99; № 6, с. 226–237.

³ Публікацыя ліста, напісанага 19 верасня 1829 г. ў Фларэнцыі Леанарду Ходзьку (Leonard Chodźko, 1800–1871): A. Załuski, *Dwie zagadki. Epizody w życiu Michała Kleofasa Ogińskiego*, Hove: Caldra House Ltd, 2000, s. 36–36.

⁴ R. Šmigelskytė-Stukienė, *Mykolas Kleopas Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija*, Vilnius, 2013.

⁵ С. Немагай, *Жыццё і творчасць М. К. Агінскага ў каардынатах яго часу і культурнага асяроддзя*, Мінск, 2007, с. 400–416, 417–421.

⁶ Анатэцы лістоў М. К. Агінскага і чальцоў яго сям’і падрыхтаваў праф. д-р Віргіліус Пугачаўскас (Virgilijus Pugačiauskas), URL <http://parodos.mab.lt/oginskiai/> [Дата доступу: 10.10.2016].

ir santykius, iki šiol glūdi archyvų fonduose ir yra menkai tyrinėtas. Kiek plačiau į istoriografiją pateko tik keli šaltiniai iš Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje (toliau – RVSA) saugomo asmeninio M. K. Oginskio archyvo. 1998 m. buvo paskelbtas šiame archyve saugomos ankstyvosios M. K. Oginskio biografijos vertimas į baltarusių kalbą². 2000 m. muzikologas Andrzejus Załuski publikavo fragmentą M. K. Oginskio laiško, skirto informacijos apie Lenkiją sklaidos užsienio kalbomis problemoms aptarti³.

Iš Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) saugomų oginskianos dokumentų paskelbta tik M. K. Oginskio pasų kolekcija⁴ bei muzikologės Svatlenos Nemahaj į baltarusių kalbą išverstos XIX a. pradžios M. K. Oginskio memuarų ištraukos ir 1818 m. sudarytas jo testamentas⁵.

Jei M. K. Oginskio korespondencijos fragmentai skaitmeninių vaizdų pavidalu jau yra prieinami internetinėje erdvėje⁶, tai iš išlikusios gausios šeiminės epistolikos klodų iki šiol skaitytojus pasiekė tik keturiolikmečiam sūnui Irenėjui Kleopui Oginskiui (1808–1863) skirti „Priesakai“ bei dukrai Amelijai dedikuota esė auklėjimo klausimais, 2015 m. publikuota antroje knygos „Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje: kultūrinės veiklos pėdsakai“ dalyje⁷.

Kelių leidimų įvairiomis kalbomis sulaukusius „Priesakus“ į istorinę apyvartą dar 2002 m. įvedė Oginskių dvarvietės Zalesėje (Baltarusija)

² Міхал Клеафас Агінскі, Мая Біяграфія. Зь дзяцінства па 1788 г., эпоху, калі пачынаюцца мае мэмуары, *Спадчына*, 1998, № 5, с. 81–99; № 6, с. 226–237.

³ 1829 m. rugsėjo 19 d. Florencijoje Leonardui Chodzakai (Leonard Chodźko, 1800–1871) rašyto laiško publikacija: A. Załuski, *Dwie zagadki. Epizody w życiu Michala Kleofasa Oginskiego*, Hove: Caldra House Ltd, 2000, s. 36–36.

⁴ R. Šmigelskytė-Stukienė, *Mykolas Kleopas Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija*, Vilnius, 2013.

⁵ С. Немагай, *Жыццё і творчасць М. К. Агінскага ў каардынатах яго часу і культурнага асяроддзя*, Мінск, 2007, с. 400–416, 417–421.

⁶ M. K. Oginskio ir jo šeimos narių laiškų anotacijas parengė prof. dr. Virgilijus Pugačiauskas, žr. prieigą per internetą: <http://parodos.mab.lt/oginskiai/> [žiūrėta 2016 10 10].

⁷ M. K. Oginskis, *Laiškas mano dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą*, iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Karazijaitė, komentarus parengė Jūratė Karazijaitė ir Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje: kultūrinės veiklos pėdsakai*, d. 2: *mokslo straipsnių rinkinys*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2015, p. 400–416.

Ірэнея Клеафаса, і эсэ па пытаннях выхавання, прысвечанае дачцэ Амеліі ды апублікаванае ў 2015 г. у другой частцы кнігі “Князі Агінскія ў гісторыі Літвы. Па слядах культурнай дзейнасці”⁷.

“Парады сыну”, якія выдаваліся некалькі разоў у перакладах на розныя мовы, у гістарычнае абарачэнне яшчэ ў 2002 г. увёў кіраўнік сядзібы-музея Агінскіх у Залессі Уладзімір Ліхота, а папулярываваў іх кразнавец Сяргей Верамейчык, апублікаваўшы ліст па-беларуску⁸. Першае літоўскамоўнае выданне “Запавету сыну” у свет выйшла ў 2007 г. Праз некалькі гадоў “Парады сыну” былі выдадзеныя на мове арыгінала (французскай) разам з перакладам на літоўскую і англійскую⁹. Аднак ніводная з публікацый “Запавету сыну” не суправаджалася крыніцазнаўчым аналізам, не закраналася і пытанне арыгінальнасці гэтай крыніцы.

Жаданне шырэй зірнуць на адукацыйныя перакананні М. К. Агінскага, а таксама прадставіць яго захаваныя лісты на тэму выхавання дзяцей з’явілася дзякуючы яшчэ аднаму рукапісу на адукацыйную тэму, што трапіўся пад руку ў ходзе аналізу дакументаў асабістага архіва М. К. Агінскага – рэкамендацыям жонцы датычна падбору дзецям літаратуры на польскай мове, прыдатнай для чытання. Ацалелыя лісты па пытаннях выхавання, прызначаныя для дачкі Амеліі, сына Ірэнея і жонкі Марыі Нэры Агінскай (1778–1851), арганічна дапоўніла копія ліста М. К. Агінскага да настаўніка Гумберта (прысланая д-рам Святленай Немагай аўтару гэтага артыкула), якая

⁷ M. K. Oginskis, *Laiškas mano dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą*, iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Karazijaitė, komentarus parengė Jūratė Karazijaitė ir Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje: kultūrinės veiklos pėdsakai*, d. 2: *moklo straipsnių rinkinys*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2015, p. 400–416.

⁸ Запавет сыну Ірэнеўшу, які а’язджае на вучобу ў Італію (1822 г.), С. Верамейчык, *Міхал Клеафас Агінскі, 1765–1833. Продкі, жыццё ў Залессі, Наішчадкі (спроба храналогіі)*, Мінск, 2003. Пераклад на літоўскую: S. Verameičikas, *Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833)*, Vilnius, 2008.

⁹ *Priesakai sūnui: [kunigaikščio Mykolo Kleopo Oginskio priesakai keturiolikmečiam sūnui Irenėjui Oginskiui, 1822 m. išvykstančiam studijuoti į Italiją*, iš prancūzų kalbos vertė Virginijus Baranauskas], Vilnius, 2007; Mykolas Kleopas Oginskis, *Priesakai sūnui / Préceptes à mon fils / Precepts to a Son*. Iš prancūzų kalbos vertė Virginijus Baranauskas, Vilnius, 2012.

muziejaus vadovas Vladimiras Lichota (Владимир Лихота), o juos išpopuliarino kraštotyrininkas Sergejus Verameičikas (Сергей Верамейчык), knygoje apie Mykolą Kleopą Oginskį paskelbdamas laiško publikaciją baltarusių kalba⁸. Pirmasis lietuviškas „Priesakų“ leidimas pasirodė 2007 m. Po kelerių metų „Priesakai“ buvo paskelbti originalo (prancūzų) kalba su vertimu į lietuvių ir anglų kalbas⁹. Tačiau nė viename iš „Priesakų“ leidimų nebuvo pateikta šaltiniotyrinė analizė, neapartas šio šaltinio originalumo klausimas.

Plačiau pažvelgti į edukacines M. K. Oginskio pažiūras, tiek pristatyti išlikusius jo laiškus vaikų ugdymo klausimais paskatino analizuojant asmeninio M. K. Oginskio archyvo dokumentus į akis pakliuvęs dar vienas rankraštis edukacine tema – rekomendacijos žmonai dėl vaikams tinkamos skaityti literatūros lenkų kalba parinkimo. Išlikusius laiškus ugdymo klausimais, skirtus dukrai Amelijai, sūnui Irenėjui ir žmonai Marijai Neri Oginskienei (1778–1851), integraliai papildė dr. Sviatlenos Nemahaj surasta ir šio straipsnio autorei atsiųsta M. K. Oginskio laiško mokytojui Humbertui kopija, papildžiusi iki šiol turėtus duomenis apie ankstyvąjį Irenėjaus lavinimą.

M. K. Oginskio epistolinio palikimo analizę palengvino tai, kad didžioji dalis asmeninio jo archyvo, saugomo RVSAА fonde Nr. 12, prieš keletą metų Baltarusijos valstybinio teatro ir muzikos kultūros istorijos muziejaus direktorės Zinaidos Kučiar pastangomis buvo suskaitmeninta ir iš Maskvos pargabenta į Minską. Už galimybę susipažinti su Minske esančiomis M. K. Oginskio dokumentų kopijomis straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja poniai Zinaidai Kučiar.

Laiškų apie ugdymą rankraščiai. Šioje knygoje publikuojami keturi M. K. Oginskio laišakai apie ugdymą, saugomi dviejų valstybių – Lietuvos

⁸ С. Верамейчык, *Михал Клеафас Агінскі*, Мінск, 2003. Vertimas į lietuvių kalbą: S. Verameičikas, *Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833)*, Vilnius, 2008.

⁹ *Priesakai sūnui: [kūnigaiškio Mykolo Kleopo Oginskio priesakai keturiolikmečiui sūnui Irenėjui Oginskiui, 1822 m. išvykstančiam studijuoti į Italiją]*, iš prancūzų kalbos vertė Virginijus Baranauskas, Vilnius, 2007; M. K. Oginskis, *Priesakai sūnui / Préceptes à mon fils / Precepts to a Son*, iš prancūzų kalbos vertė Virginijus Baranauskas, Vilnius, 2012.

ўзбагачае дадзеныя аб ранняй адукацыі Ірэнея, што меліся ў нашым распараджэнні раней.

Аналіз эпісталаўнай спадчыны М. К. Агінскага палегчыла тое, што большая частка яго асабістага архіва, які захоўваецца ў фондзе РГАДА № 12, намаганнямі дырэктара Музея гісторыі тэатральнай і музычнай культуры Беларусі Зінаіды Кучар была пераведзеная ў лічбавы фармат і прывезеная з Масквы ў Мінск. За магчымасць азнаёміцца з копіямі дакументаў М. К. Агінскага, што знаходзяцца ў Мінску, аўтар артыкула шчыра ўдзячная спн. Зінаідзе Кучар.

Рукапісы лістоў аб выхаванні. Чатыры лісты М. К. Агінскага аб выхаванні, якія публікуюцца ў гэтай кнізе, захоўваюцца ў фондах архіваў дзвюх дзяржаў – Літвы і Расіі. У фондзе Агінскіх № 1177 у Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы захоўваюцца тры лісты: “Ліст дачцэ Амеліі аб выхаванні дзяцей”, “Урывак з ліста жонцы, якая прасіла маёй парады аб польскіх кнігах для чытання нашым дзецям” і так званы “Запавет сыну”. Ліст Амеліі вылучаны ў асобную справу № 5820 першага вопісу, названую “Лісты Міхала Клеафаса Агінскага да дачкі Амеліі аб выхаванні дзяцей і інш.”¹⁰ У гэтай справе захаваныя тры рукапісы: арыгінальны ліст-эсэ, напісаны М. К. Агінскім у Рэтаве (Rietavas) і датаваны 1822 г., ды дзве копіі гэтага самага ліста, пазней перапісаныя сакратаром М. К. Агінскага.

Арыгінал ліста напісаны цёмна-карычневым чарнілам на жаўтаватай паперы. Наверсе першай старонкі ліста на палях ёсць запіс “У лістападзе месяцы 1822 г. у Рэтаве” [у арыгінале – *1822 au Mois de Nobembre de Retow*]. Аркушы арыгінала не сшытыя, захаваная першасная пагінацыя на версе старонкі ад 1 да 23. Пачырк М. К. Агінскага роўны і акуратны, ва ўсім тэксце толькі адна папраўка – на 18 старонцы закрэсленая частка 12-га радка, выпраўлены тэкст запісаны над радком. Трэба меркаваць, што гэта другі экзэмпляр ліста, высланага дачцэ Амеліі, што захоўваўся ў асабістым архіве М. К. Агінскага. Аб тым, што ён паводле звычайнай

¹⁰ Письма Михала Клеофаса Огинского дочери Амелии (урожд. Огинской) Залуской о воспитании детей и пр., LVIA, f. 1177, ар. 1, b. 582o.

ir Rusijos – archyvų fonduose. LVIA Oginskių fonde Nr. 1177 saugomi 3 laišakai: „Laiškas dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą“, „Ištrauka iš laiško žmonai, kuri manęs klausė patarimo, kokias lenkiškas knygas būtų galima duoti skaityti mūsų vaikams“ ir vadinamieji „Priesakai sūnui“. Laiškas Amelijai išskirtas į atskirą pirmojo apyrašo bylą Nr. 5820, pavadintą „Mykolo Kleopo Oginskio laišakai dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą ir kita“¹⁰. Šioje byloje išlikę 3 rankraščiai: originalus laiškas – esė, M. K. Oginskio rašytas Rietave ir datuotas 1822 m., bei dvi to paties laiško kopijos, vėliau perrašytos M. K. Oginskio sekretoriaus.

Laiško originalas rašytas tamsiai rudu rašalu gelsvame popieriuje. Pirmajame laiško puslapyje, viršuje, parašėte, yra įrašas „1822 m. lapkričio mėnesį Rietavė“ [orig. *1822 au Mois de Nobembre de Retow*]. Originalo lapai nesusiūti, sunumeruoti puslapio viršuje nuo 1 iki 23. M. K. Oginskio rašysena lygi ir tvarkinga, visame tekste tik vienas taisymas – 18 puslapyje nubraukta 12-os eilutės dalis, pataisytas tekstas užrašytas eilutės viršuje. Tikėtina, kad šis laiško variantas – tai asmeniniame M. K. Oginskio archyve saugotas antrasis dukrai Amelijai išsiųsto laiško egzempliorius. Apie tai, kad, laikydamasis tuo metu įprastos praktikos, savo archyve pasilikdavo išsiųstų laišku kopijas, M. K. Oginskis mini ir „Atsiminimuose“¹¹.

Kiekviena iš dviejų sekretoriaus perrašytų laiško Amelijai apie auklėjimą kopijų žaliu šilkininiu siūlu susiūta į atskirą sąsiuvinį, turi titulinį puslapį su užrašu „Laiškas mano dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą. Rietavas Žemaitijoje – Vilnius. 1822 m. lapkritis“ [orig. *Lettre à ma fille Amélie, sur l'éducation des enfans. De Rétow en Samogitie, à Vilna. Au mois de Novembre 1822*]. Kopijų paginacija savarankiška – nuo 1 iki 22 puslapio. Abi laiško kopijos perrašytos ant plono gelsvo popieriaus, paženklinto „Turklei“ popieriaus malūno Didžiojoje Britanijoje vandenženkliau: WHATMANN TURKLEY MILL 1826. Iš vandenženkliaus datos galima spręsti, kad Ame-

¹⁰ Письма Михала Клеофаса Огинского дочери Амелии (урожд. Огинской) Залуской о воспитании детей и пр., Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1177, ap. 1, b. 5820.

¹¹ žr. M. K. Oginskis, *Atsiminimai apie Lenkiją ir lenkus nuo 1788 iki 1815 metų pabaigos*, t. I, iš prancūzų kalbos vertė Virginijus Baranauskas, Vilnius, 2007, p. 88–89.

Ma chère Amélie!

Tu n'es pas oubliée, qu'après avoir relevé une phrase d'un charmant billet que tu m'as adressé il y a quelques mois, je m'en suis chargé de te faire quelques observations sur la différence que tu trouvais entre la tête et le cœur.

Au milieu de mes occupations pénibles et continuées à Rietou, j'ai trouvé des momens libres que j'ai consacrés à m'acquiescer de ma promesse; et prenant la plume en main pour l'écrire, je me suis vu entraîné à m'étendre sur le passé, toutes les idées qui m'ont passées par la tête sur l'éducation en général, et sur les dangers auxquels les jeunes personnes sont exposées en entrant dans le monde.

Élevée sous les yeux de la meilleure des mères, douée d'excellentes qualités, habituée à t'occuper utilement, tu ne peux manquer de faire le bonheur de celui que le ciel te destine pour époux; et après avoir été la fille chérie de tes parens, tu deviendras sans doute, bonne épouse, et bonne mère.

Que Dieu avance mes vœux! Qu'il te fortifie dans l'amour de la vertu et la pratique de tes devoirs! Qu'il te bénisse par tout et toujours, et que tu puisses sur le déclin de ses jours jouir encore, de quelques momens de bonheur!..... M. O.

- Novembre 1822 -

Mykolo Kleopo Oginskio laiško dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą fragmentai. 1822 m. Rietavas. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1177, ap. 1, b. 5821.

Фрагменты листа Міхала Клеафаса Агінскага да дачкі Амеліі аб выхаванні дзяцей. 1822 г. Рэтаў. Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы, ф. 1177, воп. 1, спр. 5821.

1792

1822.
au mois de N.
vembre.
De Péters

Lettre à ma sœur.

Tu n'as pas oublié ma chère
sœur, qu'après avoir obtenu une plume d'un
charmant t'élit que tu m'as adressé il y a
quelques mois, je m'étais chargé de te faire quel-
ques observations sur la différence que l'on
trouve entre la tête et le cœur.

Du milieu de mes occupations pénibles et
occupées à Péters, j'ai trouvé des moments
à toi que j'ai consacré à m'acquiescer de ma
plume et prenant la plume en main pour
t'écrire, je me suis vu entraîné à mettre
sur le papier toutes les idées qui m'ont passées
par la tête sur l'éducation en général, et
sur les dangers auxquels les jeunes personnes
sont exposées en entrant dans le monde.

Élevée sous les yeux de la meilleure des
mères, douée d'excellentes qualités, habituée à
l'ouvrage et le linceul, tu ne peux imaginer de
faire le bonheur de celui que le Ciel te destine
pour époux, et après avoir été la fille chérie de
tes parents, tu deviendras dans le monde, épouse
et bonne mère.

Que Dieu exauce mes vœux ! Qu'il te pré-
sente dans l'amour de la Vertu et la pratique
de tes devoirs ! Qu'il te bénisse partout et toujours,
et ton cœur sur le destin de tes jours, jouira
encore de quelques moments de bonheur.

Le 10

для тых часоў практыкі ў сваім архіве пакідаў копіі высланых лістоў, М. К. Агінскі згадвае і ў “Мемуарах”¹¹.

Кожная з дзвюх копіяў ліста Амеліі аб выхаванні, перапісаных сакратаром, зялёнай шаўковай ніткай шытая ў асобны шшытак. Яны змешчаныя пад тытульнай старонкай з надпісам “Ліст да маёй дачкі Амеліі аб выхаванні дзяцей. Рэтаў, Жмудзь – Вільня. Лістапад 1822 года” [у арыгінале – *Lettre à ma fille Amélie, sur l'éducation des enfans. De Rétow en Samogitie, à Vilna. Au mois de Novembre 1822*]. Пагінацыя копіяў самастойная – старонкі ад 1 да 22. Абедзве копіі ліста перапісаныя на тонкай жаўтаватай паперы, пазначанай вадзяным знакам папяровага млына ў Тэрклі, Вялікабрытанія: WHATMANN TURKLEY MILL 1826. Па даце вадзянога знака можна меркаваць, што эсэ, якое прызначалася для Амеліі, было перапісанае, калі аўтар пражываў у эміграцыі, бо паперу той жа майстэрні М. К. Агінскі выкарыстоўваў для напісання лістоў чальцам сям’і з Фларэнцыі¹².

Другая крыніца, што публікуецца, – шасцістаронкавы “Урывак з ліста жонцы, якая прасіла маёй парады аб польскіх кнігах для чытання нашым дзецям. Лістапад 1822 г.” [у арыгінале – *Extrait d'une lettre adressée à ma femme, qui me consultait sur les livres polonais qu'on pourrait mettre entre les mains de nos enfans. Novembre 1822*], які захоўваецца ў справе № 5821 Фонда Агінскіх. У справу ўнесена выпіска з ліста, напісаная самім М. К. Агінскім, і копія выпіскі, падрыхтаваная сакратаром. Копія парадаў жонцы зялёнай шаўковай ніткай шытая ў асобны шшытак і аформленая гэтаксама, як і копіі ліста да Амеліі пра выхаванне дзяцей. Цікава тое, што ў копіі ліста жонцы ўказаныя дзве розныя даты напісання ліста: на вокладцы ўказана “лістапад 1822 г.”, а на версе першай старонкі “18 кастрычніка 1822 г.” З той прычыны, што ў ацалелай карэспандэнцыі не ўдалося знайсці ні ліста Марыі Нэры Агінскай да мужа па пытаннях выхавання, ні арыгінальнага

¹¹ Гл.: М. К. Oginskis, *Atsiminimai apie Lenkiją ir lenkus nuo 1788 iki 1815 metų pabaigos, iš prancūzų kalbos vertė Virginijus Baranauskas*, т. I, Vilnius, 2007, p. 88–89.

¹² Для параўнання – ліст М. К. Агінскага да жонкі М. Агінскай, 23.10.1827, Фларэнцыя, LVIA, f. 1177, ар. 1, b. 5828, l. 1–2.

lijai skirta esė buvo perrašyta autoriui gyvenant emigracijoje, nes tų pačių dirbtuvių popierių M. K. Oginskis naudojo rašydamas laiškus šeimos nariams iš Florencijos¹².

Antrasis publikuojamas šaltinis – šešių puslapių „Ištrauka iš laiško žmonai, kuri manęs klausė patarimo, kokias lenkiškas knygas būtų galima duoti skaityti mūsų vaikams. 1822 m. lapkritis“ [orig. *Extrait d'une lettre adressée à ma femme, qui me consultait sur les livres polonais qu'on pourrait mettre entre les mains de nos enfans. Novembre 1822*], saugoma LVIA Oginskių fondo byloje Nr. 5821. Byloje išliko paties M. K. Oginskio rašytas laiško išrašas ir sekretoriaus parengta išrašo kopija. Patarimų žmonai kopija žaliu šilkinium siūlu susiūta į atskirą sąsiuvinį ir apipavidalinta taip pat, kaip ir laiško Amelijai apie vaikų auklėjimą kopijos. Įdomu tai, kad laiško žmonai kopijoje nurodytos dvi skirtingos laiško sukūrimo datos: viršelyje užrašyta „1822 m. lapkritis“, o pirmojo puslapio viršuje – „1822 m. spalio 18 d., Rietavas.“ Tarp išlikusios korespondencijos nepavykus surasti nei laiške minimo Marijos Neri Oginskienės laiško vyrui ugdymo klausimais, nei originalaus paties M. K. Oginskio atsakymo, patikslinti laiško sukūrimo datos neturime galimybės.

Daug kebliau yra nustatyti Irenėjui skirto laiško, plačiai žinomo „Priesakų sūnui“ pavadinimu, sukūrimo datą bei šio laiško originalo saugojimo vietą. Kaip galime spręsti iš LVIA byloje Nr. 5820 išlikusio buvusio M. K. Oginskio asmeninio archyvo antraštinio lapo su užrašu „Mano dukros Amelijos ir mano žento Zaluskio laišakai“ ir „Laiškas mano dukrai apie vaikų auklėjimą“, ir „Tėviški patarimai mano sūnui, rašyti jo iškeliavimo į pasaulį metu“ [orig. *Lettres de ma fille Amélie et de mon beaufrère Zaluski et Lettres à ma fille l'éducation des enfans, et conseil paternel à mon fils au moment de son entrée dans le monde*], vadinamieji „Priesakai sūnui“, M. K. Oginskio archyve buvo saugomi kartu su kitais jo laiškais, rašytais vyriausiajai dukrai ir jos vyrui Karoliui Zaluskiui (1794–1845). Antraštė rodo, jog šį laišką M. K. Oginskis buvo įvardijęs platesniu pavadinimu – „Tėviški patarimai į gyvenimą iškeliaujančiam sūnui“.

¹² Plg. M. K. Oginskio laiškas žmonai M. Oginskienei, 1827 10 23, Florencija, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 5828, l. 1–2.

de l'éviter; et cependant c'est un ouvrage qu'on ne peut se dispenser de faire lire à la jeunesse polonoise. —

Voici à peu près les ouvrages polonois auxquels Amélie et Trénée doivent se borner, jusqu'à ce qu'ils parviennent à l'âge où ils pourront lire ce qu'ils voudront.

1.º Krasicki tout entier, car il n'y a presque rien à en retrancher, et il ne faut pas le regarder seulement comme un de nos meilleurs poètes, mais encore comme un savant, et qui écrivait en prose avec beaucoup de pureté, de facilité et d'élégance.

2.º Les œuvres de Stanislas Potocki sur le stile et la littérature polonoise. — Cet ouvrage, qui n'est pas tout à fait à l'abri de la critique, et principalement quant aux gallicismes qui percent toutes les fois que l'auteur traduit du français en polonois, doit être cependant regardé comme classique.

3.º Pour l'histoire de Pologne, il faut s'en tenir à Bandtkie qui est le plus récent et assez véridique.

4.º Pour le droit public de la Pologne, Trénée devrait lire Lengnich, et puis Ostrowski, et enfin Czacki o prawach Polkich i Litewskich. — Je lui donne trois ans de temps pour s'occuper de cette besogne; mais je veux qu'il connaisse ce qu'était la Pologne autrefois, et comment elle était gouvernée.

N. 5.

5° Naruszewicz, dont on peut se passer à présent de lire l'histoire de Pologne, qui est trop volumineuse sans être terminée, et qui est trop remplie de notes et d'érudition, mais dont il faut lire tant pour le style que pour le sujet, l'histoire de la vie de Charles Chockiewicz ainsi que quelques pièces de vers choisis, qui malgré un style quelque fois empouillé, sont faites de main de maître.

6° Nemcewicz. Ses fables, ses Spiewy Historyczne, et plus tard la vie de Sigismond III. et les Pamiętniki que nous n'avons pas encore dans notre bibliothèque, et qui doivent être intéressans. —

7° Imiadecki Jean. Geografia matematyczna, Pisma rozmaite. — Imiadecki André, sa Chrymie qu'on doit lire tout autant pour le style que pour la science. — Quant à la Teorya iestestw Organicznych. C'est un ouvrage bien intéressant, mais qu'on ne doit lire que quand on est en état de le comprendre. —

8° Dmochowski o Sztuce Symfonicznej. C'est une imitation plutôt qu'une traduction d'Horace et de Boileau. — Je recommande cette lecture à Trénée.

9° Pour se distraire utilement et agréablement, on doit lire étant à la campagne, l'ouvrage de la Princesse Chartoryska sur les jardins. La maman et les enfans y

H. puiseront

адказу самога М. К. Агінскага, удакладніць дату напісання ліста няма магчымасці.

Нашмат больш складана вызначыць дату напісання ліста, што прызначаўся Ірэнею, шырока вядомага пад назвай “Запавет сыну”, і месца захавання арыгіналу гэтага ліста. Як можна меркаваць па загаловаўным лісце былога асабістага архіва М. К. Агінскага, што захаваўся ў справе № 5820 LVIA, з запісам “Лісты маёй дачкі Амеліі і майго зяця Залускага”, і “Ліст маёй дачцэ аб выхаванні дзяцей”, і “Бацькоўскія парады майму сыну, напісаныя ў час яго вандровак па свеце” [у арыгінале – *Lettres de ma fille Amélie et de mon beau-fils Zaluski et Lettres à ma fille l'éducation des enfans, et conseil paternel à mon fils au moment de son entrée dans le monde*], так званы “Запавет сыну” ў архіве М. К. Агінскага захоўвался разам з іншымі яго лістамі, напісанымі старэйшай дачцэ і яе мужу Каралю Залускаму (1794–1845). Загаловак паказвае, што гэтаму лісту М. К. Агінскі даў шырэйшае найменне – “Бацькоўскія парады сыну на жыццёвы шлях”.

Усе згаданыя лісты, якія ў трэцім дзесяцігоддзі XIX ст. утваралі адну адзінку захоўвання асабістага архіва Міхала Клеафаса, у ходзе ўпарадкавання карэспандэнцыі роду Агінскіх на пачатку XX ст. былі раздзеленыя на асобныя справы. Гэтак “Бацькоўскія парады сыну на жыццёвы шлях” Ірэнею Клеафасу трапілі ў справу № 87 першага вопісу Фонда Агінскіх, лісты Амеліі да бацькі былі згрупаваныя з лістамі, якія яна пісала маці Марыі Нэры Агінскай, у выніку чаго ўтвораная справа № 6054, а ліст пра выхаванне дзяцей, прызначаны для Амеліі, быў уключаны ў справу № 5820.

Трэба звярнуць увагу, што ацалелы рукапіс “Бацькоўскіх парадаў” быў напісаны не самім М. К. Агінскім. Гэта недатаваная копія ліста да Ірэнея Клеафаса, перапісаная сакратаром. Ці ацалеў і дзе захоўваецца арыгінал ліста, аўтару гэтага тэксту невядома. Толькі гіпатэтычна вызначаная і дата напісання ліста, якая ў гістарыяграфіі звязваецца з першым падарожжам Ірэнея Клеафаса на вучобу ў Італію ў 1822 г.¹³

¹³ Дату 1822 г. у гістарыяграфію ўвёў С. Верамейчык. К. Місюс меркаваў, што ліст быў напісаны ў 1825 г., гл.: К. Misius, Rietavo valsčius, seniūnija ir jos savininkai, *Rietavo apylinkės*, Kaunas, 1992, p. 97.

Visi minėti laišakai, XIX a. trečiajame dešimtmetyje sudarę vieną Mykolo Kleopo asmeninio archyvo saugojimo vienetą, tvarkant Oginskių giminės korespondenciją, XX a. pradžioje buvo išskirstyti į atskiras bylas. Taip „Tėviški patarimai į gyvenimą iškeliaujančiam sūnui“ Irenėjui Kleopui pateko į Oginskių fondo pirmojo apyrašo bylą Nr. 87, Amelijos laišakai tėvui buvo sugrupuoti su jos laiškais, rašytais motinai Marijai Neri Oginskienei, ir sudaryta byla Nr. 6054, o Amelijai skirtas laiškas apie vaikų auklėjimą įjungtas į bylą Nr. 5820.

Pastebėsime, kad išlikęs „Tėviškų patarimų“ rankraštis yra rašytas ne paties M. K. Oginskio. Tai nedatuota sekretoriaus perrašyta laiško Irenėjui Kleopui kopija. Ar yra išlikęs ir kur saugomas šio laiško originalas, šio teksto autorei nėra žinoma. Tik hipotetiškai nustatyta ir laiško sukūrimo data, kuri istoriografijoje siejama su pirmąja Irenėjaus Kleopo edukacine kelione į Italiją 1822 m.¹³

Ketvirtasis publikuojamas rankraštis ugdymo tema – nurodymai mokytojui dėl Irenėjaus mokymo – saugomas tarp M. K. Oginskio korespondencijos RVSA fondė Nr. 12 (apyrašas Nr. 1, byla Nr. 266, l. 11–12). Tai yra laiško, rašyto Zalesėje 1819 m. ir adresuoto ponui Humbertui, nuorašas. Kaip galima spręsti iš vandenženklės datos (1826 m.), laiško nuorašas padarytas M. K. Oginskiui gyvenant Italijoje. Stingant išsamesnių duomenų, sunku nustatyti ne tik tikslią laiško parašymo datą (mėnesį ir dieną), bet ir adresato asmenybę. Numanu, jog su vaikais į Italiją išvykusi Marija Neri Oginskienė dėl sūnaus mokymo galėjo derėtis su garsiu senovės Kartaginos tyrinėtoju, karo inžinieriumi iš Nyderlandų Jeanu Emiliu Humbertu (Jean Emile Humbert, 1771–1839), kuris su Tunise surinkta senienų kolekcija 1819 m. rugsėjį buvo apsistojęs netoli Pizos esančiame Livorne¹⁴. Tačiau šios hipotezės nepatvirtina jokie šaltiniai. Kad derybos dėl Irenėjaus mokymo būtų vykusios su antikinės literatūros tyrinėtoju, būsimu Liudviko Didžiojo kolegijos profesoriumi Jeanu Baptiste'u Polyuecte'u Humbertu (1773–?),

¹³ 1822 m. datą į istoriografiją įvedė S. Verameičikas. K. Misius mano, kad laiškas parašytas 1825 m., žr. K. Misius, Rietavo valsčius, seniūnija ir jos savininkai, *Rietavo apylinkės*, Kaunas, 1992, p. 97.

¹⁴ Plačiau žr. E. F. Rogmans, The National Museum of Antiquities in Leiden, The Netherlands, and its Etruscan Buccchero Pottery from the Museo Corazzi, *Symbolae Antiquariae*, t. 5, Pisa–Roma, 2013, p. 133–134.

Чацвёрты рукапіс на тэму выхавання, які публікуецца ў гэтым выданні, уяўляе з сябе ўказанні настаўніку па навучанні Ірэнея. Ён захоўваецца сярод карэспандэнцыі М. К. Агінскага ў фондзе РГАДА № 12 (вопіс № 1, справа № 266, л. 11–12). Гэта копія ліста, напісанага ў Залессі ў 1819 г. і адрасаванага сп. Гумберту. Мяркуючы па даце на вадзяным знаку (1826 г.), копія ліста зробленая ў той час, калі М. К. Агінскі жыў у Італіі. За недахопам больш падрабязных дадзеных цяжка вызначыць не толькі дакладную дату напісання ліста (месяц і дзень), але і асобу адрасата. Можна дапусціць, што, выехаўшы з дзецьмі ў Італію, Марыя Нэры Агінская магла весці перамовы аб навучанні сына з вядомым даследчыкам старажытнага Карфагена, ваенным інжынерам з Нідэрландаў Жанам Эмілем Гумбертам (Jean Emile Humbert, 1771–1839), які разам з калекцыяй старажытнасцяў, сабранай у Тунісе, у верасні 1819 г. спыняўся ў Ліворне, недалёка ад Пізы¹⁴. Аднак гэтая гіпотэза не пацвярджаецца ніякімі крыніцамі. Таксама малаверагодна, каб перамовы аб навучанні Ірэнея ішлі з даследчыкам антычнай літаратуры, будучым прафесарам Калегіі Людовіка Вялікага Жанам Батыстам Паліеўктам Гумбертам (Jean Baptiste Polyeuete Humbert, 1773–?). З улікам таго, што ўжо з 1819 г. настаўнікам Ірэнея Клеафаса стаў швейцарац Джон Руге (John Ruegger), пра якога гаворка пойдзе пазней, можна вылучыць гіпотэзу, што з настаўнікам Гумбертам дамова аб выхаванні Ірэнея Клеафаса падпісаная не была. Адказаць на пытанне аб першым асабістым настаўніку Ірэнея стане магчымым толькі пасля таго, як будуць знойдзеныя новыя архіўныя крыніцы.

Ацалелыя пазнакі архівавання рукапісаў М. К. Агінскага наводзяць на здагадку, што копіі лістоў па пытаннях выхавання рабіліся не выпадкова. Магчыма, М. К. Агінскі збіраўся развіваць тэму парадаў дзецям па пытаннях выхавання, а копіі адукацыйных тэкстаў, ушытыя ў асобныя сшыткі, прызначаліся для шырэйшага іх распаўсюджвання. Так ці інакш,

¹⁴ Шырэй гл.: E. F. Rogmans, The National Museum of Antiquities in Leiden, The Netherlands, and its Etruscan *Bucchero* Pottery from the Museo Corazzi, *Symbolae Antiquariae*, т. 5, 2012, Pisa–Roma, 2013, p. 133–134.

taip pat vargiai tikėtina. Atsižvelgiant į tai, kad jau nuo 1819 m. Irenėjaus Kleopo mokytoju tapo šveicaras Jeanas Ruegger (apie kurį kalbėsime toliau), keltina hipotezė, kad su mokytoju Humbertu Irenėjaus Kleopo ugdymo sutartis pasirašyta nebuvo. Atsakyti į klausimą dėl pirmojo asmeninio Irenėjaus mokytojo galėsime tik radę naujų archyvinių šaltinių.

Išlikusios M. K. Oginskio rankraščių archyvavimo žymės leidžia spėti, kad laiškų ugdymo klausimais kopijos rengtos neatsitiktinai. Gali būti, kad M. K. Oginskis ketino plėtoti patarimų vaikams auklėjimo klausimais temą, o į atskirus sąsiuvinius įrištos edukacinių tekstų kopijos buvo skirtos platesnei jų sklaidai. Kaip bebūtų, keturi laišakai, rašyti 1819–1822 m. Zalesėje ir Rietave, yra puikus edukacines M. K. Oginskio pažiūras atskleidžiantis šaltinis, o Amelijos ir Irenėjaus Kleopo, kuriems ir buvo skirti šie laišakai, gyvenimo kelias įrodo, kad tėvo pastangos padėti tinkamus pamatus vaikų edukacijai davė puikių rezultatų.

Amelijos Oginskytės biografijos bruožai ir laiško apie vaikų auklėjimą sukūrimo aplinkybės. M. K. Oginskio asmenybei skirtoje istoriografijoje jau atkreiptas dėmesys į glaudų kompozitoriaus ryšį su dukra Amelija, paveldėjusia tėvo talentą ir gabumus muzikai¹⁵. Daugeliui meno istorijos tyrinėtojų puikiai atpažįstamos vaikiškos Amelijos akys, žvelgiančios iš garsaus prancūzų tapytojo François Xavier Fabre'o (1766–1837) portreto, sukurto Florencijoje 1808 m.¹⁶ Išskirtinė Amelijos Oginskytės erudicija ir talentai minėti tiek XIX a. pirmosios pusės autorių atsiminimuose, tiek Oginskių bei Zaluskių giminių istorijai skirtoje istoriografijoje¹⁷. Su A. Oginskytės-Zaluskienės veikla siejama sparti Ivoničiaus mineralinio vandens gydyklų raida XIX a. viduryje, o viena iš gydomųjų versmių dar 1837 m. pavadinta Amelijos vardu¹⁸.

¹⁵ С. Немагай, *Жыццё і творчасць М. К. Агінскага ў каардынатах 320 часу і культурнага асяроддзя*, Мінск, 2007; L. Kiauleikytė, *XVIII a. II pusė – XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose*, Vilnius, 2008.

¹⁶ Plg. Kunigaikščių Oginskių Plungės dvaro kolekcija, *Kolekcijų istorijos: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus*, sudarytoja Daina Kamarauskienė, Kaunas, 2013, p. 28–36.

¹⁷ A. Kwilecki, *Zalusczy w Iwoniczu*, Kótnik, 1993; *Wspomnienia o rodzinie Zaluskich w XIX stuleciu*, Kraków, 1907; H. Wysocki, *Przemówiły stare listy*, Kraków, 1986.

¹⁸ A. Potocki, Iwonicz Zdrój, M. Włodarczyk, J. Zieliński, *Iwonicz sprzed lat*, Rzeszów, 2005, s. 14–15.

Amelijos Oginskytės portretas. 1808 m. Dail. François-Xavier Fabre'as (1766–1837).
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Mt-1368. Audriaus Kapčiaus nuotrauka.

Портрет Амелі Агінскай. 1808 г. Мастак Франсуа-Ксаўе Фабр (1766–1837). Нацыянальны мастацкі музей імя М. К. Чурлёніса, Мт-1368. Фота Оўдруса Капчуса.

Irenėjaus Kleopo Oginskio portretas. 1820 m. Dail. François-Xavier Fabre'as (1766–1837). Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, M-1369. Audriaus Kapčiaus nuotrauka.

Партрэт Ірэнея Клеафаса Агінскага. 1820 г. Мастак Франсуа-Ксаўе Фабр (1766–1837). Нацыянальны мастацкі музей імя М. К. Чурлёніса, М-1369. Фота Оўдруса Капчуса.

чатыры лісты, напісаныя ў 1819–1822 гг. у Залессі і Рэтаве, служаць у якасці цудоўнай крыніцы, якая адлюстроўвае погляды М. К. Агінскага на тэму адукацыі, а жыццёвы шлях Амеліі і Ірэнея Клеафаса, якім гэтыя лісты і былі адрасаваныя, даказваюць, што бацькавы намаганні закласці належны падмурак для адукацыі дзяцей далі плён.

Рысы біяграфіі Амеліі Агінскай і абставіны напісання ліста аб выхаванні дзяцей. У гістарыяграфіі, прысвечанай асобе М. К. Агінскага, ужо звярталася ўвага на шчыльную сувязь кампазітара з дачкой Амеліяй, якая пераняла бацькаў талент і здольнасць да музыкі¹⁵. Шмат каму з гісторыкаў-мастацтвазнаўцаў выдатна знаёмыя дзіцячыя вочы Амеліі, што пазіраюць з партрэта знакамітага французскага жывапісца Франсуа-Ксаўе Фабра (François Xavier Fabre, 1766–1837), напісанага ў Фларэнцыі ў 1808 г.¹⁶ Выключная эрудыцыя і таленты Амеліі Агінскай згадваліся і ва ўспамінах аўтараў першай паловы XIX ст., і ў гістарыяграфіі, прысвечанай гісторыі родаў Агінскіх і Залускіх¹⁷. З дзейнасцю А. Агінскай-Залускай звязанае шпаркае развіццё ў сярэдзіне XIX ст. лячэбніц мінеральных вод у Івонічы, а адна з лячэбных крыніц яшчэ ў 1837 г. была названая імем Амеліі¹⁸.

Усё ж такі біяграфія Амеліі Агінскай да нашых дзён суправаджаецца міфамі – часам сцвярджаецца, нібыта яна была пазашлюбнай дачкой Агінскага. Выкананы намі аналіз лістоў Амеліі бацьку дае падставу ўдакладніць дату яе нараджэння і абгрунтавана запэўніць, што Амелія, дачка Міхала Клеафаса Агінскага і Марыі дэ Нэры, нарадзілася ў шлюбе, 10 снежня 1804 г. Гэты адказ мы знайшлі ў лісце Амеліі, які

¹⁵ С. Немагай, *Жыццё і творчасць М. К. Агінскага ў каардынатах яго часу і культурнага асяроддзя*, Мінск, 2007; L. Kiauleikytė, *XVIII a. II pusės – XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose*, Vilnius, 2008.

¹⁶ Для параўнання гл. “Калекцыю маёнтка князёў Агінскіх у Плунге”: Kunigaikščių Oginskių Plungės dvaro kolekcija, *Kolekcijų istorijos: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus*, sudarytoja Daina Kamarauskienė, Kaunas, 2013, p. 28–36.

¹⁷ А. Kwilecki, *Zalusczy w Iwonicy*, Kórnik, 1993; *Wspomnienia o rodzinie Żaluskich w XIX stuleciu*, Kraków, 1907; Н. Wysocki, *Przemówiły stare listy*, Kraków, 1986.

¹⁸ А. Potocki, *Iwonicz Zdrój*, М. Włodarczyk, J. Zieliński, *Iwonicz sprzed lat*, Rzeszów, 2005, s. 14–15.

Vis dėlto Amelijos Oginskytės biografija iki šiol apaugusi mitais, teigiant ją buvus nesantuokine Oginskio dukra. Mūsų atlikta Amelijos laišku tėvui analizė leido patikslinti jos gimimo datą ir pagrįstai tvirtinti, kad Mykolo Kleopo Oginskio ir Marijos Neri dukra Amelija gimė santuokoje 1804 m. gruodžio 10 d. Šį atsakymą radome Amelijos laiške, rašytame tėvui 1825 m. vasarį. Papasakojusi apie brolio Irenėjaus ir seserų pasiekimus, jų ūgtelėjimą per trejus metus nuo tėvo išvykimo, Amelija brūkštelėjo: „[...] ir tik tavo senoji Amelija vis tokia pati, brangusis Tėti, tu gerai žinai, kad gruodžio 10 d. aš baigiau savo dvidešimtuosius metus.“¹⁹

Tėvų dėmesys ir globa lydėjo Mykolo Kleopo Oginskio ir Marijos Neri vaikus nuo pat kūdikystės: gimus Amelijai, Zalesės rūmus supančiame angliškame parke buvo pasodinta tuopų alėja, pavadinta jos vardu, pastatyta „Amelijos šventovė“ – graikiško stiliaus paviljonas, o netoliese esantis kaimas pavadintas Amelinu (dabar – Amelino kaimas Smurgainių rajone, Gardino apskrityje). Svarbu tai, jog Oginskiai nepritarė to meto praktikai dukteris atiduoti mokyti į vienuolynų mokyklas ar mergaičių pensionus, tačiau kartu ir nesilaikė tradicijos merginų lavinimą apriboti tik šeimos ir buities dalykais. Amelija bei jaunesnės jos seserys Ema ir Ida augo ir buvo visapusiškai ugdomos tėvų namuose. Mergaites mokė specialiai samdomi įvairių dalykų mokytojai. Greta anglų kalbos pedagogo, lydėjusio Ameliją nuo ankstyvosios vaikystės, kelerius metus Oginskių šeimoje dirbo „panelė vokiečių kalbos mokytoja“, 1824 m. persikėlusį į Strėvininkus mokyti M. K. Oginskio sūnėno Gabrieliaus Oginskio (1784–1842) šeimos²⁰. Įsigilinti į muzikos garsų pasaulį padėjo pedagogas, operų kūrėjas Giuseppe Palianis (g. 1781). Atvykęs iš Paryžiaus į Lietuvą su M. K. Oginskio šeima 1811 m., čia jis praleido daugiau kaip vienuolika metų²¹. Žinioms pagilinti buvo kviečiami įvairių

¹⁹ Amelijos laiškas tėvui iš Zalesės, 1825 02 01 / 13, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 42.

²⁰ Amelijos laiškas tėvui iš Zalesės, 1824 11 03 / 15, Ibid., l. 40.

²¹ M. K. Oginskis, *Laiškai apie muziką*, Vilnius, 2014, p. 63. Apie G. Paliano muzikos pamokas ir jo muzikos mokymo metodiką laiškuose tėvui, rašytuose iš Zalesės, Vilniaus ir Sankt Peterburgo, gana dažnai mini Amelija.

яна пісала да бацькі ў лютым 1825 г. Расказаўшы аб дасягненнях брата Ірэнея і сясцёр, як яны падраслі за тры гады пасля ад'езду бацькі, Амелія з досціпам кінула: “і толькі твая старая Амелія ўсё тая ж, дарагі Тата, ты добра ведаеш, што 10 снежня мне споўнілася ўсе дваццаць гадоў”¹⁹.

Увагай і клопатам бацькоў дзеці Міхала Клеафаса Агінскага і Марыі Нэры былі атуленныя з немаўляцтва: пасля нараджэння Амеліі ў англійскім парку, што абкружаў палац у Залессі, была пасаджаная таполевая алея, названая яе імем, пабудаваны “Храм Амеліі” – павільён у грэцкім стылі, а вёска нападалёку названая Амяліна (Амеліна, цяпер Смаргонскі раён Гродзенскай вобл.). Важна тое, што Агінскія не ўхвалялі тагачасную практыку аддаваць на вучобу дачок у манастырскія школы або дзявочыя пансіёны, аднак і не прытрымліваліся традыцыі, згодна з якой выхаванне дзяўчат абмяжоўвалася сямейна-бытавой тэматыкай. Амелія і яе сёстры Эма ды Іда раслі і атрымлівалі ўсебаковую адукацыю ў бацькоўскім доме. Дзяўчат навучалі спецыяльна нанятыя настаўнікі розных прадметаў. Поруц з выкладчыкам англійскай мовы, які суправаджаў Амелію з маленства, некалькі гадоў у сям'і Агінскіх працавала “паненка настаўніца нямецкай”, што ў 1824 г. перасялілася у Стравеннікі (Strévininkai), каб навучаць сям'ю Габрыэля Агінскага (1784–1842), пляменніка Міхала Клеафаса²⁰. Паглыбіцца ў свет гукаў музыкі дапамог педагог, оперны кампазітар Джузэпэ Паляніні (Giuseppe Paliani, нар. ў 1781 г.). Перабраўшыся з Парыжа ў Літву разам з сям'ёй Агінскіх у 1811 г., тут ён правёў больш за адзінаццаць гадоў²¹. Для паглыблення ведаў запрашаліся спецыялісты розных галін. Напрыклад, урокі па англійскай літаратуры падчас гасцявання ў Санкт-Пецярбургу Амелія атрымала ў брытанца сп. Саўндэрс²².

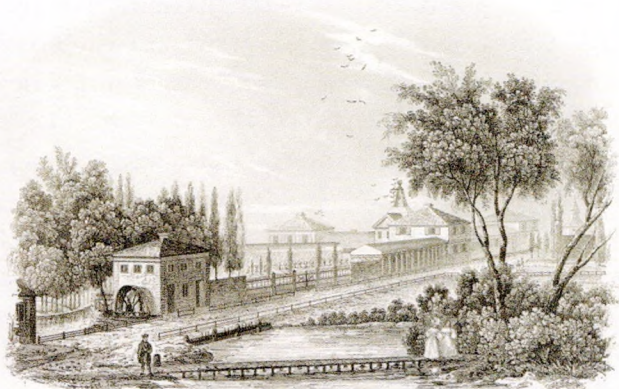
¹⁹ Ліст Амеліі да свайго бацькі ад 1/13.02.1825, Залессе, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 42.

²⁰ Ліст Амеліі да свайго бацькі ад 3/15.11.1824, Залессе, Ibid., l. 40.

²¹ М. К. Oginskis, *Laiškai apie muziką*, Vilnius, 2014, p. 63. Пра музычныя ўрокі Дж. Паляніні і яго методыку навучання музыцы ў лістах бацьку, напісаных з Залесся, Вільні і Санкт-Пецярбурга, даволі часта прыгадвала Амелія.

²² Ліст Амеліі да свайго бацькі ад 09.05 / 27.04.1823, Санкт-Пецярбург, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 16.

Zalesis

Вид в Ковчезе

Zalesės dvaro sodyba. 1822 m. Dail. Leonardas Chodzka (Leonard Borejko Chodźko, 1800–1871). Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus fondas.

Маёнтак у Залесці. 1822 г. Мастак Леанард Барэйка Ходзька (1800–1871). Фонд Рэтаўскага музея гісторыі культуры Агінскіх.

sričių specialistai. Pavyzdžiui, anglų literatūros pamokų Sankt Peterburge viešinti Amelija gavo iš brito pono Saunderso²².

Oginskių šeimoje vyresnieji vaikai savo žinias perduodavo mažiesiems. Antai Tadas Oginskis (1798–1844), M. K. Oginskio sūnus iš pirmosios santuokos, kalbų ir muzikos pamokas vedė jaunesniesiems broliams ir seserims²³, o suaugusi Amelija, remdamasi G. Palianio metodika, mokė muzikos seseris Emą ir Idą. 1824 m. lapkritį Amelija rašė: „Ema kasdien tobulėja muzikos srityje [...]. Ji mokosi pagal Palianio metodiką.“²⁴

²² Amelijos laiškas tėvui iš Sankt Peterburgo, 1823 04 27 / 05 09, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 16.

²³ 1823 04 27 / 05 09 laiške tėvui Amelija mini, kad Tadas trumpam išvyko iš Zalesės į Pervalką ir grįžęs žada imtis kalbų ir muzikos mokytojo veiklos, Ibid., l. 15v.

²⁴ Amelijos laiškas tėvui iš Zalesės, 1824 11 03 / 15, Ibid., l. 39–40.

У сям’і Агінскіх старэйшыя дзеці свае веды перадавалі малодшым. Напрыклад, Тадэвуш Агінскі (1798–1844), сын М. К. Агінскага ад першага шлюбу, даваў урокі па мовах і музыцы для малодшых братоў і сясцёр²³, а Амелія, калі падрасла, навучала сясцёр Эму і Іду, кіруючыся метадыкай Дж. Паліяні. У лістападзе 1824 г. Амелія пісала: “Эма штодня ўдасканальваецца ў музыцы [...]. Яна навучаецца паводле метадыкі Дж. Паліяні”²⁴.

Ужо ў дзяцінстве раскрылася схільнасць Амеліі да мастацтва – малявання, паэзіі, музыкі, танцаў. У маладосці яна сама пачала іграць на інструментах, збіраць нотную літаратуру і сачыняць. Амелія разам з сястрой Эмай музіцыравалі на фартэпіяна ў чатыры рукі. Яна таксама пісала святочныя вершы, пісала карціны. Паводле даследчыка роду Залускіх Анджэя Квілецкага (Andrzej Kwilecki), Амелія Агінская выдатна валодала некалькімі мовамі: англійскай, італьянскай, польскай, французскай, нямецкай, на базавым узроўні – лацінай, а таксама разумела па-руску і па-літоўску²⁵. Усё ж такі, калі меркаваць па ацалелай карэспандэнцыі, пісала, як правіла, па-французску.

Па захаваных лістах відаць, што чальцы сям’і Агінскіх былі паміж сабой звязаныя шчыльнымі ўзаемасувязямі. Цікава тое, што нават і ў далёкія вандроўкі Міхал Клеафас ды Марыя Агінскія выпраўляліся разам са сваімі дзецьмі. Напрыклад, у 1807–1811 гг. малалетняя Амелія з бацькамі наведала Італію і Францыю. У Літву вярнулася ў траўні 1811 г. разам з сястрой і братам Ірэнеем Клеафасам, які нарадзіўся ў Фларэнцыі ў 1808 г.²⁶ У 1815 г. яна зноў з бацькамі падарожнічала па Італіі, а ў сакавіку 1823 г., разам з маці выправіўшыся ў Варшаву і Санкт-

²³ У лісце да бацькі ад 27.04 / 09.05.1823 Амелія згадвае, што Тадэвуш ненадоўга выехаў з Залесся ў Прывалкі і абяцае па вяртанні ўзяцца за сваю дзейнасць у якасці настаўніка моваў і музыкі, Ibid., l. 15v.

²⁴ Ліст Амеліі да бацькі ад 3/15.11.1824, Залессе, Ibid., l. 39–40.

²⁵ A. Kwilecki, *Zalusczy w Iwoniczu*, s. 32.

²⁶ Гл. публікацыю пашпарта Марыі Агінскай, які даваў права на ўезд разам з трыма малалетнімі дзецьмі з Парыжа ў Расійскую імперыю: R. Šmigelskytė-Stukienė, *Mykolas Kleopas Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija*, p. 286–295.

Jau vaikystėje išryškėjo Amelijos polinkis į meną – piešimą, poeziją, muziką, šokius. Jaunystėje ji pati pradėjo muzikuoti, rinkti partitūras ir kurti. Amelija kartu su seserimi Ema pianinu grodavo keturiomis rankomis. Ji taip pat rašė proginius eilėraščius, tapė. Zaluskių giminės tyrinėtojo Andrzejaus Kwileckio teigimu, Amelija Oginskytė puikiai mokėjo keletą kalbų: anglų, italų, lenkų, prancūzų, vokiečių, taip pat turėjo lotynų kalbos pagrindus bei suprato rusiškai ir lietuviškai²⁵. Vis tik, kaip galime spręsti iš išlikusios korespondencijos, daugiausia rašydavo prancūziškai.

Išlikę laišškai rodo, kad Oginskių šeimos narius siejo glaudūs tarpusavio ryšiai. Įdomu tai, jog net ir į tolimas keliones Mykolas Kleopas ir Marija Oginskiai išsiruodavo kartu su savo vaikais. Pavyzdžiui, 1807–1811 m. mažametė Amelija su tėvais aplankė Italiją ir Prancūziją. Į Lietuvą grįžo 1811 m. gegužę kartu su seserimi ir Florencijoje 1808 m. gimusiu broliu Irenėjumi Kleopu²⁶. 1815 m. ji vėl su tėvais keliavo po Italiją, o 1823 m. kovą kartu su motina išsirengusi į Varšuvą ir Sankt Peterburgą „pirmą kartą savo gyvenime buvo atskirai nuo seserų“²⁷. Galbūt todėl vaiko atskyrimas nuo šeimos Amelijai buvo nesuprantamas. Ji laikė esant svarbu laiške tėvui papasakoti, jog ponija Kalinovska išvyko iš Sankt Peterburgo, „dvi savo dukteris palikdama Šv. Kotrynos vienuolyne“, ir kad „tik trečioji, dar mažametė, duktė išvažiavo kartu su ja“²⁸.

Iki pat 1822 metų, t. y. M. K. Oginskio apsisprendimo išvykti gyventi į užsienį, Amelija nuolat jautė „brangaus ir mylimo tėvo“ globą, jo tėvišku palaiminimu pradėdavo ir baigdavo kiekvieną dieną. Tėvo išvykimą iš Zalesės Amelija išgyveno labai skaudžiai. Suvokimas, jog išsiskiriama visam laikui, neapleido dukters. M. K. Oginskiui dar tebesant Rietave, iš Zalesės į Žemaitiją skriejo ilgesiu ir liūdesiu alsuojantys laišškai.

Laiškuose tėvui Amelija dalydavosi įžvalgomis įvairiais jai rūpimais

²⁵ A. Kwilecki, *Zatuscy w Iwoniczu*, s. 32.

²⁶ Žr. Marijos Oginskienės paso, suteikiančio teisę kartu su trimis mažamečiais vaikais vykti iš Paryžiaus į Rusijos imperiją, publikaciją: R. Šmigelskytė-Stukienė, *Mykolas Kleopas Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija*, p. 286–295.

²⁷ Amelijos laiškas tėvui iš Vilniaus, 1823 03 03 / 15, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 13.

²⁸ Amelijos laiškas tėvui iš Sankt Peterburgo, 1823 06 14 / 26, Ibid., l. 20–20v.

Пецярбург, “упершыню ў жыцці знаходзілася асобна ад сясцёр”²⁷. Можна, таму аддзяленне дзіцяці ад сям’і для Амеліі было чымсьці незразумелым. Яна палічыла вартым распавесці ў лісце бацьку, што сп. Каліноўская выехала з Санкт-Пецярбурга, “пакінуўшы дзвюх сваіх дачок у манастыры Св. Кацярыны”, і што “толькі трэцяя, яшчэ малая дачка разам з ёй паехала”²⁸.

Ажно да самага 1822 г., то бок да таго часу, калі М. К. Агінскі вызначыўся з рашэннем пераехаць на пражыванне за мяжу, Амелія пастаянна на сабе адчувала клопат “дарагога і люблага бацькі”, з яго бацькоўскага дабраслаўлення пачынала і заканчвала кожны дзень. Ад’езд бацькі з Залесся Амелія перажывала вельмі балюча. Усведамленне, што гэтакі расстанне назаўсёды, не пакідала дачку. Пакуль М. К. Агінскі ўсё яшчэ знаходзіўся ў Рэтаве, з Залесся на Жмудзь ляцелі лісты, поўныя смутку і тугі.

У лістах бацьку Амелія дзялілася заўвагамі па розных пытаннях, што яе хвалявалі, – з галіны музыкі, літаратуры, адукацыі. Яму на ацэнку дасылала рукапісы сваіх музычных і паэтычных твораў, нярэдка дадаючы да іх сушаныя букецікі з залескіх садоў. Як можна меркаваць па ўступе ў эсэ М. К. Агінскага аб выхаванні дзяцей, напісанага ў Рэтаве ў лістападзе 1822 г., менавіта адзін з такіх лістоў і падштурхнуў бацьку шырэй выкласці сваё стаўленне да месца і ролі жанчыны ў працэсе адукацыі дзіцяці. Адказваючы на “ласкавы лісток Амеліі, атрыманы некалькі месяцаў таму”, у якім яна выклала свае заўвагі “аб розніцы паміж розумам і сэрцам”, М. К. Агінскі “знайшоў вольную часіну” і на паперы выклаў “некаторыя думкі пра адукацыю ўвогуле і пра небяспеку, якой падвяргаюцца маладыя людзі, уступаючы ў дарослае жыццё”²⁹. І ў “Бацькоўскіх парадах”, і ў лісце да Амеліі М. К. Агінскі вельмі высока ацаніў ролю сваёй жонкі Марыі Нэры ды яе заслугі ў выхаванні дзяцей. Ён зазначыў: “Выхаваная самай лепшай маці, адораная выдатнымі

²⁷ Ліст Амеліі да свайго бацькі ад 3/15.03.1823, Вільня, LVIA, ф. 1177, ар. 1, б. 6054, л. 13.

²⁸ Ліст Амеліі да свайго бацькі ад 14/26.06.1823, Санкт-Пецярбург, Ibid., л. 20–20v.

²⁹ Тут і далей цытаты з лістоў М. К. Агінскага друкуюцца ў адпаведнасці з беларускімі перакладамі з французскага арыгінала. Заўв. навук. рэдактара.

klausimais – muzikos, literatūros, lavinimo. Jam vertinti siuntė savo muzikos ir poezijos kūrinių rankraščius, neretai prie jų pridėdama specialiai sudžiovintų Zalesės sodo gėlių puokštelių. Kaip galima spręsti iš 1822 m. lapkritį Rietave rašytos M. K. Oginskio esė apie vaikų auklėjimą įžangos, būtent vienas tokių laiškų ir paskatino tėvą plačiau išdėstyti savo požiūrį į moters vietą bei vaidmenį vaiko edukacijos procese. Atsakydamas į „prieš keletą mėnesių gautą malonų Amelijos laiškutį“, kuriame ji pateikė savo įžvalgų „dėl skirtumų tarp galvos ir širdies“, M. K. Oginskis „surado laisvų valandėlių“ ir popieriuje išdėstė „visas mintis, kurios atėjo į galvą apskritai apie auklėjimą ir apie pavojus, kurie tyko jaunų būtybių, pradedančių savarankų gyvenimą“²⁹. Ir „Tėviškuose patarimuose sūnui“, ir Amelijai skirtame laiške M. K. Oginskis labai aukštai įvertino savo žmonos Marijos Neri vaidmenį ir nuopelnus auklėjant vaikus. Jis pažymėjo: „Esi išauklėta pačios geriausios motinos, apdovanota puikiausiomis savybėmis; įpratusi naudingai triūsti, tu neabejotinai suteiksi laimę tam, kurį tau dangus skirs už vyrą, o, būdama mylima ir puoselėjama savo tėvų, tu, be abejonių, tapsi gera žmona ir gera motina.“

Kaip matyti iš laiško įžangos, pagrindinėmis moters funkcijomis M. K. Oginskis laikė žmonos ir motinos socialinius vaidmenis, tačiau, kalbėdamas apie žmogaus kaip asmenybės formavimą, jis buvo giliai įsitikinęs, jog „kiekvienas žmogus gimsta geras“, o tai, koks jis taps gyvenime, priklauso nuo jį supančios aplinkos ir nuo lavinimo, taip pat ir nuo paties žmogaus saviugdos pastangų bei siekio tobulėti. „Žmogus, kuriam prigimtis nuo pat lopšio suteikė sąlygas sėkmingai išugdyti jo gerąsias savybes, žmogus, kurio tėvai savo švelnumu ir rūpinimusi, taip pat ir jų mokytojai nepalaujama globa buvo tikri vadovai, palydintys jį į gyvenimą“, sugebės išugdyti „puikią širdį ir sumanią galvą“, – teigė M. K. Oginskis. Tačiau didžiausi pavojai, pasak M. K. Oginskio, jaunuolio tyko jam baigus mokslus, kai „prasideda didžioji gyvenimo mokykla“ ir kai šalia jau nebėra mokytojo-vadovo. Todėl jis tvirtino, kad „paties savęs pažinimas, savo pareigų atlikimas, žmonių,

²⁹ Čia ir toliau tekste remiamasi toliau publikuojamu Jūratės Karazijaitės „Laiško mano dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą“ vertimu.

якасцямі, прывучаная да карысных заняткаў – ты абавязкова дасі шчасце таму, каго Гасподзь пашле табе ў мужы. Ты была любімай дачкой сваіх бацькоў, і ты, несумненна, станеш добрай жонкай і добрай маці”.

Як відаць з уступнай часткі ліста, за асноўныя функцыі жанчыны М. К. Агінскі лічыў сацыяльныя ролі жонкі і маці, аднак, што датычыць фармавання чалавека як асобы, ён быў глыбока перакананы, што “кожны чалавек нараджаецца добрым”, а тое, якім ён стане ў жыцці, залежыць ад навакольнага асяроддзя і ад адукацыі, а таксама ад намаганняў самога чалавека ў галіне самаразвіцця і імкнення да асабовага росту. “Той, каму прырода ад самай калыскі спрыяла свабоднаму развіццю добрых якасцей, той, хто зведаў ласку і пяшчоту бацькоў, а таксама руплівы клопат сваіх настаўнікаў”, зможа ў сабе выхаваць “добрае сэрца і добры розум”, сцвярджаў М. К. Агінскі. Аднак найбольшыя небяспекі, паводле М. К. Агінскага, маладога чалавека падпільноўваюць тады, калі ён ужо заканчвае адукацыю і “пачынае вучобу ў вялікай школе жыцця” – калі побач ужо няма настаўніка-правадніка. Таму ён сцвярджаў, што “веданне самога сябе, выкананне сваіх абавязкаў і вывучэнне характару людзей, побач з якімі мы жывём на гэтым свеце, могуць уберагчы нас ад шматлікіх небяспек і паспрыяць нам у пошуках шчасця”.

З ліста да Амеліі вынікае, што ў светапоглядзе М. К. Агінскага публічная прастора – прастора грамадска-палітычнай дзейнасці – традыцыйна лічыцца за мужчынскую. У адукацыі юнака ў якасці асноўных імператываў вызначаюцца любоў да Радзімы, адданасць свайму зямному ўладару, руплівасць у выкананні ўсіх абавязкаў – добрага грамадзяніна, сына, сябра і гаспадара. Усё ж такі, гаворачы аб выхаванні дзяўчат, М. К. Агінскі, як і частка аўтараў, што пісалі па пытаннях выхавання ў канцы XVIII – пачатку XIX ст., вылучаў і пэўную грамадскую ролю для жанчыны, як дапаможніцы мужчыны ў яго публічнай дзейнасці. У лісце да Амеліі бацька заўважыў, што “выхаванне дзяўчат – такое ж важнае пытанне, як і выхаванне юнакоў, – і не толькі для сем’яў, але і для грамадства. Дзяўчатам самім лёсам наканавана стаць жонкамі і мацяркамі, і яны павінны валодаць

su kuriais tenka gyventi pasaulyje, charakterio pažinimas neabejotinai gali padėti išvengti daug pavojų“.

Laiškas Amelijai rodo, kad M. K. Oginskio pasaulėžiūroje viešoji – politikos ir visuomeninės veiklos – erdvė tradiciškai priskiriama vyrams. Jaunuolio lavinimo procese kaip pagrindiniai imperatyvai iškeliama Tėvynės meilė, atsidavimas savo Aukščiausiajam Valdovui, uolumas atliekant visas – gero piliečio, gero sūnaus, gero draugo ir gero šeimininko – pareigas. Vis dėlto, kalbėdamas apie merginų auklėjimą, M. K. Oginskis, kaip ir dalis XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios ugdymo klausimais rašiusių autorių, moteriai skyrė ir tam tikrą visuomeninį – vyro viešosios veiklos pagalbininkės – vaidmenį. Laiške Amelijai tėvas pastebėjo, jog „panelių auklėjimas ir lavinimas – toks pat svarbus dalykas kaip ir jaunuolių, ir ne tik turint galvoje šeimas, bet net ir pačias vyriausybes. Jų paskirtis – tapti žmonomis ir motinomis, tad jos privalo pasižymėti savybėmis, būtinomis atlikti šias abi priedermes, taip svarbias visuomenei. Moteris, kuri sugeba valdyti namus, palengvina vyro gyvenimą, prisiimdama namų ūkio darbus ir jam palikdama daugiau laiko būti laisvam ir dirbuotis visuomenės labui“. Siekdama būti vyro pagalbininkė, moteris privalo būti ne tik maloni, bet ir išsilavinusi. Ji turi rūpintis vaikų sveikata ir jų auklėjimu bei lavinimu, o kartu padėti vyrui „atsidėti namams, tėvynei, pareigai“.

Amelijos Oginskytės gyvenimo istorija yra akivaizdus šių tėvo įdiegtų principų įrodymas. 1823–1824 m. pristatyta Varšuvos³⁰ ir Sankt Peterburgo aukštuomenei³¹, bet 1825 m. vasarą–rudenį kukliai praleidusi pas pusbrolių Gabrielių Oginskį Lietuvoje, Strėvininkuose, 1826 m. gegužės 11 d. Karmelitų bažnyčioje Vilniuje Amelija Oginskytė susituokė su grafu Karoliu Zaluskiu.

Po jungtuvų Amelija ir Karolis Zaluskiai apsigyveno Gulbinų dvare netoli Biržų. Laikydamosi tėvų namuose įdiegtų dorovinių moralinių principų,

³⁰ Plg. 1823 03 03 / 15 Amelijos laiškas tėvui iš Vilniaus, kuriame mini, jog būdama Varšuvoje susitiko su ponu Nemcevičiumi, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 14v.

³¹ Oginskių giminės archyve išlikę šeši 1823 04 27 / 05 09 – 1823 08 10 / 22 Sankt Peterburge tėvui rašyti Amelijos laišakai, Ibid., l. 16–25v.

адпаведнымі якасцямі, каб выканаць свае важныя для грамадства абавязкі. Жанчына, якая ўмее падтрымліваць парадак у доме, робіць вялікую палёжку мужу ў яго хатніх клопатах і дае яму больш часу для грамадскіх і дзяржаўных спраў. Калі жанчына лагодная і адукаваная, калі яна клапоціцца пра здароўе дзяцей і іх выхаванне, яна выклікае гарачую любоў мужа. Яна адводзіць ад яго бяду і ворагаў, яна супакойвае яго ў няшчасці, яна дапамагае яму сваімі парадамі, яна прывязвае яго да сям'і, да Радзімы, да абавязкаў”.

Гісторыя жыцця Амеліі Агінскай служыць відавочным доказам гэтых прынцыпаў, прышчэпленых бацькам. Прадстаўленая варшаўскаму³⁰ і санкт-пецярбургскаму³¹ свету ў 1823–1824 гг., але летавосень 1825 г. сціпла правёўшы ў стрычнага брата Габрыэля Агінскага ў Літве, у Стравенніках, 11 траўня 1826 г. у касцёле кармелітаў у Вільні Амелія Агінская пабралася шлюбам з графам Каралем Залускім.

Пасля шлюбу Амелія і Караль Залускія пасяліліся ў гульбінскім маёнтку (Gulbinai) недалёка ад Біржаў (Biržai). Трымаючыся маральна-этычных прынцыпаў, прышчэпленых у бацькоўскім доме, Амелія стала памагатай і папличніцай свайму мужу. Усю сваю ўвагу яна засяродзіла на сям'і і выхаванні дзяцей. Амелія нарадзіла 11 дзяцей, аднак не ўсе яны дажылі да паўналецтва. Двое дзяцей – Тэафіль (1828–1829) і Юзаф (1832–1834) – памерлі немаўлятамі. Да сталага веку дажылі Міхал (1827–1893) і Марыя Яўгенія Сафія (1829–1910), якія нарадзіліся ў гульбінскай сядзібе, Эма (1831–1912), Караль Бернард (1834–1919) і Ірэней (Ірэнеюш) (1835–1868), што ўпершыню пабачылі свет у Мемелі (Клайпедзе), а таксама Станіслаў (1838–1904), Іва (1840–1881) і Францыска (1843–1924), якія нарадзіліся далёка ад Літвы – ля падножжа Карпацкіх гор. Усім сваім дзецям Амелія перадала любоў да музыкі, сама ёй іх і навучыла.

³⁰ Для даведкі – ліст Амеліі да бацькі ад 03.03 / 15.03.1823 з Вільні, у якім яна прыгадвае, што, перабываючы ў Варшаве, сустрэлася са сп. Нямцэвічам, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 14v.

³¹ У архіве роду Агінскіх захавалася шэсць лістоў Амеліі, якія яна пісала бацьку ў Санкт-Пецярбургу 27.04 / 09.05.1823 – 10.08 / 22.08.1823, Ibid., l. 16–25v.

1824

Rietavo
L. 29. d. 22. 1824
3. Sept.

20

M. Papas.

Amant de votre Rietav il faut que je me permette de vous en parler
 et de vous en parler de la même manière avec une douce et douce. Et
 de la même manière le plus que j'attache à cette jeune femme, et elle me
 servira en même temps d'égout pour moi, et je n'ai pas d'impression trop
 tardive. Je n'ai pas de te en ma dernière lettre, dont la qualité
 j'ai mis une petite lettre j'espère qu'elle s'est pas mal venue
 tout que la langue j'attache pour une personne que je n'ai pas mal venue
 partie de Rietav pour une occasion, et j'espère d'être tout et
 pas personne. Et est vrai, en cette, que tu n'as pas de et que
 moi j'en ai gagné deux plus que j'en ai mis, et en même temps
 jusqu'à vous, avec bonté, et attention.

Mais nous partons tous à merveille. Ma bonne Mamma est
 toujours en course. Elle a été plus la visite de tous les villages
 et de chaque cabane de Rietav et elle revient en passant avec
 une persévérance admirable. Depuis le grand matin jusqu'à la
 chute du jour, elle fait ses visites, jusqu'à l'effort, et elle
 le sait, et encourage tout le monde à la pratique de la
 Devoit par ses exhortations et son exemple. Ses exhortations
 sont que de la même manière, et elle est de la même manière.
 Ses exhortations sont toujours. Nous en est la part très abondante.
 Elle s'efforce et gagne tout le jour. Elle s'efforce et de la

Amelijos Oginskytės laiško tėvui iš Rietavo fragmentas. 1824 m. rugpjūčio 22 d.
 (rugsejo 3 d.). Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 26.

Фрагмент листа Амелії Агінської да бацькі з Рєтєва. 22 жніўня (3 верасня) 1824 г.
 Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы, ф. 1177, воп. 1, спр. 6054, арк. 26.

Спакойнае жыццё графаў Залускіх у Літве скончылася разам з паўстаннем 1830–1831 гг. Маршал шляхты Упіцкага павета Караль Залускі актыўна ўключыўся ў рух супраціву і стаў галоўнакамандуючым паўстанцкага войска. Сямейныя сродкі, назапашаныя на падарожжа ў Фларэнцыю да цяжка хворага М. К. Агінскага, былі ахвяраваныя на патрэбы паўстанцаў³². Пасля паразы паўстання маёнткі К. Залускага былі канфіскаваныя. Караль і Амелія з дзецьмі былі вымушаныя пакінуць Літву. Сям’я пасялілася ў Мемелі. На працягу нейкага часу пражыць дапамагалі ўзятыя з сабой грошы ды аддадзенае ў заклад сямейнае срэбра, аднак за недахопам сродкаў Амелія занялася клопатамі, каб ёй была выплачаная частка яе пасагу, закладзеная ў іпатэку. Пасля доўгіх перамоваў з уладамі Расійскай імперыі ўдалося дамагчыся, каб частка пасагу была вернутая.

Увосень 1833 г. прыйшла балючая вестка аб смерці бацькі ў Фларэнцыі, а ў 1834 г. Амеліі давялося хаваць двухгадовага сыночка Юзафа, што памёр ад дызентэрыі. У 1835 г., пасля адмовы прускага ўрада ў працягу палітычнага прытулку, К. Залускі пакінуў сям’ю ў Мемелі і перабраўся ў Шатландыю, адкуль праз Англію дабраўся да Францыі і спыніўся ў Габрыэля Агінскага ў Парыжы.

Фінансавыя справы сям’і ў добры бок схіліліся толькі пасля весткі аб атрыманні К. Залускім у спадчыну маёнтка ў Івонічы (Галіцыя, у той час – частка Аўстрыі) у 1837 г. Намаганнямі брата К. Залускага генерала Юзафа Залускага (Józef Załuski, 1786–1866) і Амеліі ўдалося выклапатаць дазвол аўстрыйскага ўрада сям’і Караля на пасяленне ў Галіцыю³³.

У жніўні 1837 г. пасля месячнага пераезду вялізная падарожная карэта Агінскіх, якая ўмяшчала ў сябе дарожны скарб і бібліятэчку класічных аўтараў, Амелію Залускую з пяццю дзецьмі, няняй і літоўскім канюшым Томасам, дакацілася да Кросна³⁴. Сям’я пасялілася ў Юзафа Залускага і адразу ж занялася ўладкаваннем новага дома ў Падкарпацці.

³² A. Kwilecki, *Zalusczy w Iwoniczu*, s. 36.

³³ Ibid., p. 39.

³⁴ Кросна (пол. *Krosno*) – горад у паўднёва-ўсходняй Польшчы, Падкарпацкае ваяводства.

Amelija tapo savo vyro pagalbininke ir bendražyge. Ji visą dėmesį sutelkė į šeimą ir vaikų lavinimą. Amelija pagimdė 11 vaikų, tačiau ne visi jų sulaukė pilnametystės. Du sūnūs – Teofilis (1828–1829) ir Juozapas (1832–1834) – mirė kūdikystėje. Brandaus amžiaus sulaukė Gulbinų dvare gimę Mykolas (1827–1893) ir Marija Eugenija Sofija (1829–1910), Klaipėdoje šį pasaulį išvydę Ema (1831–1912), Karolis Bernardas (1834–1919) ir Irenėjus (1835–1868) bei toli nuo Lietuvos, Karpatų kalnų papėdėje, gimę Stanislovas (1838–1904), Ivas (1840–1881), Ida (1841–1916) ir Pranciška (1843–1924). Visiems savo vaikams Amelija įskiepijo meilę muzikai, jos pati ir išmokė.

Ramus grafų Zaluskių gyvenimas Lietuvoje baigėsi kartu su 1830–1831 m. sukilimu. Upytės apskrities bajorų maršalas Karolis Zaluskis aktyviai įsitraukė į pasipriešinimo judėjimą, tapo sukilėlių kariuomenės vyriausioju vadu. Šeimos lėšos, sukauptos kelionei į Florenciją pas sunkiai sergantį M. K. Oginskį, buvo paaukotos sukilėlių reikmėms³². Sukilimui pralaimėjus, K. Zaluskio dvarai buvo konfiskuoti. Karolis ir Amelija su vaikais buvo priversti pasitraukti iš Lietuvos. Šeima apsigyveno Klaipėdoje. Kurį laiką išgyventi padėjo išsivežti pinigai bei užstatytas šeimos sidabras, tačiau, stingant lėšų, Amelija ėmė rūpintis, kad jai būtų išmokėta hipotekoje įkeista jos kraičio dalis. Po ilgų derybų su Rusijos imperijos valdžia pavyko pasiekti, kad kraičio dalis būtų sugrąžinta.

1833 m. rudenį atskriejo skaudi žinia, kad Florencijoje mirė tėvas, o 1834 m. Amelijai teko laidoti vos dvejų metų sūnelį Juozapą, mirusį nuo dizenterijos. 1835 m. Prūsijos vyriausybei atsisakius toliau suteikti politinį prieglobstį, K. Zaluskis paliko šeimą Klaipėdoje ir pasitraukė į Škotiją, iš ten per Angliją nuvyko į Prancūziją ir apsistojo pas Gabrielių Oginskį Paryžiuje.

Finansiniai šeimos reikalai pakrypo į gerąją pusę tik pasiekus žiniai apie 1837 m. K. Zaluskio paveldėtą Ivoničiaus dvarą Galicijoje, kuri tuo metu priklausė Austrijai. K. Zaluskio brolio, generolo Juozapo Zaluskio (Józef Załuski, 1786–1866), ir Amelijos pastangomis pavyko išsirūpinti Austrijos vyriausybės leidimą Karolio šeimai apsigyventi Galicijoje³³.

³² A. Kwilecki, *Zalusczy w Iwoniczu*, s. 36.

³³ *Ibid.*, p. 39.

Ужо да першай зімы сужэнцам удалося рэканструяваць стары івоніцкі дом, а ў наступным годзе будынак быў павялічаны – на другім паверсе былі абсталяваныя працоўныя кабінеты для бацькоў і памяшканні для вучобы дзяцей³⁵. Неўзабаве зразумеўшы, што івоніцкія крыніцы маюць лячэбныя ўласцівасці, Залускія вырашылі выкарыстаць гэтае багацце прыроды. Для вяльможжаў, якія раней ніколі не сутыкаліся з якой бы там ні было камерцыйнай дзейнасцю, заснаванне лячэбніц мінеральных водаў было вялікім новым выклікам, патрабавала адпаведных навуковых ведаў і падрыхтоўкі. Караль і Амелія цяжкасцяў не спалохаліся. Сужэнка дапамагала мужу ўсімі сіламі: яна сама спраектавала будынкі лячэбніцы (павільёны мінеральнай вады, купальні, гаспадарчыя пабудовы), а таксама падрыхтавала планы-малюнкi ўпарадкавання наваколля. У парку лячэбніцы ўсталявалі сонечны гадзіннік, на якім была высечаная дата пераезду Залускіх у Івоніч – 1827 г., пракладзеныя сцэжкі, масткі і сходы для праменадаў. На думку даследчыка сямейства А. Квілецкага, ва ўладкаванні сямейнай рэзідэнцыі ў Івонічы Амелія за прыклад узяла залескі маёнтак³⁶. Каля дома быў закладзены сад. Саджанцы прыслала з Італіі маці Марыя Агінская. Як у маленстве ў Залессі, дзе ў кожнай з дачок мелася клумба яе імя або ўласная частка саду, так і ў Івонічы Амелія ўцягнула ў садаводства дзяцей, кожнаму вылучыўшы па частцы саду ды навучаючы догляду і фармаванню прасторы вакол сябе. Дзейнасць Амеліі-садоўніцы дэманструе, што заклік бацькі ўнікнуць у садаводчую працу Станіслава Вадзіцкага (Stanisław Wodzicki, 1764–1843), выкладзены ў лісце жонцы аб падборы літаратуры для дзяцей у 1822 г. (публікацыю ліста гл. ніжэй), даў вялікую практычную карысць.

Амелія вылучалася бліскучым педагагічным талентам. Для сваіх дзяцей яна была і маці, і настаўніцай. Караль Залускі педагагічную дзейнасць сваёй жонкі ахарактарызаваў наступнымі словамі: “[...] сваім дзецям яна адначасова і нянька, і гувернантка, і настаўніца. Акрамя ксяндза, які навучае дзяцей ісцінам веры, і настаўніка, які рыхтуе хлопчыкаў да

³⁵ А. Kwilecki, *Zalusczy w Iwoniczu*, s. 42–43.

³⁶ *Ibid.*, p. 43.

1837 m. rugpjūtį po visą mėnesį trukusios kelionės didžiule Oginskių kelionine karieta, kurioje tilpo kelionės manta ir klasikinių autorių bibliotekėlė, Amelija Zaluskienė su penkiais vaikais, aukle ir lietuviu arklinininku Tomu pasiekė Krosną³⁴. Šeima apsistojo pas Juozapą Zaluskį ir nedelsdama ėmėsi kurti naujus savo namus Pakarpatėje. Jau iki pirmosios žiemos sutuoktiniams pavyko rekonstruoti senąjį Ivoničiaus namą, o kitais metais pastatas buvo padidintas, antrajame aukšte įrengiant tėvų darbo kambarius ir patalpas vaikams mokytis³⁵. Netrukus supratę, kad Ivoničiaus šaltiniai turi gydomųjų savybių, Zaluskiai nusprendė išnaudoti šį gamtos turtą. Didikams, anksčiau nesusidūrusiems su jokia pobūdžio komercine veikla, mineralinio vandens gydyklų steigimas kėlė naujų iššūkių bei reikalavo atitinkamų mokslo žinių ir pasirengimo. Karolis ir Amelija nepabūgo sunkumų. Sutuoktinė padėjo vyrui visomis išgalėmis: ji pati suprojektavo gydyklos pastatus (mineralinio vandens paviljonus, maudyklas, ūkinius statinius), taip pat parengė aplinkos sutvarkymo brėžinius. Gydyklos parke buvo pastatytas saulės laikrodis, kuriame iškalta Zaluskių atvykimo į Ivoničių data – 1827 m., įrengti pasivaikščiojimo takeliai, tilteliai ir pakopos. Šeimos istorijos tyrinėtojo A. Kwileckio manymu, kurdama šeimos rezidenciją Ivoničiuje, Amelija rėmėsi Zalesės dvaro pavyzdžiu³⁶. Prie namų įveistas sodas, pasodinta motinos Marijos Oginskienės iš Italijos atsiųstų sodinukų. Kaip vaikystės Zalesėje, kur kiekviena dukterų turėjo savo vardo gėlynus ir savo sodo erdvę, taip ir Ivoničiuje Amelija vaikus įtraukė į sodininkystę, kiekvienam paskirdama po dalį sodo ir mokydama puoselėti bei kurti aplinką. Amelijos kaip sodininkės veikla rodo, kad tėvo raginimas įsigilinti į Stanislovo Vodzickio (Stanisław Wodzicki, 1764–1843) veikalą apie sodų veisimą ir jų priežiūrą, 1822 m. išdėstytas laiške žmonai apie vaikams skaitytiną literatūros parinkimą (žr. toliau pateikiamą šio laiško publikaciją), turėjo didelės praktinės naudos.

³⁴ Krosnas (lenk. *Krosno*) – miestas Pietryčių Lenkijoje, Pakarpatės vaivadijoje.

³⁵ A. Kwilecki, *Zalusczy w Iwonicyzu*, s. 42–43.

³⁶ *Ibid.*, p. 43.

школьных экзаменаў, яна сама выхоўвае разумовыя здольнасці ва ўсіх дзяцей, не забываючыся і на фізічную культуру. Яна навучае іх мовам – французскай, англійскай і італьянскай, дае ўрокі каліграфіі, арыфметыкі, музыкі, малюнка, танца; старэйшым дочкам выкладае граматыку і літаратуру, геаграфію і прыродазнаўства, касцельную і свецкую гісторыю, міфалогію; заахвочвае іх да чытання ўголас, дэкламавання, а таксама задае ім займацца розным рукадзеллем. З дочкамі яна займаецца хатнімі работамі і доглядам хворых. Карацей кажучы, яна ўзорная маці»³⁷.

У 40-х гг. XIX ст. івоніцкі маёнтак і лячэбніцы набылі славу не толькі аздараўленчага, але і культурнага цэнтра, які прыцягваў да сябе музыкаў, мастакоў і літаратараў. Амелія была душой мастацкіх вечарын. Яна і далей пісала музыку, карціны, не запускала і дабрачынную дзейнасць – асабліва яна клапацілася аб хворых на тыф, прыкладала намаганні па прафілактыцы гэтай хваробы.

Пасля нечаканай смерці мужа ў 1845 г. Амелія трынаццаць гадоў самастойна вяла гаспадарку івоніцкай сядзібы і комплекса лячэбніц, клапацілася аб іх пашырэнні, падтрымліваючы шчыльныя сувязі з сёстрамі, асабліва з Эмай, і братам Ірэнеем Клеафасам, якому яна ў тастаменце даверыла клопат аб дзвюх сваіх малых дочках³⁸. З-за пагаршэння здароўя ў 1857 г. Амелія пераехала ў Італію – краіну з мяккім кліматам. Пасялілася на Іск'і, адным з астравоў партэнапейскага архіпелагу, дзе 5 верасня 1858 г. памерла. Там і пахаваная³⁹.

Адданасць Амеліі сям'і, клопат аб дзецях, іх усебаковае выхаванне, педагогічны талент і мудрасць, здольнасць услухацца і даць параду сталі ўзорам для пераймання для ўсяго роду Залускіх. Несумненна, уплыў тут аказаў прыклад бацькоўскага дому, які Амелія бачыла ў дзяцінстве, шчыльная духоўная сувязь з бацькам і перададзеныя ім прыныцы выхавання дзяцей.

³⁷ *Wspomnienia o rodzinie Zaluskich w XIX stuleciu*, Kraków, 1907, s. 44; A. Kwilecki, *Zalusczy w Iwoniecu*, s. 43.

³⁸ Фінансавыя пытанні сям'і Амелія і Ірэней абмеркавалі падчас візіту апошняга ў Івоніч у 1855 г.

³⁹ A. Kwilecki, *Zalusczy w Iwoniecu*, s. 82.

Amelija pasižymėjo pedagogės talentu. Savo vaikams ji buvo ir motina, ir mokytoja. Karolis Zaluskiis savo žmonos pedagoginę veiklą apibūdino šiais žodžiais: „[...] tuo pat metu ji yra ir savo vaikų auklė, ir guvernantė, ir mokytoja. Išskyrus kunigą, mokantį paaugusius vaikus tikėjimo tiesų, ir mokytoją, rengiantį berniukus mokyklos egzaminams, ji pati ugdo visų vaikų mąstymo gebėjimus, neapleisdama ir kūno lavinimo. Moko juos kalbų – prancūzų, anglų ir italų, duoda kaligrafijos, aritmetikos, muzikos, piešimo ir šokio pamokas; vyresniosioms dukterims dėsto gramatiką ir literatūrą, geografiją ir gamtos mokslus, Bažnyčios ir pasaulietinę istoriją, mitologiją; skatina juos garsiai skaityti, deklamuoti eiles, taip pat juos nukreipia atlikti įvairius rankdarbius. Su dukterimis užsiima namų ruošos darbais ir ligonių slaugymu. Žodžiu, ji – pavyzdinga motina.“³⁷

XIX a. penktajame dešimtmetyje Ivoničiaus dvaras ir gydyklos išgarsėjo ne tik kaip sveikatos, bet ir kaip kultūros centras, traukiantis muzikus, dailininkus ir literatus. Amelija buvo kultūros vakarų siela. Ji ir toliau kūrė muziką, tapė, neapleisdama ir labdaringos veiklos – ypač rūpinosi sergančiais šiltine, dėjo pastangas šios ligos profilaktikai.

Po netikėtos vyro mirties 1845 m. Amelija trylika metų savarankiškai valdė Ivoničiaus dvarą ir gydyklų kompleksą, rūpinosi jo plėtra, palaikydama glaudžius ryšius su seserimis, ypač Ema, ir broliu Irenėjumi Kleopu, šiam testamentu patikėjo dviejų savo mažamečių dukterų globą³⁸. Blogėjant sveikatai, 1857 m. Amelija persikėlė gyventi į švelnaus klimato Italiją. Įsikūrė Iskijoje, vienoje iš Partenopėjos salyno salų. Ten 1858 m. rugsėjo 5 d. mirė. Palaidota Iskijos saloje³⁹.

Amelijos atsidavimas šeimai, rūpinimasis vaikais, jų visapusiškas ugdymas, pedagogės talentas ir išmintis, sugebėjimas įsiklausyti bei patarti tapo visos Zaluskių giminės sektinu pavyzdžiu. Neabejotina, jog tam įtakos turėjo vaikystėje tėvų namuose Amelijos matytas pavyzdys, glaudus dvasinis ryšys su tėvu bei jo perduoti vaikų ugdymo principai.

³⁷ *Wspomnienia o rodzinie Zaluskich w XIX stuleciu*, Kraków, 1907, s. 44; A. Kwilecki, *Zalusczy w Iwonicy*, s. 43.

³⁸ Šeimos finansinius klausimus Amelija ir Irenėjus aptarė pastarajam atvykus į Ivoničių 1855 m.

³⁹ A. Kwilecki, *Zalusczy w Iwonicy*, s. 82.

“Бацькоўскія парады сыну на жыццёвы шлях” і адукацыйны шлях Ірэнея Клеафаса Агінскага. У біяграфіі самага малодшага сына Міхала Клеафаса Агінскага – Ірэнея (Ірэнеуша, Ірэнеюша, Ірэніуша, Ірэніюша) Клеафаса (1808–1863) – дагэтуль асноўная ўвага ўдзялялася толькі дзвюм сферам: яго гаспадарча-асветніцкай дзейнасці ў якасці шляхціча ў Рэтаве і апавітай легендамі гісторыі яго шлюбу з Вольгай Каліноўскай (Olga Kalinowska, каля 1820–1899). Жыццёвы шлях Ірэнея да пачатку 40-х гг. XIX ст., калі пасля ад’езду маці ў Італію ён узяў на сябе кіраванне Рэтавам, колькі-небудзь шырокага разгляду не атрымаў. З даследаванняў, праведзеных Казісам Місіусам (Kazys Misius), мы ведаем, што Ірэней, які нарадзіўся ў чэрвені 1808 г. ў Фларэнцыі, на вучобу ў Італію выправіўся яшчэ ў 1822 г. Праз чатыры гады, то бок у 1826 г., ён атрымаў службу ў Міністэрстве замежных спраў Расіі і выехаў з місіяй у Фларэнцыю. Расійскія ўлады далі дазвол Ірэнею на прадаўжэнне вучобы ў Італіі і падарожжы. У 1829 г. ён быў павышаны ў пасадае, а ў 1830 г. высланы з місіяй у Вену. У 1833 г. прызначаны тытулярным дарадчыкам і з-за мяжы адкліканы⁴⁰.

Лісты Міхала Клеафаса Агінскага аб выхаванні новымі ведамі ўзбагачаюць раннюю біяграфію Ірэнея. З ліста да спадара Гумберта, які ён пісаў увесну 1819 г. у Залессі, можна меркаваць, што Марыя Нэры Агінская падчас наведвання Пізы знайшла прыдатнага настаўніка для сына, з якім была дасягнутая папярэдняя дамоўленасць. М. К. Агінскі цешыўся, што будучы выхавацель і настаўнік – прыстойны і сумленны чалавек з цвёрдымі рэлігійнымі і маральнымі прынцыпамі, а разам з тым – адукаваны настаўнік, які набыў неабходную кваліфікацыю: мае адукацыю і веды, неабходныя для педагагічнай працы з моладдзю, а таксама валодае абавязковым досведам працы ў гэтай галіне.

Асноўная ўвага пры выхаванні адзінаццацігадовага сына, на думку М. К. Агінскага, мусіла быць сканцэнтраваная на набыццё ведаў па лацінскай мове і дакладных навук. Поруч з заняткамі па музыцы, фехтаванні і танцах клапацілівы бацька імкнуўся, каб сын “больш

⁴⁰ K. Misius, Rietavo valsčius, seniūnija ir jos savininkai, p. 97.

„Tėviški patarimai į gyvenimą iškeliaujančiam sūnui“ ir Irenėjaus Kleopo Oginskio edukacijos kelias. Jauniausio Mykolo Kleopo Oginskio sūnaus Irenėjaus Kleopo (1808–1863) biografijoje iki šiol pagrindinis dėmesys buvo telkiamas tik į dvi sritis: Rietavo dvarininko ūkinę ir šviečiamąją veiklą bei legendomis apaugusią jo santuokos su Olga Kalinauskaite (Olga Kalinowska, apie 1820–1899) istoriją. Irenėjaus gyvenimo kelias iki XIX a. penktojo dešimtmečio pradžios, kada motinai išvykus į Italiją jis perėmė Rietavo valdymą, plačiau aptartas nebuvo. Iš Kazio Misiaus atliktų tyrimų žinome, kad 1808 m. birželį Florencijoje gimęs Irenėjus lavintis į Italiją buvo išvykęs dar 1822 m. Po ketverių metų, t. y. 1826 m., jis gavo tarnybą Rusijos užsienio reikalų ministerijoje ir išvyko su misija į Florenciją. Rusijos valdžia Irenėjui leido tęsti mokslus Italijoje bei keliauti. 1829 m. jo pareigos buvo paaukštintos, o 1830 m. jis buvo pasiūstas su misija į Vieną. 1833 m. paskirtas tituliniu patarėju ir iš užsienio atšauktas⁴⁰.

Mykolo Kleopo Oginskio laišakai apie ugdymą naujomis žinioms papildoma ankstyvąją Irenėjaus biografiją. Iš Zalesėje 1819 m. pavasarį rašyto laiško ponui Humbertui galime spręsti, kad Marija Neri Oginskienė viešnagės Pizoje metu sūnui surado tinkamą mokytoją, su kuriuo buvo sudarytas preliminarus susitarimas. M. K. Oginskis džiaugėsi, kad būsimasis sūnaus auklėtojas ir mokytojas yra doras ir sąžiningas žmogus, tvirtų religinių ir dorovinių principų, o kartu – apsišvietęs mokytojas, įgijęs reikiamą kvalifikaciją: turi jaunuomenei ugdyti reikiamą išsilavinimą ir žinių, taip pat būtiną tokio darbo patirtį.

Pagrindinis dėmesys ugdant vienuolikos metų sūnų, M. K. Oginskio nuomone, turėjo būti sutelktas į tai, kad jis įgytų lotynų kalbos ir tikslųjų mokslų žinių. Greta muzikos, fechtavimo ir šokių užsiėmimų rūpestingas tėvas siekė, kad sūnus „daugiau laiko skirtų būtinoms jaunuoliui įgyti žinioms ir išsiugdytų polinkį į lotynų kalbą ir matematiką“, nes šie dalykai, jo giliu įsitikinimu, turėjo išmokyti „ne tik ieškoti ir rasti tiesą, bet ir teisingai protauti“⁴¹.

⁴⁰ K. Misius, Rietavo valsčius, seniūnija ir jos savininkai, p. 97.

⁴¹ Čia ir toliau žr. laiško ponui Humbertui publikaciją.

часу прысвячаў абавязковым для юнака ведам і выпрацоўваў у сабе схільнасць да лаціны і матэматыкі”, бо гэтыя прадметы, паводле яго глыбокага пераканання, павінны былі навучыць “як шукаць і знаходзіць ісціну і як правільна разважаць”⁴¹.

Для М. К. Агінскага было важна, каб сістэма выхавання дзіцяці адпавядала яго ўзросту. Таму ў лісце ён выказаў пажаданне, каб на першым этапе выхавання былі прышчэпленыя “першасныя асновы ведаў, без вызначэння перспектывы далейшай адукацыі”, а потым, калі выявіцца здольнасці дзіцяці, адбыўся пераход да сістэматычнага іх развіцця.

У чэрвені 1819 г. М. К. Агінскі меўся сам прыбыць у Італію і асабіста абмеркаваць пытанні выхавання сына. Аднак дадзеных, якія б пацвярджалі, што настаўнік Гумберт сапраўды выконваў абавязкі настаўніка Ірэнея, дагэтуль у нас у распараджэнні няма. Яшчэ большай загадкай аблытаныя акалічнасці напісання “Бацькоўскіх парадаў сыну на жыццёвы шлях”. Як ужо згадвалася, гэты ліст у гістарыяграфіі датуецца 1822 г. і ўязваецца з першым самастойным выездам Ірэнея ў Італію. Аднак таксама нам вядома, што ўвосень 1822 г. з Літвы эміграваў сам Міхал Клеафас Агінскі. Па змесце ліста можам дапускаць, што М. К. Агінскі пісаў у той час, калі ўся сям’я яшчэ жыла разам. У канцы ліста чытаем наступнае: “пішы нам не меней за два разы на месяц. Хай упеўненасць у сабе і праўда заўсёды водзяць тваім пяром. З якім задавальненнем мы будзем даведвацца аб тваіх поспехах, ад таго залежыць, калі надыдзе той шчаслівы дзень, калі мы зноў зможам цябе абняць”. Такім чынам, можна рабіць дапушчэнне, што ліст быў напісаны перад ад’ездам М. К. Агінскага за мяжу.

Ад’езд Ірэнея мусіў быць часовы – планавалася падрыхтоўчы трохгадовы навучальны курс, пасля якога, здаўшы экзамен, малады Агінскі мог разлічваць на “якую-кольвек службу ў адным з пасольстваў у Італіі”. З ліста відаць, што пасля падрыхтоўчага этапу планавалася навучанне ва ўніверсітэце: “Калі пасля падрыхтоўчых заняткаў у цябе

⁴¹ Тут і далей гл. публікацыю ліста да сп. Гумберта.

M. K. Oginskiui buvo svarbu, kad vaiko ugdymo sistema atitiktų jo amžiaus tarpsnį. Todėl laiške jis nurodė pageidaujant, kad pirmajame ugdymo etape būtų įskiepyti „pradiniai edukaciniai elementai nenustatant sistemos“, o vėliau, išryškėjus vaiko gabumams, būtų pereita prie sistemingo jų lavinimo.

1819 m. birželį M. K. Oginskis ketino pats atvykti į Italiją ir asmeniškai aptarti sūnaus ugdymo klausimus. Tačiau duomenų, patvirtinančių, jog mokytojas Humbertas realiai būtų ėjęs Irenėjaus mokytojo pareigas, iki šiol neturime. Dar mįslingesnės yra laiško „Tėviški patarimai į gyvenimą iškeliujančiam sūnui“ sukūrimo aplinkybės. Kaip jau minėta, šis laiškas istoriografijoje datuojamas 1822 m. ir siejamas su pirmuoju savarankišku Irenėjaus išvykimu į Italiją. Tačiau taip pat žinome, kad 1822 m. rudenį iš Lietuvos emigravo pats Mykolas Kleopas Oginskis. Iš laiško sūnui turinio galime spręsti, kad M. K. Oginskis rašė tuo metu, kai visa šeima dar gyveno kartu. Laiško pabaigoje skaitome: „Rašyk mums bent jau du kartus per mėnesį. Tegul tavo plunksną vedžioja saviklio va ir tiesa. Su koku malonumu skaitysime apie tavo sėkmę, nuo to priklausys, kada ateis ta laiminga diena, kai galėsime tave apkabinti.“ Taigi numanu, kad laiškas galėjo būti parašytas prieš M. K. Oginskiui išvykstant į užsienį.

Irenėjaus išvykimas turėjo būti laikinas – planuotas parengiamasis trejų metų mokymo kursas, po kurio, išlaikęs egzaminą, jaunasis Oginskis galėjo tikėtis gauti „kokią nors tarnybą vienoje iš pasiuntinybių Italijoje“. Iš laiško akivaizdu, kad praėjus parengiamąjį etapą buvo planuotos universitetinės studijos: „Kai po parengiamųjų kursų turėsi teisę lankyti valstybines paskaitas, kitaip tariant, kai tas, kuris vadovaus tavo mokslams, nuspręs, kad jau laikas tau lankyti paskaitas universitete, ten privalėsi stengtis pelnyti visų savo bendramokslų palankumą savo pagarbiu, paslaugiu ir mandagiu elgesiu“, – taip mokslo perspektyvas savo jauniausiam sūnui dėstė Mykolas Kleopas Oginskis.

Nors tikslų žinių apie Irenėjaus išvykimą į pirmąją edukacinę kelionę neturime, tačiau tvirtai žinome, kad ankstyvą 1823 m. pavasarį Irenėjus jau buvo spėjęs sugrįžti į Lietuvą ir su seserimis laiką leido Vilniuje bei Zalesėje. 1823 m. kovą Amelija tėvui rašė: „Irenėjus yra čia. Jis atvyko mūsų aplankyti

будзе права на наведванне дзяржаўных лекцый, інакш кажучы, калі той, хто будзе кіраваць тваёй вучобай, вырашыць, што ўжо пара хадзіць на лекцыі ва ўніверсітэце, там намагайся заслужыць добразычлівасць сваіх аднакурснікаў паважлівымі паводзінамі, прыязнымі і ветлівымі, для ўсіх аднолькавымі”, – так перспектывы вучобы свайму самаму малодшаму сыну раскрываў Міхал Клеафас Агінскі.

Хаця дакладных звестак аб ад’ездзе Ірэнея ў першую навучальную вандроўку ў нас няма, аднак мы пэўна ведаем, што да ранняй вясны 1823 г. Ірэней ужо паспеў быць вярнуцца ў Літву і з сёстрамі бавіў час у Вільні і Залессі. У сакавіку 1823 г. Амелія пісала бацьку: “Ірэней тут. Ён прыехаў нас праведаць і, на маё вялікае засмучэнне, неўзабаве з’язджае”, а тут жа дадала, што “добры Ірэней з вялікім запалам ірвецца да новых вышынь у навучы”⁴². З ліста высвятляецца вельмі важная дэталі аб асабістым настаўніку і выхавателю Ірэнея – Руге (Ruegger), які разам са сваім вучнем прыязджаў у Літву. Амелія перадала бацьку вітанні ад сп. Руге і яшчэ дадала, што шмат часу ў Залессі сямейства правяло за музычнымі заняткамі са спадаром Паліяні, які па дарозе ў Санкт-Пецярбург у іх спыняўся і ласкава пагадзіўся даць урокі музыкі. Ліст завяршаецца допісам самога Ірэнея, у якім ён просіць бацькоўскага дабраслаўлення⁴³.

Пра дзейнасць у сям’і Агінскіх музычнага педагога Паліяні шырока вядома, таму застаецца адказаць на пытанне, хто ж такі быў настаўнік Руге, згаданы ў лістах. Як паказалі даследаванні Освальдаса Даўгяліса (Osvaldas Daugelis), гэта – швейцарскі пісьменнік, паэт і педагог Джон Руге (John vel Jean Ruegger, 1796–1868), які выхоўваў нашчадкаў арыстакратаў у 20-30-х гг. у Італіі і нямецкіх дзяржавах. У 1819 г. Дж. Руге прыбыў у Фларэнцыю, у сям’ю, дзе мусіў займацца навучаннем Ірэнея Клеафаса Агінскага – “чароўнага дзіцяці, з адухоўленымі вачыма, далікатнага і ветлівага”⁴⁴. Руге так ахарактарызаваў Ірэнея:

⁴² Ліст Амеліі да свайго бацькі ад 03.03 / 15.03.1823 з Вільні, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 14.

⁴³ Ibid., l. 14v.

⁴⁴ O. Daugelis, Heinrich Frank, *Veidai iš būtojo laiko. Kunigaikštijų Oginskių dailės kolekcija*, sudarytojai O. Daugelis, A. Vasiliauskiene, Kaunas, 2015, p. 144; H. Perrochon, Un

ir mano didžiam sielvartui netrukus rengiasi išvykti“, o kartu pridūrė, kad „gerasis Irenėjus su dideliu įkarščiu siekia naujų mokslo aukštumų“⁴². Iš laiško aiškėja labai svarbi detalė apie Irenėjaus asmeninį mokytoją ir auklėtoją Ruegger, kuris kartu su savo mokiniu buvo atvykęs į Lietuvą. Amelija tėvui perdavė pono Ruegger sveikinimus ir dar paminėjo, kad daug laiko Zalesėje šeima praleido muzikuodama su ponu Palianiu, kuris pakeliui į Sankt Peterburgą buvo pas juos apsisojęs ir maloniai suteikė muzikos pamokų. Laiškas baigiamas paties Irenėjaus prieraišu, prašant tėvo palaiminimo⁴³.

Apie muzikos pedagogo Palianio veiklą Oginskių šeimoje yra plačiai žinoma, tad belieka atsakyti į klausimą, kas gi buvo laiškuose minimas mokytojas Ruegger? Osvaldo Daugelio atlikti tyrimai atskleidė, jog tai – šveicarų rašytojas, poetas ir pedagogas Johnas Ruegger (John vel Jean Ruegger, 1796–1868), XIX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmėčiais Italijoje ir vokiečių valstybėse auklėjęs aristokratų atžalas. 1819 m. Ruegger atvyko į Florenciją, į šeimą, kur turėjo mokyti Irenėjų Kleopą Oginskį – „žavingą vaiką, dvasingų akių, grakštų ir mandagų“⁴⁴. Ruegger taip apibūdino Irenėjų: „Nepraeidavo nė vienos pamokos, kad nebūtų man padėkota. Jis buvo vienuolikos metų, tačiau savo inteligencija, dvasios stiprumu, sprendimais prilygo keturiolikmečiui; jau nekalbu apie širdį – sunku būtų rasti geresnę; trumpai tariant, jis padarė mane laimingą; jis yra man visiškai atsidaavęs net savo maldose.“⁴⁵

Kaip pažymi O. Daugelis, iš šio vaiko jaunasis ženevietis turėjo padaryti „gerą pilietį, laisvės draugą, kuris sugebėtų atskirti gėrį nuo blizgučių, nuo blogo ir ūmaus proto“. Irenėjaus sesutes Ruegger turėjo mokyti kalbų ir filosofijos. Aprašydamas darbą Oginskių šeimoje, mokytojas pastebėjo, jog Oginskiai pasižymėjo mobiliu gyvenimo būdu: vasarą leisdavo Neapolyje,

⁴² Amelijos laiškas tėvui iš Vilniaus, 1823 03 03 / 15, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6054, l. 14.

⁴³ Ibid., l. 14v.

⁴⁴ O. Daugelis, Heinrich Frank, *Veidai iš būtojo laiko. Kunigaiškių Oginskių dailės kolekcija*, sudarytojai O. Daugelis, A. Vasiliauskiene, Kaunas, 2015, p. 144. Cituojama pagal: H. Perrochon, Un correspondant cosmopolite d'un pasteur vaudois: John Ruegger, *Revue historique vaudoise*, 1933, vol. 41(5), p. 279.

⁴⁵ Ibid.

Irenėjus Kleopo Oginskio mokytojo, šveicarų poeto Johno Ruegger (1796–1868) portretas. Dail. Heinrichas Frankas (1805–1890). Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Mg-1635; VM-793.

Партрэт настаўніка Ірэня Клеафаса Агінскага, швейцарскага паэта Джона Руге (1796–1868). Мастак Генрык Франк (1805–1890). Нацыянальны мастацкі музей імя М. К. Чурлёніса, Mg-1635; VM-793.

rudenį – Romoje, žiemą – Pizoje, pavasarį – Florencijoje. Būdamas kartu, mokytojas gerai pažino Italiją ir jos provincijas, skirtingus žmones. Keletą kartų buvojo ir Lietuvoje, labai domėjosi Lenkijos ir Lietuvos istorija, aktyviai rėmė nepriklausomybės siekius. Ruegger svajavo apie tautų išlaisvinimą, tikėjo 1830 m. prasidėjusio sukilimo siekiais. Šias vertybes diegė ir savo mokiniui. 1831 m. Paryžiuje jis paskelbė veikalą „Bazilijus. Lietuviškas apsakymas. Laiškas carui. Valio!“ (orig. *Basile, Nouvelle lithuanienne. Lettre au Tsar. Houra!*, Paris, 1831), o 1843 m. lapkritį publikavo dar 1825 m. parašytą Oginskių giminės istoriją apdainuojančią novelę „Bogdanas Oginskis“ (*Bogdan Oginski*). Mokytoju ir auklėtoju Oginskių šeimoje Rougger dirbo iki 1831 m., o po to įsidarbino kunigaikščio Karolio Fiurstenbergiečio (Charles Egon, prince de Fürstenberg, 1796–1854) vaikų mokytoju Badeno kunigaikštystėje⁴⁶.

Įdomu pastebėti, jog kur ir kaip tęsti studijas septyniolikmečiam Irenėjui patardavo ne tik tėvas, bet ir motina. Tai rodo išlikęs iškalbingas Mykolo Kleopo Oginskio laiškas, adresuotas kunigaikščiui Adomui Jurguiui Čartoriskuiui (Adam Jerzy Czartoryski, 1770–1861) ir datuotas 1825 m. spalio 25 d.⁴⁷ Iš laiško sužinome, kad 1825 m. Marija Neri nusprendė išsiųsti Irenėjų mokytis į Ženevą ir paprašė vyro vykti tenai, kad „tėviška akimi“ stebėtų, kaip sūnui sekasi. Dėl podagros skausmų negalėdamas išvykti iš Florencijos M. K. Oginskis kreipėsi į Ženevoje apsistojusį Čartoriskį, prašydamas jį prižiūrėti Irenėjaus edukaciją. M. K. Oginskis vis tik manė, kad Irenėjui būtų geriau iš Ženevos atvykti į Florenciją ir kartu su tėvu ten praleisti žiemos mėnesius. Bent keliems mėnesiams pasikviesti sūnų į Florenciją M. K. Oginskį skatino ne tik juos siejęs labai artimas ryšys, kurio puoselėjimas, tėvo žodžiais, buvo labai naudingas sūnui, bet ir tai, kad studijas Ženevoje Irenėjus būtų galėjęs pradėti ne anksčiau kaip balandį, nes, norėdamas pradėti mokslus lapkritį, vargu ar būtų spėjęs pasirengti egzaminams. Dar viena iš priežasčių, skatinusių parsikviesti Irenėjų į Florenciją, buvo ta, kad mokytojas Ruegger iki 1826 m. sausio 1 d. turėjo būti

⁴⁶ H. Perrochon, Un correspondant cosmopolite d'un pasteur vaudois, p. 281.

⁴⁷ M. K. Oginskio laiškas Adomui Jurguiui Čartoriskuiui į Ženevą, Florencija, 1825 10 25, RVSA, f. 12, ap. 1, b. 266, l. 15–16v.

“не праходзіла ўрока, каб я не атрымаў падзяку. Яму было адзінаццаць, але сваім інтэлектам, сілай духу, рашэннямі ён быў нароўні з чатырнаццацігадовымі; не кажу ўжо пра сэрца – цяжка было б знайсці дабрэйшае; інакш кажучы, ён зробіў мяне шчаслівым; ён цалкам мне адданы нават у сваіх малітвах”⁴⁵.

Як адзначае О. Даўтляліс, з гэтага дзіцяці малады жэневец павінен быў зрабіць “добрага грамадзяніна, сябра свабоды, які зможа адрозніць дабро ад бліскавак, ад дрэннага і гарачлівага розуму”. Сястрычак Ірэнея Дж. Руге мусіў навучаць мовам і філасофіі. Апісваючы працу ў сям’і Агінскіх, настаўнік зазначаў, што Агінскія вылучаліся мабільным ладам жыцця: лета бавілі ў Неапалі, восень – у Рыме, зіму – у Пізе, вясну – у Фларэнцыі. Знаходзячыся побач, настаўнік добра спазнаў Італію і яе правінцыі, розных людзей. Некалькі разоў бываў і ў Літве, вельмі цікавіўся польска-літоўскай гісторыяй, актыўна падтрымліваў памкненні да незалежнасці. Руге марыў пра вызваленне народаў, верыў у ідэалы паўстання, што пачалося ў 1830 г. Гэтыя каштоўнасці перадаваў і свайму вучню. У 1831 г. ён стварыў апавяданне “Базыль, літоўскае апавяданне. Ліст цару. Ура!” (у арыгінале – *Basile, nouvelle lithuanienne. Lettre au Tsar. Houra!*) (Парыж, 1831), а ў лістападзе 1843 г. апублікаваў напісаную яшчэ ў 1825 г. навэлу “Багдан Агінскі” (*Bogdan Oginski*), у якой паэтызуецца гісторыя роду. Настаўнікам і выхавателем у сям’і Агінскіх Руге працаваў да 1831 г., пасля чаго ўладкаваўся настаўнікам у дзяцей князя Карла Фюрстэнбергскага (Charles Egon, prince de Fürstenberg, 1796–1854) у графстве Бадэн⁴⁶.

Цікава заўважыць, што парады аб тым, дзе і як працягваць навучанне сямнаццацігадоваму Ірэнею, даваў не толькі бацька, але і маці. Аб гэтым сведчыць красамоўны ліст Міхала Клеафаса Агінскага, адрасаваны князю Адаму Юрыю Чартарыйскаму (Adam Jerzy

correspondant cosmopolite d'un pasteur vaudois: John Ruegger, *Revue historique vaudoise*, 1933, vol. 41(5), p. 279.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ H. Perrochon, Un correspondant cosmopolite d'un pasteur vaudois, p. 281.

išvykęs, o M. K. Oginskis nenorėjo ilgam palikti sūnaus be tinkamo ugdymo. Ketvirtoji M. K. Oginskio nurodyta priežastis buvo tai, kad, tėvo manymu, Irenėjus buvo apleidęs lenkų kalbą, kurią, būdamas toli nuo savo šalies ir bendrapiliečių, galėjo ir visai užmiršti. Išdėstęs savo nerimą, M. K. Oginskis paprašė Čartoriskio padėti nuspręsti, kaip geriau derėtų pasielgti jo sūnui – likti Ženevoje ar vykti į Florenciją pas tėvą.

Išlikę Irenėjaus Kleopo laišakai, rašyti tėvui iš Ženevos 1825 m. rudenį – 1826 m. žiemą, rodo, kad sūnus apsisprendė likti Šveicarijoje, kurioje jį globojo kunigaikščio Čartoriskio šeima. Tačiau egzaminų išlaikyti, kaip kad nuspėjo tėvas, jam nepavyko. Nuliūdintas tėvo išreikšto nepasitenkinimo menku pažangumu bei kaltinamas tinginyse, 1826 m. vasario 9 d. atsakydamas į iš Florencijos atskriejusį laišką, Irenėjus teisinosi, jog kai kuriuos egzaminus, tokius kaip istorijos ir filosofijos, jis išlaikė labai gerai, tačiau jam stigo laiko pasiruošti lotynų kalbos ir matematikos egzaminams. Į Ženevą atvykęs 1825 m. spalio 20 d., Irenėjus su savo mokytoju Ruegger turėjo tik savaitę laiko pasiruošti ir išlaikyti stojamuosius egzaminus, nes viešosios paskaitos prasidėdavo nuo lapkričio 1 d. Mokytis sutrukdė dėl nepalankaus rudens ir žiemos klimato atsiradusios sveikatos problemos, t. y. skausmai krūtinėje, miego sutrikimai, dingęs apetitas, dėl kurių buvo kreiptasi į gydytojus. Sūnus patikino tėvą, kad yra Ženevoje tam, kad dirbtų, ir visą savo dėmesį skyrė matematikos, algebros ir geometrijos mokymuisi⁴⁸.

Tėvo susirūpinimą dėl lenkų kalbos žinių Irenėjus mėgino išsklaidyti lenkų kalba rašomais laiškais. Antai 1825 m. gruodžio 24 d. sveikindamas mylimą tėvelį su Šv. Kalėdomis lenkų kalba pradėtame rašyti laiške jis apgailėstavo, jog jau trejus metus yra atskirai nuo šeimos, ir išreiškė susirūpinimą dėl Tėvynės ateities, kadangi tuo metu visus buvo sujaudinusi žinia apie imperatoriaus Aleksandro I mirtį. Tačiau šį laišką po kelių dienų Irenėjus baigė jau prancūzų kalba. Iš laiško sužinome įdomių detalių apie Irenėjaus kasdienybę – kas vakarą jam tekdavo dalyvauti ne itin jį dominančiuose priėmimuose, kuriuose jis lankydavosi tik todėl, kad taip pageidavo motina. Kokiu tikslu buvo išsiųstas į Ženevą, Irenėjus nepamiršo: tėvo pageidavimu

⁴⁸ Irenėjaus Kleopo laiškas tėvui iš Ženevos, 1826 02 09, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 5827, l. 3–4.

106

Monopole des Indes et Malacca les Portugais
 le par de justice ou l'administration de
 enfin l'acquisition. Les colonies portugaises
 espagnole étoient destinées à fournir des esclaves
 pour le mine du Brésil. Congo Angola
 occupé par les Portugais. Sous les Esp.
 Philippe II donna le plus d'institutions. et
 étoient déjà maîtres des colonies portugaises
 le commerce des Indes les interdirent
 ils voulaient s'en emparer exclusivement
 les Hollandais chagrins toute la leur de
 mer. la première expédition de Cornille
 manne 1595 eut à l'emulation, et l'envie
 dans le pays. Quant à de richesses à
 de provinces belges aux Bataves. les
 sur mer contribuaient aussi à donner du
 aux Hollandais l'envie. enfin 1594 les
 de Lisbonne fermée pour les Hollandais
 obligea à songer au commerce. la compagnie
 holland. Indienne obtint en 1602 le privilège
 du monopole au delà du cap de Magellan
 du droit de faire des négociations au nom
 des états généraux - aux Indes depuis
 on nomma des gouverneurs de Genève
 gouverneurs et ~~traités~~ étoient ^{travaux} ~~travaux~~ de
 si de prisonniers composant le conseil de
 institué pour l'inspection de Genève
 en Hollande la compagnie avait son gouverneur
 17 Directeurs etc. la compagnie étoit nécessaire
 un peu de moyens qui avoit le pays à
 l'acquisition dans le pays des Indes
 le monopole étoit observé strictement de
 que les gens ou les factionnaires de la cour
 et leur étoit défendu. et ils étoient très bien
 la Hollande étoit très bien d'affaires par le moyen
 et occupant que les îles étoient toutes
 l'Angleterre sous Elizabeth commença à jouer
 le commerce de la Russie. ¹⁵⁹⁹ avec le commerce des Indes
 le Portugal en devenant plus petites les compagnies ¹⁶⁰⁰ furent
 le Portugal fut le premier de ce genre aux Indes - les compagnies furent
 l'Angleterre fut le premier de ce genre aux Indes - les compagnies furent

Фрагмент школьного шмьтка Ірэнєя Клеафаса Агінсака. Канспект па гісторыі еўрапейскіх дзяржаў XVI-XVII стст. Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы, ф. 1177, воп. 3, с. 90, арк. 6-7.

ecclésiastique division. 1618-1660. la Réformation ainsi
 en la politique de Richelieu figurent dans cette époque
 la. les nations du nord se mêlent des affaires de
 elles du midi. L'Espagne et l'Autriche liées les
 Suédois y influent. L'Angleterre ne se mêle pas en la guerre
 Suédois de 20 ans jusqu'à la paix de Westphalie en 1648.
 à l'Allemagne et l'Allemagne mécontentes des abus qui fai-
 rent les gouverneurs nommés par Rodolphe II.
 ont mis sous la protection de Matthias son frère
 lui-même ayant nommé son fils Ferdinand II Roi de
 Bohême et de Hongrie les mécontents aussi et ils nom-
 mèrent Frédéric 5 Electeur du Rhin pour Roi
 qui fut la cause de cette guerre fameuse qui
 changea l'Allemagne en un point central
 la politique de l'Europe. La guerre aussi longue
 fut occasionnée par les divisions religieuses
 et suspension de la constitution allemande
 les projets intrigues sans plan révolutionnaire
 un autre côté la France le Suédois surtout, et la Prusse
 rallumer la guerre de Hollande ~~elle~~ contribua par son
 Ferdinand allié à l'Espagne Maximilien de Bavière
 le Saax vainqueur Frédéric vingt deux Empereur
 l'empereur de la Bohême. Les 20 ans de guerre
 porte jusqu' jusqu'en Saax du midi en les 20
 années étaient bien fortes ils appuient à leurs
 cours Christian IV Danois. Ferdinand il le Roi
 l'empereur le célèbre la révolution commença
 tel: vainqueur Christian le vain avec lui il
 l'empereur. Mais surtout vainqueur donna de
 ombre aux alliés ils exigent son éloigne-
 ment Tilly le remplacé. Les Suédois ont
 aussi sur l'empereur un droit pour le réappeler
 Frédéric mais est dit étant trois surcharges
 on n'a pas pu venir à la paix. L'Europe
 lors le Danois et enfin la France par la
 ni de Richelieu spécialement intentionnellement contre
 l'empereur. Richelieu se engagea enfin Gustave
 Adolphe de Suède et depuis ce temps la guerre
 fut un aspect fort effrayant. Gustave en qu'on
 bataille de Lützen lui donna le même. Wallon. J. le Roi Gustave mort sous
 Lützen 1632.

Irenėjus Kleopo Oginskio mokyklinio sąsiuvinio fragmentas. XVI–XVII a.
 Europos valstybių istorijos konspektas. Lietuvos valstybės istorijos archyvas,
 f. 1177, ap. 1, b. 90, l. 6v–7.

Czartoryski, 1770–1861) і датаваны 25 кастрычніка 1825 г.⁴⁷ З ліста мы даведваемся, што ў 1825 г. Марыя Нэры вырашыла выслаць Ірэнея на вучобу ў Жэневу і папрасіла мужа ехаць туды, каб той “бацькоўскім вокам” сачыў за справамі сына. Быўшы не ў стане выехаць з Фларэнцыі з-за абвастрэння падагры, М. К. Агінскі звярнуўся да Чартарыйскага, што тады пасяліўся ў Жэневе, з просьбай да яго аб наглядзе за адукацыяй Ірэнея. М. К. Агінскі ўсё ж меркаваў, што лепш Ірэнею было б з Жэневы перабрацца ў Фларэнцыю і разам з бацькам там правесці зімовыя месяцы. Хаця б на некалькі месяцаў клікаць сына ў Фларэнцыю М. К. Агінскага пабуджала не толькі вельмі блізкая сувязь, якая была паміж імі і падтрыманне якой, са словаў бацькі, было вельмі на карысць сыну, але і тое, што вучобу ў Жэневе Ірэней бы мог пачаць не раней як у красавіку, бо, каб пачаць навучанне ў лістападзе, наўрад ці ён паспеў бы падрыхтавацца да экзаменаў. Яшчэ адна з прычын-запрасіць Ірэнея ў Фларэнцыю палягала ў тым, што настаўнік Руге да 1 студзеня 1826 г. мусіў быць у ад’ездзе, а М. К. Агінскі не хацеў надоўга пакідаць сына без належнага выхавання. Чацвёртай з прычын, указанай М. К. Агінскім, было тое, што, на думку бацькі, Ірэней запусціў польскую мову, якую, знаходзячыся далёка ад сваёй краіны і суграмадзян, мог і зусім забыць. Падзяліўшыся сваімі трывогамі, М. К. Агінскі папрасіў Чартарыйскага дапамагчы вызначыцца, што лепш зрабіць яго сыну – застацца ў Жэневе ці ехаць у Фларэнцыю да бацькі.

Ацалелыя лісты Ірэнея Клеафаса, напісаныя бацьку з Жэневы ўвосень 1825 – узімку 1826 г., паказваюць, што сын вырашыў застацца ў Швейцарыі, у якой ён знаходзіўся пад апекай сям’і Чартарыйскіх. Аднак здаць экзамены, як і прадбачыў бацька, яму не ўдалося. Засмучаны незадаволенасцю бацькі з нагоды слабай паспяховасці ды папрокамі ў лайдацтве, 9 лютага 1826 г. у адказ на ліст, які прыйшоў з Фларэнцыі, Ірэней апраўдваўся, што некаторыя экзамены, у прыватнасці па гісторыі і філасофіі, ён здаў вельмі добра, але яму не хапіла часу на

⁴⁷ Ліст М. К. Агінскага да князя А. Ю. Чартарыйскага ў Жэневу ад 25.10.1825, Фларэнцыя, РГАДА, ф. 12, оп. 1, д. 266, л. 15–16об.

jis išvardijo geriausių įvairių sričių Ženevos profesorių vardus, paminėdamas Romos teisės žinovą Rossį, zoologijos specialistą de Condolle ir matematiką poną Dufourą, tarnavusį Napoleono kariuomenėje⁴⁹.

Kad ir koks nesėkmingas buvo mėginimas pradėti universitetines studijas Ženevoje, 1826 m. rudenį Irenėjaus pasirengimo lygis jau buvo pakankamas, kad galėtų pradėti pirmąją tarnybą Rusijos imperijos užsienio reikalų kolegijos struktūroje. Išlikęs Irenėjaus Kleopo Oginskio tarnybinių pasiekimų formuliaras rodo, kad 1826 m. gruodžio 4 d. jam buvo patikėta aktuarijus⁵⁰ pareigybė Rusijos užsienio reikalų kolegijoje. Rusijos imperatoriaus įsaku I. K. Oginskis buvo priskirtas prie imperijos diplomatinės atstovybės Florencijoje. Tarnybai Florencijoje sudarytos specialios sąlygos, nes Irenėjui Kleopui leista ir toliau gilinti mokslo žinias bei keliauti. 1827 m. pradžioje iš Šveicarijos jis persikėlė į Italiją, o tų metų pavasarį oficialiai paprašė leidimo kelioms mėnesiams išvykti į Lenkiją ir Lietuvą, kur ketino dalyvauti planuojamose Rusijos imperatoriaus Nikolajaus I karūnavimo Lenkijos karalystės karaliumi išskilmėse (beje, įvykusiose tik 1829 m.) bei padėti tėvams sprendžiant finansinius dvarų valdymo reikalus. Genamas šeimos reikalų, į Lietuvą „atostogų“ Irenėjus sugrįždavo ir vėlesniais metais, jam paskirtas pareigas diplomatinėje atstovybėje eidamas tik formaliai.

1829 m. gruodžio 4 d. I. K. Oginskis buvo paaukštintas į protokoluotojus (protokolistus) toje pačioje Florencijos diplomatinėje atstovybėje. 1830 m. birželio 19 d. jis buvo pervestas į neetatines pareigas Rusijos imperijos diplomatinėje atstovybėje Vienoje, o 1831 m. balandžio 19 d. užsitarnavo kamerjunkerio⁵¹ pareigybę ir laipsnį. 1832 m. gruodžio 4 d., t. y. praėjus lygiai 6 metams nuo karjeros pradžios, buvo pakeltas į titulinius patarėjus⁵².

⁴⁹ Irenėjaus Kleopo laiškas tėvui iš Ženevos, 1825 12 24–27, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 5827, l. 5. Prieiga per internetą: <http://parodos.mab.lt/oginskiai/korespondencija/1177-1-58275/> [žiūrėta 2016 10 11].

⁵⁰ Aktuarijus (lot. *actuarius*) – raštininkas, registratorius.

⁵¹ Kamerjunkeris (rus. *камер-юнкер*, iš vok. *Kammerjunker* – „kambarinis jaunas bajoras“) – rūmininko pareigybė ir laipsnis. 1809–1917 m. Rusijos imperijoje tai buvo garbės vardas. Kamerjunkeriai turėdavo dalyvauti visose dvaro ceremonijose, karūnacijose, krikštynose, laidotuvėse ir pan.

⁵² Titulinis patarėjas (rus. *титularный советник*) – pagal Rusijos imperijos valdininkų rangų lentelę – IX klasės valdininko rangas.

падрыхтоўку да экзаменаў па лацінскай мове і матэматыцы. Прыбыўшы 20 кастрычніка 1825 г. у Жэневу, Ірэней са сваім настаўнікам Руге меў толькі тыдзень на тое, каб падрыхтавацца і здаць уступныя экзамены, бо публічныя лекцыі пачыналіся з 1 лістапада. Вучобе перашкодзілі праблемы са здароўем, што з'явіліся праз неспрыяльны восеньска-зімовы клімат, то бок болі ў грудзях, расстройствы сну, страта апетыту, з-за якіх ён звяртаўся да дактароў. Сын запэўніў бацьку, што ён у Жэневе знаходзіцца для таго, каб працаваць, і ўсю ўвагу засяродзіў на вывучэнні матэматыкі, алгебры і геаметрыі⁴⁸.

Заклапочанасць бацькі з нагоды валодання польскай Ірэней спрабаваў развязаць лістамі па-польску. Вось 24 снежня 1825 г., віншуючы люблага татку з Калядамі, у лісце, які ён пачаў пісаць на польскай мове, Ірэней выразіў шкадаванне, што ўжо тры гады жыве асобна ад сям'і, а таксама занепакоенасць аб будучыні Радзімы, бо ў той час усе былі ўсхваляваныя навіной аб смерці імператара Аляксандра I. Аднак гэты ліст праз некалькі дзён Ірэней дапісаў ужо на французскай мове. З ліста мы даведваемся аб дэталях са штодзённага жыцця Ірэнея – штовечар яму даводзілася браць удзел у прыёмах, якія яго не надта цікавілі і якія ён наведваў толькі таму, што так жадала маці. З якой мэтай быў накіраваны ў Жэневу, Ірэней не забываўся: паводле пажадання бацькі ён пералічыў імёны найлепшых жэнеўскіх прафесараў у розных галінах, згадаўшы знаўцу рымскага права Росі (Rossi), спецыяліста па заалогіі дэ Кандоля (de Condolle) і матэматыка спадара Дзюфура (Dufour), які служыў у Напалеонавым войску⁴⁹.

Якая няўдалая ні была б спроба распачаць універсітэцкую адукацыю ў Жэневе, увосень 1826 г. узровень падрыхтоўкі Ірэнея ўжо быў дастатковы для таго, каб пачаць першую службу ў структуры Калегіі замежных спраў Расійскай імперыі. Ацалелы фармуляр службовых дасягненняў Ірэнея Клеафаса Агінскага сведчыць, што 4 снежня

⁴⁸ Ліст І. К. Агінскага да бацькі ад 09.02.1826, Жэнева, LVIA, f. 1177, ар. 1, б. 5827, л. 3–4.

⁴⁹ Ліст І. К. Агінскага да бацькі ад 24–27.12.1825, Жэнева, LVIA, f. 1177, ар. 1, б. 5827, л. 5. Публікацыя ліста: URL: <http://parodos.mab.lt/oginskiai/korespondencija/1177-1-58275/>. [Дата доступу: 11.10.2016].

1826 г. яму была даручаная пасада актуарыя⁵⁰ ў Калегіі замежных спраў Расіі. Указам расійскага імператара І. К. Агінскі быў накіраваны ў дыпламатычнае прадстаўніцтва імперыі ў Фларэнцыі. Для службы ў Фларэнцыі былі створаныя адмысловыя ўмовы, бо Ірэнею Клеафасу і далей дазвалялася паглыбляць навуковыя веды і падарожнічаць. На пачатку 1827 г. са Швейцарыі ён рушыў у Італію, а вясной таго ж года афіцыйна папрасіў дазволу на некалькі месяцаў выехаць у Польшчу і Літву, дзе збіраўся ўдзельнічаць у планаваным каранаванні імператара Расіі Мікалая I на караля Каралеўства Польскага (якое, дарэчы, адбылося толькі ў 1829 г.) і дапамагчы бацькам у вырашэнні фінансавых спраў кіравання маёнткамі. У сувязі з сямейнымі справамі ў “вадпуск” у Літву Ірэней вяртаўся і ў пазнейшыя гады, даручаныя абавязкі ў дыпламатычным прадстаўніцтве выконваючы толькі фармальна.

4 снежня 1829 г. І. К. Агінскі быў павышаны ў пратакалісты ў тым самым дыпламатычным прадстаўніцтве ў Фларэнцыі. 19 чэрвеня 1830 г. ён быў пераведзены на пазаштатныя абавязкі ў дыпламатычным прадстаўніцтве Расійскай імперыі ў Вене, а 19 красавіка 1831 г. заслужыў пасаду і чын камер-юнкера⁵¹. 4 снежня 1832 г., роўна праз шэсць гадоў ад пачатку кар’еры, быў узведзены ў тытулярныя дарадчыкі⁵².

На пачатку 1833 г. Ірэнею Клеафасу быў дадзены дазвол перайсці на працу пры структуры ваеннага губернатара ў Вільні, далей застаючыся ў падначаленні Міністэрства замежных спраў. З гэтай мэтай 13 лютага 1833 г. ён быў афіцыйна адкліканы з місіі ў Вене. 28 сакавіка 1836 г. Ірэней Клеафас яшчэ раз быў павышаны і заняў пасаду калежскага асэсара⁵³. У тым самым годзе яму быў дадзены працяглы вадпуск,

⁵⁰ Актуарый (лац. *actuarius*) – пісар, рэгістратар.

⁵¹ Камер-юнкер (ад ням. *Kammerjunker* „пакаёвы малады шляхціч“) – прыдворная пасада і чын. У 1809–1917 гг. у Расіі – ганаровае званне. Камер-юнкеры мусілі ўдзельнічаць ва ўсіх прыдворных цырымоніях, каранаваннях, хрэсьбінах, пахаваннях і да т. п.

⁵² Тытулярны дарадчык (рас. *титулярный советник*) – цывільны чын IX класа паводле табелі аб рангах Расійскай імперыі.

⁵³ Калежскі асэсар (rus. *коллежский ассесор*) – чын VIII класа паводле табелі аб рангах. Ранг калежскага асэсара мог атрымаць чалавек з вышэйшай адукацыяй або які здаў экзамен паводле вызначанай праграмы і мае абавязковы 12-гадовы стаж на службе.

1833 m. pradžioje Irenėjui Kleopui leista persikelti dirbti prie Vilniaus karinio gubernatoriaus institucijos toliau išliekant Užsienio reikalų ministerijos žinioje. Tuo tikslu 1833 m. vasario 13 d. jis buvo oficialiai atšauktas iš misijos Vienoje. 1836 m. kovo 28 d. Irenėjus Kleopas dar kartą buvo paaukštintas tarnyboje ir užėmė Kolegijos asesoriaus⁵³ pareigas. Tais pačiais metais jam suteiktos ilgalaikės atostogos, skirtos kelionei į Italiją, kur turėjo pasirūpinti po tėvo mirties likusiu archyvu. Į tarnybą Rusijos imperijos valstybės institucijoje I. K. Oginskis formaliai sugrįžo tik 1838 m. gruodį⁵⁴.

Atsisakęs tėvo jam numatytos diplomato karjeros ir sugrįžęs į Lietuvą, I. K. Oginskis pagarsėjo kaip pavyzdingas dvarininkas. Jau 1835 m. savo dvaruose Rietave, Endriejave, Veiviržėnuose jis panaikino baudžiavą ir įvedė valstiečių savivaldą su renkamais vaitais, teismais ir taupomosiomis kasomis. Vėliau tapo specialaus Kauno gubernijos komiteto, sudaryto baudžios panaikinimo klausimui nagrinėti, narys. Rusijos valdžia akylai stebėjo I. K. Oginskio veiklą, kurioje išvelgė grėsmę imperijai dėl „pavojingų idėjų skleidimo“. 1841 m. I. K. Oginskis buvo suimtas ir įkalintas Sankt Peterburgo kalėjime. Pritrūkus antivalstybinės veiklos įrodymų, iš kalėjimo išleistas⁵⁵. 1842 m. jis vedė Juzefą Kalinovską (Józefa Kalinowska, 1816–1844), kuriai mirus susituokė su jos seserimi Olga, pagimdžiusia du sūnus – Bogdaną (1848–1909) ir Mykolą Mikalojų (1849–1902).

1843 m. Lietuvos bajorija išrinko Irenėjų Kleopą Oginskį Kauno gubernijos bajorų vadu, tačiau šioms pareigoms jis nebuvo patvirtintas. Teko pasitenkinti Raseinių apskrities bajorų vadovo postu, kurį jis užėmė 1843–1846 m. Labiausiai Rietavo dvarininkas pagarsėjo savo kultūrine-šviečiamąja veikla: jis buvo Kauno gubernijos mokyklų kuratorius, šviečiamųjų leidinių rėmėjas, visokeriopai rėmė lietuvių tautinį judėjimą.

⁵³ Kolegijos asesorius (rus. *коллежский асессор*) – pagal Rusijos imperijos valdininkų rangų lentelę – VIII klasės valdininko rangas. Kolegijos asesoriaus rangą galėdavo gauti žmogus su aukštesniu išsilavinimu arba išlaikęs egzaminą pagal numatytą programą bei turėjo turėti privalomą 12 metų tarnybos stažą.

⁵⁴ 1846 m. išduotas I. K. Oginskio tarnybos Rusijos imperijos valstybės institucijose registracijos dokumentas, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 98, l. 3.

⁵⁵ I. K. Oginskio laišku, rašytų įkalinimo laikotarpiu, juodraščiai, 1841 m., LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 95, l. 1–4.

прызначаны для ад'езду ў Італію, дзе яму належала паклапаціцца аб архіве, што застаўся пасля смерці бацькі. На службу ў дзяржструктуры Расійскай імперыі І. К. Агінскі вярнуўся толькі ў снежні 1838 г.⁵⁴

Адмовіўшыся ад кар'еры дыпламата, якую яму накіраваў бацька, І. К. Агінскі праславіўся як узорны памешчык. Ужо ў 1835 г. на сваіх панскіх дварах у Рэтаве, Андрэве (Endriejovas), Вевіржанах (Veiviržėnai) ён скасаваў прыгон і ўвёў сялянскае самакіраванне з абіранымі войтамі, судамі і ашчаднымі касамі. Пазней стаў чальцом спецыяльнага камітэта Ковенскай губерні для разгляду пытання скасавання прыгоннага права. Расійскія ўлады пільна сачылі за дзейнасцю І. К. Агінскага, у якой бачылі пагрозу для імперыі праз “разнос небяспечных ідэй”. У 1841 г. І. К. Агінскі быў арыштаваны і змешчаны ў Санкт-пецярбургскую турму. За недахопам доказаў антыдзяржаўнай дзейнасці са зняволення выпушчаны⁵⁵. У 1842 г. узяў шлюб з Юзэфай Каліноўскай (Józefa Kalinowska, 1816–1844), пасля смерці якой ажаніўся з яе сястрой Вольгай, якая нарадзіла двух сыноў – Багдана (1848–1909) і Міхаіла Мікалая (1849–1902).

У 1843 г. літоўская шляхта абрала Ірэнея Клеафаса Агінскага прададзіцелем шляхты Ковенскай губерні, але на гэтую пасаду яго не зацвердзілі. Давялося задаволіцца пастам камандзіра шляхты Расенскага (Raseiniai) павета, які ён займаў у 1843–1846 гг. Найбольш рэтаўскі пан праславіўся сваёй культурна-асветнай дзейнасцю: быў куратарам школ Ковенскай губерні, падтрымліваў асветніцкія выданні, аказваў усялякую дапамогу літоўскаму нацыянальнаму руху. Будучы прагрэсіўным чалавекам творчай натуры і светлага розуму, добра валодаючы жмудскай мовай, ён істотна спрычыніўся да асветы мясцовага насельніцтва.

Шмат увагі І. К. Агінскі ўдзяляў і адукацыі ўласных дзяцей. Працягваючы традыцыі бацькоўскага дому, у верасні 1857 г. у

⁵⁴ Рэгістрацыйны дакумент аб службе І. К. Агінскага ў дзяржаўных органах Расейскай імперыі, выдадзены ў 1846 г., LVIA, f. 1177, ар. 1, б. 98, л. 3.

⁵⁵ Чарнавікі лістоў І. К. Агінскага, напісаных у перыяд зняволення, 1841 г., LVIA, f. 1177, ар. 1, б. 95, л. 1–4.

Rietavo dvaras. 1875–1876 m. Dail. Napoleonas Orda. Iliustracija iš leidinio: Napoleonas Orda, *Senosios Lietuvos vaizdai*, Vilnius, 1999.

Рэтаўскі маёнтак. 1875–1876 г. Мастак Напалеон Орда. Ілюстрацыя з выдання: Napoleonas Orda, *Senosios Lietuvos vaizdai*, Vilnius, 1999.

Būdamas kūrybingos prigimties, šviesaus proto pažangus žmogus, pats gerai mokėjęs žemaičių kalbą, daug prisidėjo prie vietos gyventojų švietimo.

I. K. Oginskis daug dėmesio skyrė ir savo vaikų lavinimui. Tęsdamas tėvų namų tradicijas, 1857 m. rugsėjį Dresdene savo vaikams ugdyti jis pasamdė iš Ženevos kilusį prancūzų literatūros tyrinėtoją Emilę Julliardį (1837–1907)⁵⁶.

Mokslams ir švietimui Oginskių namuose visada būdavo teikiamas prioritetas, todėl nenuostabu, kad ir po Irenėjaus Kleopo Oginskio mirties 1863 m. jo įskiepytas pažangias visuomenės švietimo ir modernizacijos idėjas toliau puoselėjo sūnūs Bogdanas ir Mykolas Mikalojus.

⁵⁶ 1857 09 26 Dresdene sudaryta sutartis tarp I. K. Oginskio ir E. Julliardo, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 104, l. 1.

Дрэздэне для выхавання сваіх дзяцей ён наняў на працу даследчыка французскай літаратуры родам з Жэневы Эміля Жуліярдзі (Emile Julliardi, 1837–1907)⁵⁶.

Навуцы і асвеце ў доме Агінскіх заўсёды надаваўся прыярытэт, таму не дзіва, што і па смерці Ірэнея Клеафаса Агінскага ў 1863 г. прышчэпленыя ім прагрэсіўныя ідэі асветы і мадэрнізацыі грамадства далей развівалі сыны Багдан і Міхал Мікалай.

Лісты Міхала Клеафаса Агінскага пра выхаванне – адлюстраванне выхаваўчай думкі эпохі Асветніцтва. Узровень педагагічнай культуры бацькоў лепш за ўсё адлюстроўваецца ў іх адносінах з дзецьмі, а гэтыя адносіны непазбежна вызначаюцца вельмі суб'ектыўнымі традыцыямі, што фармуюцца ў кожнай канкрэтнай сям'і, агульнай атмасферай у доме, стасункамі паміж бацькамі і дзецьмі⁵⁷. У эпоху Асветніцтва перакананне, што сям'я – гэта галоўнае месца выхавання дзіцяці, а асноўная роля ў выхаванні дзяцей непазбежна кладзецца на бацькоў, дыскусіям не падлягала. Такой жа ўстаноўкі трымаўся і Міхал Клеафас Агінскі, выхаванню сваіх дзяцей удзяляючы асабліваю ўвагу. Калі парады М. К. Агінскага ў жыццёвы шлях сыну Ірэнею Клеафасу можна лічыць за адпаведнік папулярных у эпоху Асветніцтва інструкцый, якія бацькі выпісвалі сынам пры выпраўленні ў замежныя вучэльні, дзе важным аспектам з'яўлялася фармаванне характара дзіцяці і ўкараненне грамадзянскіх ідэалаў, то парады жонцы, якую літаратуру варта даваць для чытання дзецям, і ліст да Амеліі аб выхаванні дзяцей дэманструюць і наяўнасць у яго ідэальнага бачання адукаванага чалавека, і імкненне выхаваць дзяцей усебакова развітымі і адукаванымі асобамі.

Мэты выхавання Амеліі і Ірэнея, як і задачы, якія бацькамі ставіліся перад імі, адрозніваліся, аднак падмуркам адукацыі для абаіх мусілі служыць фундаментальныя працы культуры і навукі. Поруч

⁵⁶ Дамова паміж І. К. Агінскім і Э. Жуліярдзі, заключаная ў Дрэздэне 26.09.1857, LVIA, f. 1177, ар. 1, б. 104, л. 1.

⁵⁷ J. Sarcevičienė, Tėvai, vaikai ir edukacija namuose XVIII a. II pusėje, *XVIII amžiaus studijos*, 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2015, p. 148–171.

Vaizdas į Rietavo miestelio pusę iš buvusios Oginskių dvaro oficinios bokšto. Rietavas. 2013 m. Vyto Rutkausko nuotrauka.

Від на горад Рэтаў з вэжы сядзібы Агінскіх. 2013 г. Фота Вітаса Руткаўскаса.

Mykolo Kleopo Oginskio laišakai apie auklėjimą – Apšvietos epochos ugdymo minties atspindys. Pedagoginės tėvų kultūros lygis geriausiai atsiškleidžia jų santykiuose su vaikais, o šiuos santykius neišvengiamai lemia labai subjektyvios, kiekvienoje konkrečioje šeimoje susiformavusios tradicijos, bendra namų atmosfera, tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai⁵⁷. Apšvietos epochoje nuostata, kad šeima yra pagrindinė vaiko ugdymo vieta, o vadovavimas vaikų auklėjimui – neišvengiama tėvų pareiga, buvo nediskutuotina. Būtent tokios nuostatos laikėsi ir Mykolas Kleopas Oginskis, savo vaikų lavinimui skirdamas ypatingą dėmesį. Jei Mykolo Kleopo Oginskio patarimus į gyvenimą iškeliaujančiam sūnui Irenėjui Kleopui galime laikyti Apšvietos epochoje išpopuliarėjusių instrukcijų, tėvų rašytų į užsienio universitetus

⁵⁷ J. Sarcevičienė, Tėvai, vaikai ir edukacija namuose XVIII a. II pusėje, *XVIII amžiaus studijos*, d. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2015, p. 148–171.

з класічними аўтарамі, такімі, як Гарацый, Віргілій, Тацыт, і працамі французскіх філосафаў эпохі Асветніцтва ў спіс твораў для чытання трапілі сачыненні найвыбітнейшых творцаў эпохі Асветніцтва польска-літоўскай дзяржавы. Гэта фундаментальныя працы Ігната Красіцкага (Ignacy Krasicki, 1735–1801), Францыска Ксавера Дмахоўскага (Franciszek Ksawery Dmochowski, 1762–1808), Станіслава Косткі Патоцкага (Stanisław Kostka Potocki, 1755–1821), Адама Нарушэвіча (Adam Naruszewicz, 1733–1796), Юрыя (Ежы) Самуэля Бандтке (Jerzy Samuel Bandtkie, 1768–1835), Фёдара (Тэадора) Астроўскага (Teodor Ostrowski, 1750–1802), Тадэвуша Чацкага (Tadeusz Czacki, 1765–1813), Юльяна Урсына Нямцэвіча (Julian Ursyn Niemcewicz, 1757–1841), Яна і Андрэя Снядэцкіх (Jan Śniadecki, 1756–1830; Jędrzej Śniadecki, 1768–1838) ды творчасць Ізабелы Чартарыйскай (Izabela z Flemingów Czartoryska, 1746–1835) і Клемянціны Танскай (Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, 1798–1845) на тэму выхавання, якую практычнымі ведамі мусіла дапоўніць майстэрства спазнання жылой прасторы і саадаводства Станіслава Вадзіцкага (Stanisław Wodzicki, 1764–1843).

Агляд жыццёвага шляху Ірэнея Клеафаса і Амеліі паказаў, што бацькоўскія парады Міхала Клеафаса Агінскага дзеці прынялі ад усяго сэрца, а дух прагі да ведаў, што ім унушаўся з маленства, ды ўсебаковае выхаванне сваёй мэты дасягнулі – і Ірэней, і Амелія выраслі сапраўднымі асобамі, цвёрдымі, адказнымі, неаб'якавымі да дабрабыту як сваёй сям'і, так і ўсёй краіны.

keliaujantiems sūnums, atitikmeniu, kuriame svarbus aspektas buvo vaiko charakterio formavimas ir pilietinių maksimų diegimas, tai jo patarimai žmonai, kokią literatūrą reikėtų duoti skaityti vaikams bei laiškas Amelijai apie vaikų auklėjimą atskleidžia tiek turėtą idealaus išsilavinusio žmogaus viziją, tiek siekį išugdyti vaikus visapusiškomis, apsišvietusiomis asmenybėmis.

Amelijos ir Irenėjaus ugdymo tikslai, kaip ir tėvo jiems keliami uždaviniai, skyrėsi, tačiau abiejų jų edukacijos fundamentą turėjo sudaryti pamatiniai kultūros ir mokslo veikalai. Greta klasikinių autorių, tokių kaip Horacijus, Virgilijus, Tacitas, ar Apšvietos epochos prancūzų filosofų darbų į M. K. Oginskio sudarytą skaitytinų veikalų sąrašą pateko ryškiausių Apšvietos epochos Lenkijos ir Lietuvos valstybės kūrėjų veikalai. Tai fundamentalūs Ignoto Krasickio (Ignacy Krasicki, 1735–1801), Pranciškaus Ksavero Dmochovskio (Franciszek Ksawery Dmochowski, 1762–1808), Stanislovo Kostkos Potockio (Stanisław Kostka Potocki, 1755–1821), Adomo Naruševičiaus (Adam Naruszewicz, 1733–1796), Jerzy'o Samuelio Bandtkie'ės (1768–1835), Teodoro Ostrovskio (Teodor Ostrowski, 1750–1802), Tado Čackio (Tadeusz Czacki, 1765–1813), Juliano Ursino Nemcevičiaus (Julian Ursyn Niemcewicz, 1757–1841), Jono ir Andriaus Sniadeckių (Jan Śniadecki, 1756–1830; Jędrzej Śniadecki, 1768–1838) darbai bei ugdymo klausimams skirta Izabelės Čartoriskos (Izabela z Flemingów Czartoryska, 1746–1835) ir Klementinos Tanskos (Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, 1798–1845) kūryba, kurią praktinėmis žiniomis turėjo papildyti Stanislovo Vodzickio (Stanisław Wodzicki, 1764–1843) gyvenamosios aplinkos pažinimo ir sodininkystės menas.

Apžvelgtas Irenėjaus Kleopo ir Amelijos gyvenimo kelias parodė, kad tėviškus patarimus Mykolo Kleopo Oginskio vaikai priėmė atvira širdimi, o nuo ankstyvos vaikystės jiems skiepyta smalsumo dvasia bei visapusiškas ugdymas savo tikslą pasiekė – tiek Irenėjus, tiek ir Amelija subrendo kaip ryškios, tvirtos, atsakingos, savo šeimos ir savo krašto gerove besirūpinančios asmenybės.

Rietavo parko liepų alėja. 2015 m. Vyto Rutkausko nuotrauka.

Ліпавая алея ў парку Рэгаўскага маёнтка. 2015 г. Фота Вітаса Руткаўскаса.

Лісты Міхала Клеафаса Агінскага

Mykolo Kleopo Oginskio laiškai

Пану Гумберту¹

Залессе, 1819 г.

Васпане! З невыказным задавальненнем даведаўся я з ліста, які мне даслала мая жонка з Пізы, што ёй нарэшце ўдалося знайсці таго, каго мы так доўга шукалі – губернера для нашага сына Ірэня. Тое, што мне піша жонка пра вашу асобу, пераконвае мяне, што вы, як і ўсе прыстойныя людзі, прытрымліваецеся прынцыпаў рэлігіі і маралі, маеце адпаведную адукацыю і веды, патрэбныя для выхавання моладзі. Больш таго, вы валодаеце вопытам, а гэта самая надзейная падмога для аўтарытэтнага настаўніка.

Мне здаецца, што, з улікам сказанага, адпадае неабходнасць ствараць нейкі план навучання майго сына. Тым больш, што зярняты вашых клопатаў і ведаў патрапяць на ўрадлівую глебу, падрыхтаваную клопатамі пяшчотнай, дасведчанай і мудрай маці, якая ўвесь свой час і мацярынскую ласку адавала выхаванню дзяцей. Дарэчы, прымаючы да ўвагі ўзрост майго сына, можна абмежавацца першаснымі асновамі ведаў, не вызначаючы перспектывы далейшай адукацыі, якія будуць залежаць ад здольнасцей хлопчыка. У яго добрае сэрца, а гэта адна з самых істотных вартасцей дзіцяці. Пад вашим кантролем жывы прыродны тэмперамент сына будзе спрыяць поспеху. Яго ледзьве заўважнае самалюбства з гадамі пройдзе, а пакуль што яно будзе карысным стымулятарам у спасціжэнні ведаў. Лянота і гультайства, за якія яго папракае мама, саступяць месца актыўнасці і любові да працы, як толькі ён зразумее яе каштоўнасць і неабходнасць.

Што тычыцца заняткаў, то я жадаў бы, каб, зусім не забываючы пра музыку, фехтаванне і танцы, як мага больш увагі надавалася вывучэнню рэчаў абавязковых і патрэбных маладому чалавеку і каб у сына з'явілася

¹ Аб праблемах ідэнтыфікацыі асобы настаўніка Гумберта шырэй гл. ва ўступным артыкуле кнігі.

Ponui Humbertui¹

Iš Zalesės, 1819 m.

Pone! Su neapsakomu džiaugsmu sužinojau iš laiško, kuriį man iš Pizos parašė mano žmona, kad jai pavyko rasti tai, ko ilgai ieškojo, būtent, mokytoją ir auklėtoją, tokį, kokio geidavome mūsų sūnui Irenėjui. Visa, ką apie jus, pone, sužinojau iš savo žmonos, užtenka, kad man nekiltų nė menkiausias abejonės dėl jūsų religinių ir dorovinių principų tvirtumo, o tai apibūdina jus kaip dorą, sąžiningą žmogų, rodo jūsų išsilavinimą ir žinias, būtinas ugdant jaunuomenę; be to, rodo dar ir patirtį, kuri yra pats tikriausias apsišvietusio, mokyto auklėtojo garantas.

Būdamas tuo įsitikinęs, laikau nereikalinga jums nubrėžti sūnaus mokymo ir auklėjimo planą, juolab, pone, kad jūs rasite vaiką puikiai parengtą savo motinos rūpesčiu – ne tik švelnios, bet ir išmintingos bei išsilavinusios motinos, visą savo laiką paskyrusios pavyzdingai rūpintis savo vaikų priežiūra. Beje, tokio amžiaus vaikui kaip mano sūnus tegalima užsiimti tik pradiniais edukaciniais elementais, nenustatant sistemos, kurios laikytis teks ateityje, kai bus išryškinti jo gabumai. Jis labai geros širdies, ir tai viena iš pagrindinių vaiko savybių. Jo įgimtas teisingai valdomas gyvumas jam padės daryti pažangą. Su amžiumi jo vaikiška savimeilė išnyks, o iki tol ji gali būti kaip naudingas mokymosi stimulus. Jo mama jam prikaišioja tingumą, bet kai tik jis suvoks darbo kainą ir poreikį dirbti, neabejoju, tingumas užleis vietą darbavimuisi ir meilei darbui.

O dėl užsiėmimų pageidaučiau, kad visai neapleisdamas muzikos, fechtavimo ir šokių jis daugiau laiko skirtų būtinoms jaunuoliui įgyti žinioms ir išsiugdytų polinkį į lotynų kalbą ir matematiką. Šie du mokslai suteiks jam naujų galimybių ir begalinį malonumą, ir kad ir kokia lauktų jo veiklos sritis, skaitydamas senuosius klasikos autorius, jis visada ras mąstymo ir rašymo meno pavyzdžių, taip pat turtingą paaiškinimų, nurodymų ir samprotavimų šaltinį. O dėl matematikos, jei vaikas jos mokysis su tokiu pat uolumu, kaip ir

¹ Apie mokytojo Humberto asmenybės identifikavimo problemas plačiau žr. įvadiniame knygos straipsnyje.

схільнасць да лацінскай мовы і матэматыкі. Гэтыя дзве дысцыпліны дадуць яму неабмежаваныя сродкі і магчымасці. Незалежна ад таго, якая яго чакае кар’ера, у чытанні старажытных класічных аўтараў ён заўсёды знойдзе высокія ўзоры прыгожага пісьменства і чалавечай думкі, а таксама плённую крыніцу ведаў, павучанняў і назіранняў. А калі ён з жаданнем і стараннем зоймецца матэматыкай, яму адкрыецца велізарная колькасць звестак і рэчаў, без якіх ніяк не абысціся ў жыцці. Матэматыка навучыць яго, як шукаць і знаходзіць ісціну і як правільна разважаць.

Спадзяюся, васпане, што вы зробіце ласку і час ад часу будзеце пісаць мне пра паводзіны сына і пра поспехі ў яго адукацыі, а яны, несумненна, з’явяцца пад вашым кіраўніцтвам. Я буду абавязкова вам адказваць, даючы свае заўвагі, у тым ліку і пра план адукацыі, які мне падасца больш аптымальным па меры таго, як хлопчык будзе падростаць.

Калі мае хатнія справы не створаць неадольных перашкод у ажыццяўленні маіх планаў, то ў пачатку чэрвеня я прыеду ў Італію да жонкі і дзяцей². Мне будзе прыемна з вамі пазнаёміцца. А пакуль што прашу вас прыняць запэўненні ў маёй высокай павазе і г.д. і г.д.

М. А.

² М. К. Агінскі наведваў Фларэнцыю у 1820 г. Аб гэтым візіце нагадвае партрэт дванаццацігадовага Ірэнея Клеафаса, напісаны мастаком Франсуа-Ксаўе Фабрам (François Xavier Fabre) у Фларэнцыі ў 1820 г. З падарожнага дзённіка князя дацкага Хрысціяна Фрэдэрыка (Christian Frédéric) вядома, што 14 сакавіка 1821 г. ён бачыў гэтую працу ў майстэрні Ф. К. Фабра ў Фларэнцыі.

116
 maitinelle deux doigts, lui faire faire des progrès. — Son
 petit amour-propre séparé de la sagesse, et en attendant
 il peut servir de stimulant utile pour l'étude. — L'indolence
 que la manie des épaves, pour tous autres objets à l'extré-
 mité et à l'ennui pour le travail, de qu'il se remette le
 soin et le bonheur. —
 Quant à ses occupations, je desirerois que vous ne
 employez tout à fait le mariage, l'écriture et la tenue d'un
 compte plus de temps de l'étude. Des choses indispensables
 sont nécessaires pour un jeune homme, et qu'il peut le
 goût pour la langue latine et les mathématiques. —
 Ce deux études lui procureront ses ressources et de jours
 sans finies, et quelle que soit la carrière que lui dev
 destiner, il trouvera toujours dans la lecture des auteurs
 leurs classiques, des modèles dans l'art de penser et d'écri-
 re, ainsi qu'une source féconde d'instruction, de principes
 et de opinions. — Quant aux mathématiques, et de s'y
 appliquer avec autant de zèle, que de goût, elle ouvrant
 la voie de la science de connaissances, tout en se peut de
 passer dans le courant de la vie, elle lui apprendront
 à chercher et à découvrir la vérité, ainsi qu'à raison-
 ner juste. —
 J'espère, M^r, que vous voudrez bien me donner
 de temps en temps des nouvelles de la santé de mon
 fils.

117
 fils, et de progrès qu'il se peut en faire de faire sans
 distraction. — Je vous répondrai également en vous com-
 muniquant mes observations et en vous faisant part de
 plan d'éducation que j'ai cru le plus propre à lui
 me, à moins que mon fils ne croie en agir.
 — Les mes affaires domestiques ne m'ont pas enlevé
 mes inséparables à mes projets, je me rendrai utile
 pour y ajouter ma femme et une épouse sage la fin
 de mes de jours. — Et me sera bien agréable, de
 de faire votre connaissance, et de recevoir verbale-
 ment les nouvelles de l'éducation parfaite que vous
 faites, etc. — M. O.

Mykolo Kleopo Oginskio laiško ponui Humbertui nuorašo fragmentas. 1819 m. Zalesė.
 Skaitmeninė kopija iš Baltarusijos valstybinio teatro ir muzikos kultūros istorijos muziejaus.

Фрагмент копіі листа Міхала Клеафаса Агінскага спадару Гумберту. 1819 г., Залессе.
 Лічбавая копія з Дзяржаўнага музея гісторыі тэатральнай і музычнай культуры Беларусі.

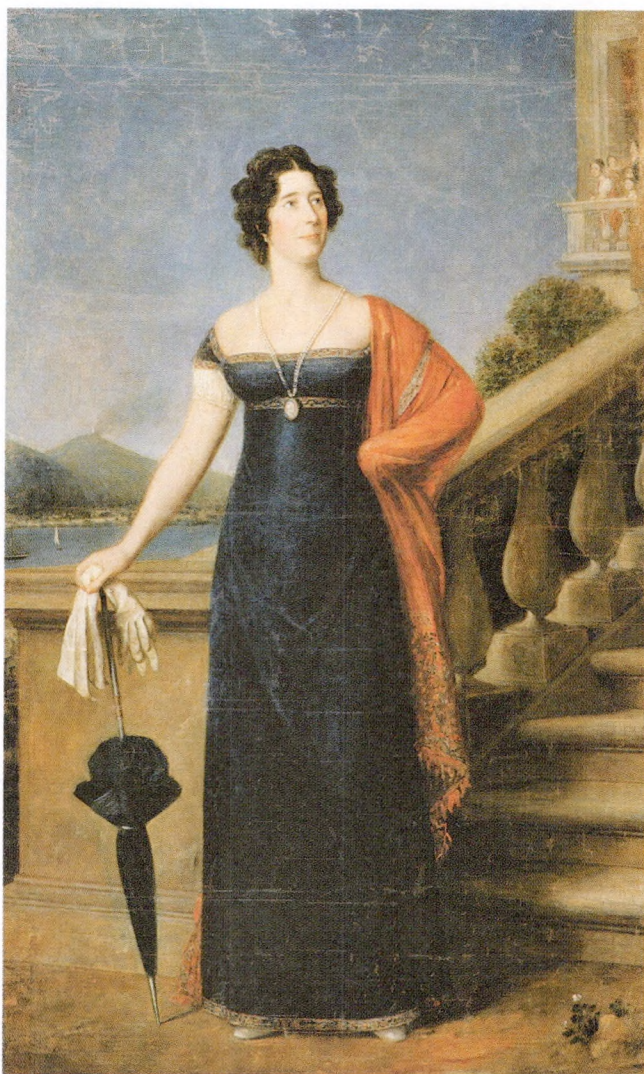
noru, ji papuoš jo galvą daugybe žinių, be kurių negalima apsieiti gyvenime; matematika jį išmokys ne tik ieškoti ir rasti tiesą, bet ir teisingai protauti.

Tikiuosi, pone, jūs man retkarčiais parašysite apie mano sūnaus elgesį ir apie jo daromą pažangą, kuri, jums vadovaujant, negali būti neįaučiama. Aš jums būtinau atsakysiu, pateikdamas savo pastabas ir dalydamasis su jumis edukaciniu planu, kurį, mano sūnui augant, manyčiau esant patį tinkamiausią.

Jei dėl namų reikalų neatsiras neįveikiamų kliūčių mano planams, birželio pabaigoje atvyksiu į Italiją² pas savo žmoną ir vaikus. Man bus be galo malonu, pone, susipažinti su jumis ir žodžiais dar kartą paliudyti didžią pagarbą, kurią jums jaučiu.

M. O.

² M. K. Oginskis Florencijoje lankėsi 1820 m. Šį apsilankymą mena dvylikamečio Irenėjaus Kleopo portretas, dailininko François Xavier Fabre'o nutapytas Florencijoje 1820 m. Iš Danijos kunigaikščio Christiano Frédéricio kelionių dienoraščio žinoma, jog 1821 m. kovo 14 d. jis matė šį darbą F. X. Fabre'o dirbtuvėse Florencijoje.

Marijos Neri Oginskienės portretas. Dail. Domenico Pellegrini (1759–1840). Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, MS-821/VM/545. Arūno Baltėno nuotrauka.

Портрет Мары Нэры Агінскай. Мастак Дамэніка Пелегрыні (1759–1840). Нацыянальны мастацкі музей імя М. К. Чурлёніса, MS-821/VM/545. Фота Арунаса Бальцэнаса.

Ištrauka iš laiško žmonai, kuri manęs klausė patarimo, kokias lenkiškas knygas būtų galima duoti skaityti mūsų vaikams

1822 m. spalio 18 d.

Rietavas

... Nors yra nemaža vertingų kūrinių, praturtinusių lenkų literatūrą, bet tokių, kuriuos galėčiau nurodyti duoti skaityti Amelijai ir Irenėjui, nėra daug.

Mes iš tiesų turėjom garsių poetų dar tais laikais, kai tamsuoliškumo miglos dengė dalį Europos, tik nepaisant visų liaupsių, taip dosniai jiems liejamų, nes jie buvo pirmieji, kurie pralaužė sunkius kalbos užtvarus ir įgijo sparnus savo poetinei vaizduotei tarpti, nepaisant viso to, jie negali būti pavyzdys mokantis gerai kalbėti ir rašyti lenkiškai, nes lenkų kalba su metais ir švietimo pažanga patyrė daug pokyčių ir modifikacijų.

Visi prozos kūriniai, tais laikais parašyti, taip pat yra nusipelnę lenkų pagarbos, ir lenkai gali didžiuotis turėję istoriografų, pamokslininkų ir pasaulietinių oratorių bei labai garsiais laikomų teisininkų. Bet kad jaunuomenė, kuri daug dažniau imasi užsienio kalbų nei savo gimtosios, galėtų gerai kalbėti lenkiškai, kad suprastų šios kalbos grožį ir sugebėtų įvertinti posakių įtaigumą ir stiliaus eleganciją, ji turėtų skaityti tik tuos kūrinius, kurie parašyti į sostą įžengus karaliui Stanislovui [Augustui] Poniatovskiui³, o ypač nuo to laiko, kai buvo įkurta Edukacinė komisija⁴, kuri visiškai

³ Stanislovas Poniatovskis (1732–1798) Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu buvo išrinktas 1764 m. rugsėjo 7 d. Tų pačių metų lapkričio 25 d. karūnuotas Stanislovo Augusto vardu. Valdė iki Abiejų Tautų Respublikos valstybės sunaikinimo 1795 m.

⁴ 1773 m. spalio 14 d. Seime priimtu įstatymu įsteigta Lenkijos Karalystei ir Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei bendra švietimo sistemos organizavimo ir priežiūros institucija – Tautinė edukacinė komisija (lenk. *Komisja Edukacji Narodowej*). Tai buvo pirmoji švietimo ministerija ir kartu pirmoji po 1569 m. Liublino unijos sudarymo bendra Lietuvos ir Lenkijos valstybinė vykdomosios valdžios institucija. Edukacijos komisijos žiniai buvo perduotos visos Abiejų Tautų Respublikos akademijos ir mokyklos, pavesta rūpintis ne tik mokymu, bet ir mokslu, supasaulietinti bei modernizuoti jo turinį.

Урывак з ліста жонцы, якая прасіла
маёй парады аб польскіх
кнігах для чытання нашым дзецям

18 кастрычніка 1822 г.

З Рэтава

...Нягледзячы на вялікую колькасць прац, што ўзбагацілі польскую літаратуру, не так шмат знойдзецца твораў, якія я мог бы параіць для чытання Амеліі і Ірэнею.

Сапраўды, мы мелі славурых паэтаў яшчэ ў тыя часы, калі цемра невуцтва стаяла над часткай Еўропы. Мы не шкадавалі пахвалы гэтым паэтам, бо яны былі першымі, хто насуперак моўным цяжкасцям даў прастор свайму паэтычнаму ўяўленню. І тым не менш іх творчасць не можа сёння быць узорам таго, як правільна гаварыць і пісаць па-польску, таму што з цягам часу і дзякуючы дасягненням асветніцтва наша мова значна змянілася.

Усе праязнічыя творы той пары таксама маюць нямала вартасцей у вачах палякаў, якія могуць ганарыцца сваімі выбітнымі гісторыкамі, юрыстамі, царкоўнымі прапаведнікамі і майстрамі свецкага аратарскага мастацтва. Аднак для таго, каб правільна гаварыць на польскай мове, адчуваць усю яе прыгажосць, ацэньваць сілу яе экспрэсіі і элегантнасць стылю, маладыя людзі, якія сёння лепш валодаюць замежнымі мовамі, чым сваёй роднай, павінны чытаць выключна такія творы, што з'явіліся пасля караначыі Станіслава Панятоўскага³ і заснавання Камісіі па адукацыі⁴. Гэтая Камісія кардынальна змяніла метадыку навучання ў

³ Станіслаў Панятоўскі (1732–1798) каралём польскім і вялікім князем літоўскім быў абраны 7 верасня 1764 г. 25 лістапада таго ж года каранаваны пад імем Станіслава Аўгуста. Правіў да скасавання Рэчы Паспалітай у 1795 г.

⁴ Законам, прынятым Соймам 14 кастрычніка 1773 г., створаны агульны орган па арганізацыі і наглядзе за сістэмай адукацыі Каралеўства Польскага і Вялікага Княства

pakeitė šalyje mokymo metodus, o šie nepaprastai daug prisidėjo švarinant kalbą nuo visų lotynizmų ir kitų Beverčių, persenusių posakių, anksčiau paplitusių, bet mūsų amžiuje nebevertotinų. Tad užuot aptarinėjus žodžių etimologiją ir senųjų autorių kūrinių stiliaus bei kalbos išraiškos būdų grožį, reikia įduoti jaunuoliams į rankas kūrinius, parašytus prideramai, kad jie teiktų ir pramogą, ir drauge lavintų.

Pripažįstu, kad tokių nėra labai daug, palyginti su prancūzų, italų, vokiečių ir anglų literatūra, duodama skaityti jauniems žmonėms, kurie linksta prie tų kalbų. O kalbant apie vertimus, ar rastume jų gerų! Tad jaunuomenė teikia pirmenybę veikiau originalams. Be abejonų, atsirastų daugybė klasikinių autorių, kurie buvo vykusiai išversti; ir niekad nebus vėlu duoti paskaityti Naruševičiaus⁵ išverstų Tacito darbų⁶, Dmochovskio⁷ verstą Homerą ir Vergilijų, keletą atskirų Horacijaus kūrybos gabalų, verstų to paties Naruševičiaus, ir t. t., bet tai bus tik tada, kai jie sugebės palyginti vertimą su originaliu tekstu ir kai bus ganėtinai subrendę, kad galėtų įvertinti visą lenkų kalbos stiprybę ir jėgą. Štai tada jie galės semtis iš senųjų autorių pavyzdžių lavinimuisi ir su malonumu ras „Išvaduotosios Jeruzalės“⁸ vertime, daugelyje Kochanovskio⁹ darbų fragmentų,

⁵ Adomas Stanislovas Tadas Naruševičius (Adam Stanisław Tadeusz Naruszewicz, 1733–1796) – iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilęs Abiejų Tautų Respublikos istorikas ir poetas, jėzuitas, nuo 1775 m. – Smolensko vyskupas koadjutorius. 1771–1772 m. sudarė Antikos politinei istorijai skirtą rinkinį *Historia polityczna państw starożytnych od pewnego towarzystwa napisana*, parašė Lenkijos istoriją (*Historia narodu polskiego*, 1780–1786).

⁶ Pirmieji A. Naruševičiaus atlikti Tacito darbų vertimai buvo paskelbti 1772–1773 m. Po kelerių metų buvo publikuoti dar du Tacito „Raštų“ tomai (žr.: P. C. Tacyt, *Dziela wszystkie*, t. 1, Warszawa, 1772; t. 2, Warszawa, 1773; t. 3, Warszawa, 1776; t. 4, Warszawa, 1783). Tikėtina, kad M. K. Oginskio namų bibliotekoje buvo 1804 m. paskelbtas pakartotinas Tacito darbų vertimas: *Kaia Korneliusza Tacyta dziela wszystkie*, t. 1, przekładania Adama Stanisława Naruszewicza, ed. Tadeusza Mostowskiego, Warszawa: [s. n.], 1804.

⁷ Pranciškus Ksaveras Dmochovskis (Franciszek Ksawery Dmochowski, 1762–1808) – lenkų literatas, vertėjas, visuomenės veikėjas.

⁸ *La Gerusalemme liberata* (it.) – istorinė poema apie I kryžiaus karo žygi. Jos autorius – italų poetas, prozininkas, dramaturgas Torkvatas Tasas (Torquato Tasso, 1544–1595).

⁹ Janas Kochanovskis (Jan Kochanowski, 1530–1584) – Renesanso laikų lenkų poetas, dramaturgas, vertėjas.

нашай краіне і ў значнай ступені паспрыяла таму, каб вызваліць нашу мову ад лацінізмаў і ўстарэлых выразаў, выкарыстоўваць якія ў нашы дні ўжо немагчыма. Замест таго, каб абмяркоўваць этымалогію слоў і разважаць пра прыгажосць стылю ды выяўленчыя сродкі старажытных аўтараў, маладым людзям трэба даваць творы, правільна напісаныя па-польску, якія павінны быць і пазнавальнымі, і займальнымі.

Мушу прызнаць, што ў нас не так шмат такой літаратуры ў параўнанні з французскімі, італьянскімі, нямецкімі і англійскімі творамі. А менавіта іх і чытаюць маладыя палякі, якія валодаюць замежнымі мовамі. А што да добрых перакладаў – дзе іх знойдзеш?! Перавагу трэба аддаваць тэкстам на мове арыгінала. У нас, вядома, ёсць нямала ўдалых перакладаў твораў класічных аўтараў. І зусім не будзе лішнім прачытаць Тацыта ў перакладзе Нарушэвіча⁵, Гамера і Вергілія ў перакладзе Дмахоўскага⁶, фрагменты твораў Гарацыя ў перакладзе таго ж Нарушэвіча і г.д., і г.д. Пры пэўнай падрыхтоўцы можна параўнаць гэтыя пераклады з тэкстам арыгінала і ацаніць усю

Літоўскага – Камісія народнай асветы, або Адукацыйная камісія (пол. *Komisja Edukacji Narodowej*). Яна стала першым міністэрствам адукацыі і адначасова першым дзяржаўным органам выканаўчай улады пасля заключэння Люблінскай уніі ў 1569 г., агульным для Літвы і Польшчы. У веданне Адукацыйнай камісіі былі перададзеныя ўсё акадэміі і школы Рэчы Паспалітай, ёй было даручана рупіцца не толькі аб навучанні, але і навучыць, секулярызацыі ды мадэрнізацыі яе зместу.

⁵ Адам Станіслаў Тадэвуш Нарушэвіч (Adam Stanisław Tadeusz Naruszewicz, 1733–1796) – гісторык і паэт Рэчы Паспаліты родам з Вялікага Княства Літоўскага, езуіт, з 1775 г. – біскуп каад'ютар смаленскі. У 1771–1772 гг. склаў зборнік “*Historia polityczna państw starożytnych od pewnego towarzystwa napisana*”, прысвечаны палітычнай гісторыі антыкі, напісаў гісторыю Польшчы (“*Historia narodu polskiego*”, 1780–1786). Першыя пераклады прац Тацыта ў выкананні А. Нарушэвіча былі апублікаваныя ў 1772–1773 гг. Праз некалькі гадоў апублікавана яшчэ два тамы “Поўнага збору твораў” Тацыта (гл.: Р. С. Тасут, *Dziela wszystkie*, т. 1, Warszawa, 1772; т. 2, Warszawa, 1773; т. 3, Warszawa, 1776; т. 4, Warszawa, 1783). Верагодна, у хатняй бібліятэцы М. К. Агінскага знаходзіўся паўторны пераклад прац Тацыта, апублікаваны ў 1804 г.: *Kaia Korneliusza Tacyta dzieła wszystkie*, т. 1, przekładania Adama Stanisława Naruszewicza; ed. Tadeusza Mostowskiego. Warszawa: [s. n.], 1804.

⁶ Францыск Ксавер Дмахоўскі (Franciszek Ksawery Dmochowski, 1762–1808) – польскі літаратар, перакладчык, грамадскі дзеяч.

Skargos¹⁰, Simono Simonido Šimonovičiaus¹¹ ir kitų autorių kūryboje sektinų pavyzdžių.

Bet grįžtant prie originalių kūrinių, kurias galima patarti skaityti vaikystės amžių praaugusioms jaunoms būtybėms, dar kartą kartoju, kad tokių knygų yra labai nedaug, ir visų blogiausia, kad daugelis tokių, kurios būtų vertos skaityti, spausdintos Breslau (Vroclave – vert.), kur buvo nepaisyta jokių kalbos, taip pat ir rašybos taisyklių, tad jaunuolis, skaitydamas tokias knygas be mokytojo, nepastebi tų klaidų ir įgyja blogų įpročių tiek kalbėdamas, tiek ir rašydamas. Liūdna, kad net kitur spausdintuose leidiniuose nemaža klaidų, o dėl naujai sukurtų žodžių ir rašybos pasikeitimų, jaunųjų autorių sumanytų savo nuožiūra, tampa sunkiau parinkti geras knygas jaunimui.

Neseniai iš naujo skaitydamas Bandtkie'ės¹² „Lenkijos istoriją“¹³, ne be nuostabos pastebėjau, kad tekste yra nemaža netikslių posakių, kurių vertėtų vengti, ir vis tiek tai kūrinys, kurio negalima sau leisti neduoti skaityti lenkų jaunimui.

Štai maždaug tokie lenkų literatūriniai veikalai, kuriais Amelija ir Irenėjus turi apsiriboti, iki sulauks amžiaus, kai galės skaityti ką panorėję.

1. Krasickis¹⁴. Visas, nes beveik nėra ką atmesti; ir nereikia jo laikyti tik vienu geriausių mūsų poetų, jis dar ir mokslininkas¹⁵, jo proza pasižymi stiliumu, lengvumu ir elegancija.

¹⁰ Petras Skarga (1536–1612) – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės veikėjas, jėzuitas, hagiografas, rašytojas, polemikas, teologas, kontrreformacijos kovotojas.

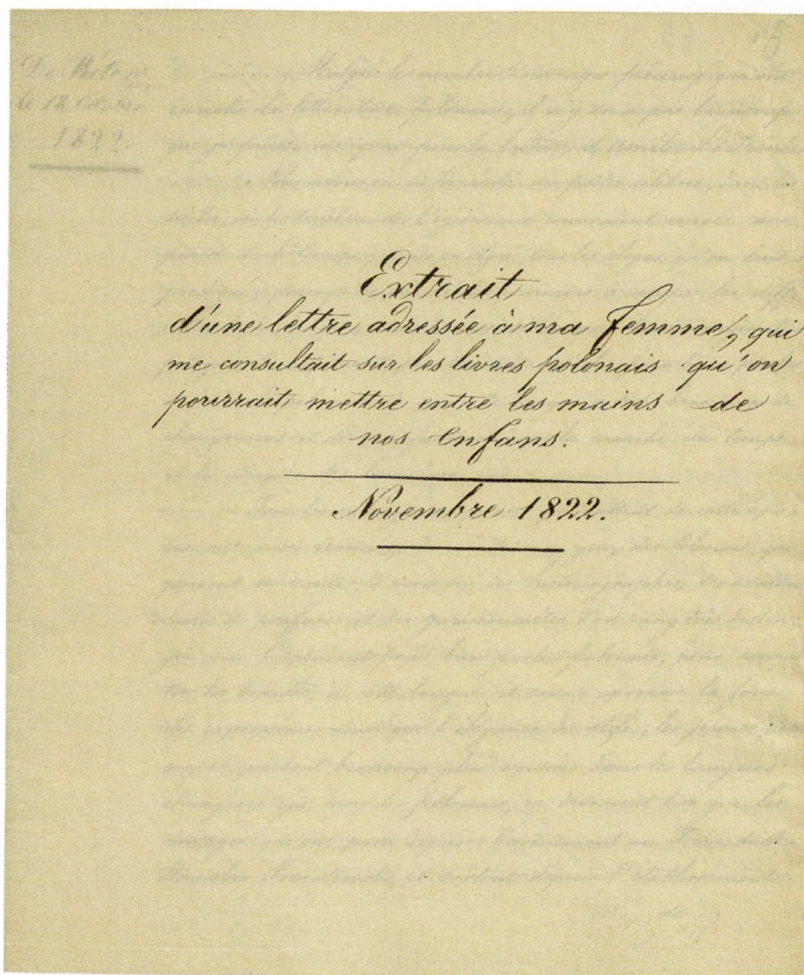
¹¹ Simonas Simonidas Bendonskis (Szymon Szymonowic, Simon Simonides Bendoński, 1558–1629) – rusėnų kilmės Lenkijos Karalystės humanistas, Renesanso epochos poetas.

¹² Jerzy Samuelis Bandtkie (1768–1835) – lenkų bibliotekininkas ir bibliografas, filologas, istorikas, kalbotyrininkas, leksikografas ir knygų leidėjas.

¹³ Tikėtina, kad M. K. Oginskis skaitė 1810 m. Vroclave išleistą J. S. Bandtkie'ės veikalą *Krótkie wyobrazenie dziejów Królestwa Polskiego* dvitomį arba antrąjį patikslintą šio veikalą leidimą, kuris sutrumpintu pavadinimu *Dzieje Królestwa Polskiego* pasirodė Vroclave 1820 m.

¹⁴ Ignatas Krasickis (lenk. Ignacy Krasicki, 1735–1801) – Varmijos vyskupas ir Gniezno arkivyskupas, poetas, prozininkas, publicistas, vienas ryškiausių Apšvietos atstovų, amžininkų vadintas „Lenkijos poetų kunigaikščiu“.

¹⁵ I. Krasickis rašė mokslo darbus homiletikos, teologijos, heraldikos temomis. Paskelbė dvejų tomų enciklopediją. Daug jo straipsnių publikuota periodinėje to meto spaudoje (pvz., „Monitoriuje“ ir jo paties leistame savaitraštyje *Co Tydzień*). Išvertė į lenkų kalbą Plutarcho, Dantės, Anakreonto, Teokrito ir kitų autorių veikalų.

Mykolo Kleopo Oginskio laiško žmonai apie literatūros lenkų kalba parinkimą vaikams fragmentai. 1822 m. Rietavas. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1177, ap. 1, b. 5820.

Фрагменты листа Міхала Клеафаса Агінскага да жонкі аб падборы літаратуры на польскай мове для дзяцей. 1822 г. Рэтаў. Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы, ф. 1177, воп. 1, спр. 5820.

Novembre
1842.
Je fais mettre
la lettre à la
première page

Extrait d'une lettre adressée à ma femme,
qui me consultoit sur les livres Polonais
qu'on pourroit mettre entre les mains
de nos enfans. —

..... Malgré le nombre d'ouvrages pro-
cés qui ont enrichi la littérature polonoise,
il n'y en a pas beaucoup que je puisse indi-
quer pour la lecture d'Amélie et d'Henriette.

Nous avons vu la vérité des poètes célèbres,
dans les siècles ou les ténèbres de l'ignorance
contraignirent suivre une partie de l'Europe; mais
malgré tous les éloges qu'on leur a prodigués par-
cequ'ils ont été les premiers à rompre la difficulté
de la langue, et à donner de l'essor à leur ima-
gination poétique, ils ne peuvent pas servir de
modèles pour bien parler et écrire le Polonois,
vu que cette langue a subi beaucoup de change-
mens et de modifications avec le marche du
temps et les progrès des lumières. —

Tous les ouvrages en prose qui datent de cette
époque ont aussi beaucoup de mérite aux yeux
des Polonois, qui peuvent se vanter d'avoir eu
des Historiographes, des Orateurs saints et profanes
et des jurisconsultes d'un rang très distingué. —
Cependant pour bien parler Polonois, pour connaître
les beautés de cette langue, et savoir apprécier
la force des expressions ainsi que l'élegance du style,
les jeunes personnes qui sont beaucoup plus exercées
dans les langues étrangères que dans le Polonois

me

ne devraient lire que les ouvrages qui ont paru depuis l'avènement au Trône de Roi Stanislas Potiatowski et surtout depuis l'établissement de la Commission d'éducation, qui a changé tout à fait la méthode d'enseignement dans le Pologne, et qui a contribué infiniment à établir la langue de tous les Latins et autres capotines surannées anciennement usitées dont on ne peut se servir dans notre siècle. — Au lieu donc de discuter sur l'étymologie des mots et de faire appréciation les beautés de style et d'expressions dans les anciens auteurs, il faut mettre entre les mains de la jeunesse des ouvrages écrits concisément et qui puissent servir en même temps d'amusement et d'instruction. —

J'avoue que le nombre de ceux-là n'est pas bien considérable, en comparaison des ouvrages Français, Italiens, Allemands et Anglais qu'on a fait lire à la jeunesse qui entend ces langues; car quant aux traductions, s'il y en a de bonnes, les Originaux doivent leur être préférés. — Il y a sans doute plusieurs auteurs Classiques qui ont été traduits en Pologne, mais on les a toujours eus à titre de faire lire les traductions de Tacite par Naruszewicz, d'Horace et de Virgile par Dworichowski; de quelques morceaux détachés d'Horace par le même Naruszewicz. Lequel lorsque l'on voudra en faire le parallèle avec le texte et qu'on sera suffisamment formé pour apprécier toute la force et l'énergie de la langue Polonoise.

C. S.

C'est alors, que l'on pourra puiser même dans les auteurs latins des modèles et qu'on trouvera avec plaisir dans la traduction de Jerusalem delirée, dans plusieurs passages de Kochanowski, dans Skarga, dans Simon Simonides, Lemosvicius, et autres des exemples à imiter. —

Mais pour en revenir aux ouvrages originaux que l'on peut conseiller de lire aux jeunes personnes sortant de l'âge d'enfance, je le répète encore que le nombre en est très peu considérable, et ce qu'il y a de malheureux, c'est que beaucoup de ceux qui seroient même utiles ont été imprimés à Breslau ou l'on a corrigé toutes les fautes de langue siccé que d'orthographe, ce qui fait qu'en les lisant sans préceptes, une jeune personne n'appreroit par ses fautes et contente de mauvaises habitudes en parlant et écrivant. God triste, que même dans des ouvrages imprimés ailleurs il se trouve des impropriétés, et que des mots nouvellement créés, et des variations dans l'orthographe que les jeunes auteurs, surtout arrangent chacun à sa façon, augmentent la difficulté du choix de bons livres pour la jeunesse.

Je n'est pas sans surprise que j'ai aperçu en relisant ces jours à l'histoire de Pologne par Bandtkie, qu'il s'y trouve des sautes très impropres et qu'on auroit dû éviter, et cependant c'est un ouvrage qu'on ne peut se dispenser de faire lire à la jeunesse polonoise.

Voici à peu près les ouvrages polonois auxquels Amélie et Félicie doivent se borner, jusqu'à ce qu'ils parviennent à l'âge où ils pourront lire ce qu'ils voudront.

Krasinski

1. Kosicki tout entier car il n'y a presque rien à en retrancher et il ne faut pas le regarder seulement comme un de nos meilleurs poètes mais encore comme un savant et qui écrivait en prose avec beaucoup de pureté de fait et de langage.

2. Les Œuvres de Stanislas Potocki sur le Style et la Littérature Polonoise. Cet ouvrage qui n'est pas tout à fait à l'abri de la critique et qui est également grand aux gallicisimes qui percent toutes les fois que l'auteur traduit du français en polonois, doit être cependant regardé comme Classique.

3. Pour l'Histoire de Pologne, il faut s'en tenir à Brandebur qui est le plus récent et après varié.

4. Pour le droit public de la Pologne, Trucic de = vient lire Louguich, et puis Ostrowski, et enfin Cracik o prawnach Polonii: Litewskich. Je lui donne trois ans de temps pour s'occuper de cette besogne mais je veux qu'il commence ce qui est la Pologne actuelle et comment elle était gouvernée.

5. Koszarszewicz dont on peut se passer à présent de lire l'Histoire de Pologne qui est trop volumineuse sans être terminée, et qui est trop remplie de notes et d'éruditions, mais dont il faut lire tout pour le style que pour le sujet. L'Histoire de la Vie de Charles Chodkiewicz ainsi que quelques pièces de vers choisies, qui malgré un style quelque fois empoussié, sont faites de main de maître.

6. Koszarszewicz. Ses fables, le Spiewy Historyczne, et plus tard la Vie de Sigismond III et les Paniewiki que nous n'avons pas encore dans notre bibliothèque et qui doivent être interposés.

Suivant

7.º Siadocki Jean. Geographe mathématique,
Poema romaine. — Siadocki Andrie, sa Logique
 qu'on doit lire tout autant pour le style que pour
 la science. — Quant à la Boya Letatow organizacja
 c'est un ouvrage bien intéressant mais qu'on ne
 doit lire que quand on est en état de le comprendre.

8.º Imachowski « Letnie wyprawy ». C'est
 une invitation plus tôt qu'une traduction. D'Horace
 et de Baileau. Je recommande cette lecture à Pécié.

9.º Pour se distraire et s'amuser et agréablement,
 on doit lire étant à la campagne, l'ouvrage de
 la Princesse Crostopha sur les jardins, de Maman
 et les enfans y puiseront en s'amusant l'art
 de perfectionner les Arbres à fleurs et de faire de
 belles plantations. Pécié dans ses moments de re-
 création, passera bien des heures agréables avec
 l'excellent ouvrage de Wodnicki, dont le troisième
 Volume ne doit pas quitter les terres et l'orange.

10.º Je conseille à Anielie et à Emma de
 lire et relire l'ouvrage de la Princesse de Wüstenberg
 qui a pour titre Palestrina et Dobroni les aires; que
Pamiętki po dobiej Matce de Mlle Janke. La
 continuation de cet ouvrage, vient de paraître
 à Varsovie et porte le titre Amelia Matka. Il
 faudrait le faire venir par la voie de Lawadzk.

Pourvu que les enfans lisent ces ouvrages
 avec plaisir et attention, ils leur suffiront pour
 faire connaître l'histoire, le droit public, la
 littérature de leur pays et tout ce qu'il y a de
 mieux en fait d'auteurs modernes. Ils connaîtront
 le utile avec le plaisir.

Qu

On ferait bien de leur faire lire de temps
en temps la Gazette de Narbonne qui vaient mieux
pour le style que le Journal de Lorraine et ils
trouveront des choses intéressantes et instructives
dans le Dictionnaire de Trévoux. —

2. Stanislovo Potockio¹⁶ kūryba apie lenkų literatūrą ir stilių. Nors šis darbas neišvengia tam tikros kritikos, ypač dėl galicizmų, kurių persunkti tekstai jam verčiant iš prancūzų į lenkų kalbą, jį vis tiek dera laikyti klasikiniu.

3. Studijuojant Lenkijos istoriją, reikia laikytis Bandtkie'ės, kurio mokslinis darbas yra naujausias ir ganėtinai patikimas.

4. Kalbant apie Lenkijos valstybinę teisę, Irenėjus turėtų skaityti Lengnichą¹⁷, paskui Ostrovskį¹⁸, pagaliau Čackio¹⁹ [veikalą] „Apie lenkų ir lietuvių teises“ (*O prawach Polskich i Litewskich*)²⁰. Aš jam duodu trejus metus užsimti šia darbuote, bet noriu, kad jis suvoktų tai, kas buvo Lenkija kadaise ir kaip ji buvo valdoma.

5. Naruševičių, kurio „Lenkijos istorijos“ dabar galima ir neskaityti, nes ji per didelės apimties ir nebaigta, be to, perkrauta pastabų ir erudicijos; bet tiek dėl stiliaus, tiek ir dėl siužeto reikia perskaityti „Jono Karolio Chodkevičiaus biografiją“²¹, be to, keletą rinktinių eilėraščių, kurie, nepaisant kartais negrabaus stiliaus, parašyti meistro rankos.

¹⁶ Stanislovas Kostka Potockis (Stanisław Kostka Potocki, 1755–1821) – lenkų politikas, valstybininkas, Lenkijos Karalystės artilerijos generolas, masonas ir literatas, kultūros istorikas, publicistas, vertėjas, dramaturgas. M. K. Oginskis mini 1815 m. Varšuvoje išleistą S. Potockio veikalą „Apie iškalbą ir stilių“ (*O wymowie i stylu*, t. 1–4, Warszawa, 1815).

¹⁷ Gotfrydas Lengnichas (1689–1774) – Gdansko istorikas, teisininkas. Žymiausias jo veikalas – 9 tomų „Karališkųjų prūsų istorija“ (*Geschichte der preußischen Lande Königlich-Polnischen Antheils*, t. 1–9, Gdańsk, 1722–1755). Tačiau numanu, kad M. K. Oginskis sūnui rekomendavo skaityti G. Lengnicho veikalą apie Lenkijos Karalystės teisę, XVIII a. viduryje išleistą vokiečių ir lenkų kalbomis: *Ius publicum Regni Poloni*, t. 1–2, Gdańsk, 1742–1746; *Prawo pospolitne Królestwa Polskiego*, t. 1–2, Kraków, 1761.

¹⁸ Teodoras Ostrovskis (Teodor Ostrowski, 1750–1802) – lenkų istorikas ir teisininkas, pijoras, bajorų kolegijos (*Collegium Nobilium*) ir Kadetų korpuso profesorius. 1784 m. Varšuvoje buvo išleistas T. Ostrovskio veikalas apie civilinę Lenkijos teisę (*Prawo cywilne, albo szczególne, narodu polskiego z statutów i konstytucji koronnych i litewskich zebrane*), 1793 m. – „Lenkijos Bažnyčios istorija ir teisė“ (*Dzieje i prawa kościoła polskiego*, t. 1–3, Warszawa, 1793).

¹⁹ Tadas Čackis (Tadeusz Czacki, 1765–1813) – Abiejų Tautų Respublikos teisininkas, pedagogas, istorikas, ekonomistas, bibliofilas, numizmatikas.

²⁰ T. Čackio veikalo pavadinimą M. K. Oginskis užrašė iš atminties, sukeisdamas vietomis pagrindinius pavadinimo dėmenis. 1800–1801 m. išleista knyga vadinosi „Apie lietuvių ir lenkų teises, jų dvasią, šaltinius, sąjungą ir apie 1529 m. išleistame Pirmajame Lietuvos Statute įtvirtintas normas“ (*O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 r. wydany*, t. 1–2, Warszawa, 1800–1801).

²¹ Dviejų tomų Jono Karolio Chodkevičiaus biografiją A. Naruševičius paskelbė 1781 m., žr. *Historia Jana Karola Chodkiewicza, wojewody wileńskiego, hetmana W. X. L.*, 1781. 1805 m. Varšuvoje knyga buvo pakartotinai išleista.

моц і энергію польскай мовы. І тады ў творах старажытных аўтараў можна знайсці такія ўзоры, імітацыю і перайманне якіх з прыемнасцю сустранеш у польскім перакладзе “Вызваленага Іерусаліма”⁷, у творах Каханоўскага⁸, Скаргі⁹, Шымона Сіманіда Шымановіча¹⁰.

Вярнемся, аднак, да твораў нашай літаратуры, якія можна рэкамендаваць падлеткам. Паўтараю: такога літаратурнага матэрыялу ў нас вельмі мала. Горш таго, многія з тых твораў, якія былі б карыснымі юнаму чытачу, былі надрукаваны ва Уроцлаве, дзе выдаўцы нарабілі шмат моўных і арфаграфічных памылак. А гэта азначае, што, калі падлетак будзе чытаць такія опусы самастойна, без настаўніка, ён не заўважыць ніякіх памылак і будзе набываць дрэнныя навывкі вуснай і пісьмовай мовы. Сумна, што і на старонках кніг, выдадзеных у іншых польскіх гарадах, сустракаюцца недакладнасці, розныя варыянты напісання слоў і неалагізмы, якія маладыя аўтары выкарыстоўваюць кожны на свой манер. Усё гэта ўскладняе і без таго няпросты выбар твораў для маладога пакалення.

Я быў вельмі здзіўлены, калі, чытаючы гэтымі днямі “Гісторыю Польшчы”¹¹, напісаную Бантке¹², сустраў надзвычай непрыдатныя выразы, ад якіх аўтару лепш было б устрымацца. Тым не менш гэта праца, якую немагчыма не прапанаваць польскай моладзі.

Вось што можна парэкамендаваць для чытання Амеліі і Ірэнею перад тым, як яны вырастуць. А тады ўжо яны змогуць чытаць усё, што захочуць.

⁷ “*La Gerusalemme liberata*” (іт.) – гістарычная паэма аб І-м крыжовым паходзе. Яе аўтар – італьянскі паэт, прэзаік, драматург Тарквата Таса (Torquato Tasso, 1544–1595).

⁸ Ян Каханоўскі (Jan Kochanowski, 1530–1584) – польскі паэт, драматург, перакладчык часоў Рэнесансу.

⁹ Пётр Скарга (1536–1612) – грамадскі дзеяч Вялікага Княства Літоўскага, езуіт, агіёграф, пісьменнік, палемік, тэолаг, дзеяч контррэфармацыі.

¹⁰ Сымон Шымановіч (Бяндонскі) (Szymon Szymbonowicz, Simon Simonides Bendoński, 1558–1629) – гуманіст Каралеўства Польскага русінскага паходжання, паэт эпохі Рэнесансу.

¹¹ Верагодна, М. К. Агінскі чытаў двухтомнік працы “*Krótkie wyobrażenie dziejów Królestwa Polskiego*”, выпушчаны ў 1810 г. ва Уроцлаве, або другое, удакладненае выданне гэтага сачынення, якое пад скарачонай назвай “*Dzieje Królestwa Polskiego*” выйшла ва Уроцлаве ў 1820 г.

¹² Юрый (Ежы) Самуэль Бантке (Jerzy Samuel Bandtkie, 1768–1835) – польскі бібліятэкар і бібліёграф, філолаг, гісторык, мовазнаўца, лексікограф і кнігавыдавец.

De Rietan
le 18. Octobre
1822.

..... Malgré le nombre d'ouvrages précieux qui ont enrichi la littérature polonoise, il n'y en a pas beaucoup que j'ai pu indiquer pour la lecture d'Amélie et d'Érénée.

Nous avons eu, à la vérité, des poètes célèbres, dans les siècles, où les ténèbres de l'ignorance couvraient encore une partie de l'Europe; mais malgré tous les éloges qu'on leur a prodigués, parce qu'ils ont été les premiers à rompre les difficultés de la langue, et à donner de l'essor à leur imagination poétique, ils ne peuvent pas servir de modèles pour bien parler et écrire le polonois, vu que cette langue a subi beaucoup de changements et de modifications avec la marche du temps et les progrès des lumières. —

Tous les ouvrages en prose qui datent de cette époque ont aussi beaucoup de mérite aux yeux des Polonois, qui peuvent se vanter d'avoir eu des historographes, des orateurs sacrés et profanes et des jurisconsultes d'un rang très distingué. — Cependant pour bien parler polonois, pour connaître les beautés de cette langue, et savoir apprécier la force des expressions ainsi que l'élegance du style, les jeunes personnes qui sont beaucoup plus exercées dans les langues étrangères que dans le polonois, ne devraient lire que les ouvrages qui ont paru depuis l'avènement au Trône du Roi Stanislas Poniatowski; et surtout depuis l'établissement

R. de J.

Mykolo Kleopo Oginskio laiško žmonai apie literatūros lenkų kalba parinkimą vaikams nuorašo fragmentai. 1822 m. Rietavas. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1177, ap. 1, b. 582o.

Фрагменты копії листа Міхала Клеафаса Агінскага жонцы аб падборы літаратуры на польскай мове для дзяцей. 1822 г. Рэтаў. Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы, ф. 1177, воп. 1, спр. 582o.

1. Красіцкі¹³. Усе творы без выключэння. Гэта не толькі адзін з нашых найлепшых паэтаў, але і вучоны¹⁴, і праяік, чья манера пісьма вылучаецца лёгкасцю, празрыстасцю і элегантнасцю.

2. Працы Станіслава Патоцкага¹⁵ пра стыль і польскую літаратуру. Гэтыя даследаванні варта прызнаць класічнымі, хоць іх аўтара часам крытыкуюць за галіцызмы, якія кідаюцца ў вочы асабліва тады, калі ён перакладае з французскай.

3. Мінуўшчыну Польшчы лепш за ўсё вывучаць па гісторыі Бантке. Яна самая праўдзівая, і гэта апошняе слова ў нашай гістарычнай навуцы.

4. Публічнае права Польшчы няхай Ірэней спасцігае па кнігах Ленгніха¹⁶, затым Астроўскага¹⁷ і, нарэшце, Чацкага¹⁸, у прыватнасці

¹³ Ігнат Красіцкі (пол. Ignacy Krasicki, 1735–1801) – біскуп вармінскі і архібіскуп гнезненскі, паэт, праяік, публіцыст, адзін з самых выбітных прадстаўнікоў Асветніцтва, якога сучаснікі называлі “князем польскіх паэтаў”.

¹⁴ І. Красіцкі пісаў навуковыя працы на тэматыку гамілетыкі, тэалогіі, геральдыкі. Апублікаваў энцыклапедыю ў двух тамах. Шмат яго артыкулаў апублікавана ў тагачасным перыядычным друку (напрыклад, у “Маніторы” (*Monitor*) і яго ўласным штотыднёвіку “*Co Tydzień*”). Пераклаў на польскую мову працы Плутарха, Дантэ, Анакрэонта, Тэакрыта і іншых аўтараў.

¹⁵ Станіслаў Костка Патоцкі (Stanisław Kostka Potocki, 1755–1821) – польскі палітык, дзяржаўны дзеяч, генерал артылерыі Каралеўства Польскага, масон і літаратар, гісторык культуры, публіцыст, перакладчык, драматург. М. К. Агінскі згадвае твор С. Патоцкага “Аб красамоўстве і стылі” (*O wymowie i stylu*, т. 1–4, Warszawa, 1815), выпушчаны ў 1815 г. ў Варшаве.

¹⁶ Готфрыд Ленгніх (Gotfryd Lengnich, 1689–1774) – гданьскі гісторык, правазнаўца. Самы знакаміты яго твор – 9-томная “Гісторыя каралеўскіх прусаў” (*Geschichte der preußischen Lande Königlich-Polnischen Antheils*, т. 1–9, Gdańsk, 1722–1755). Аднак можна дапусціць, што М. К. Агінскі сыну рэкамендаваў чытаць працу Г. Ленгніха аб праве Каралеўства Польскага, выпушчаную ў сярэдзіне XVIII ст. на нямецкай і польскай мовах: *Ius publicum Regni Poloni*, т. 1–2, Gdańsk, 1742–1746; *Prawo pospolite Królestwa Polskiego*, т. 1–2, Kraków, 1761.

¹⁷ Фёдар (Тэадор) Астроўскі (Teodor Ostrowski, 1750–1802) – польскі гісторык і правазнаўца, піяр, прафесар шляхецкай калегіі (*Collegium Nobilium*) і Кадэцкага корпуса. У 1784 г. ў Варшаве была выпушчаная праца Т. Астроўскага аб цывільным праве Польшчы (*Prawo cywilne, albo szczególne, narodu polskiego z statutów i konstytucji koronnych i litewskich zebrane*), у 1793 г. – “Гісторыя і права польскага касцёла” (*Dzieje i prawa kościoła polskiego*, т. 1–3, Warszawa, 1793).

¹⁸ Тадэвуш Чацкі (Tadeusz Czacki, 1765–1813) – правазнаўца Рэчы Паспалітай, педагог, гісторык, эканаміст, бібліяфіл, нумізмат.

6.
 puiseront en s'amusant l'art de perfectionner les Arbres
 à fleurs, et de faire de belles plantations. — Tréneé dans
 ses momens de récréation, passera bien des heures agré-
 ables avec l'excellent ouvrage de Wódzicki, dont le troi-
 sième volume ne doit pas quitter les serres et l'Orangerie.

10e. Je conseille à Amélie et à Emma de lire et
 relire l'ouvrage de la Princesse de Wurtemberg qui a
 pour titres *Pielgrzym & Dobromila* ainsi que *Pamiętki
 po Dobry Matce* de Mlle Janska. — La continuation
 de cet ouvrage, vient de paraître à Varsovie, et porte le
 titre *Amelia Matka*. Il faudrait le faire venir par la
 voie de Kowadziki. —

Pourvu que les enfans lisent ces ouvrages avec plaisir
 et attention, ils leur suffiront pour faire connaître l'histoire,
 le droit public, la littérature de leur pays, et tout ce qu'il y
 a de mieux en fait d'auteurs modernes. Ils connaîtront le
 reste avec le temps. —

On ferait bien de leur faire lire de temps en temps
 la gazette de Varsovie qui vaut mieux pour le siècle que
 le Courrier de Lithuanie, et ils trouveront des choses inté-
 ressantes et instructives dans le *Diennik Wileński*. —

яго “Пра літоўскія і польскія законы”¹⁹. На гэтую справу я адводжу яму тры гады. Мне хочацца, каб Ірэней ведаў мінулае Польшчы і якія законы панавалі ў краіне.

5. Нарушэвіч. Сёння нельга абысціся без ягонай “Гісторыі Польшчы”. Гэта шматтомнае незавершанае выданне перапоўнена шматлікімі заўвагамі высокаадукаванага аўтара. Неабходна прачытаць і напісаны Нарушэвічам адмысловы па зместу і стылю жыццяпіс Караля Хадкевіча²⁰, а таксама яго выбраныя вершы. Гэта сапраўдная паэзія, хоць, магчыма, і крыху напышлівая.

6. Нямцэвіч²¹. Яго байкі, “Гістарычныя песні”²², “Гісторыю панавання Жыгімонта III”²³ і “Дзённікі”²⁴, якіх пакуль што няма ў нашых бібліятэках, але, напэўна, гэта будзе цікавае выданне.

¹⁹ Назву працы Т. Чацкага М. К. Агінскі запісаў па памяці, памяняўшы месцамі галоўныя складнікі назвы. Кніга, выдадзеная ў 1800–1801 гг., звалася “Аб літоўскіх і польскіх законах, аб іх духу, крыніцах, сувязях і аб рэчах, замацаваных у першым Літоўскім Статуце, выдадзеным у 1529 г.” (*O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pieruszym Statucie dla Litwy 1529 r. wydany*, т. 1–2, Warszawa, 1800–1801).

²⁰ Двухтомную біяграфію Яна Караля Хадкевіча А. Нарушэвіч апублікаваў у 1781 г., гл.: *Historia Jana Karola Chodkiewicza, wojewody wileńskiego, hetmana W. X. L.*, 1781. У 1805 г. ў Варшаве кніга была паўторна выдадзеная.

²¹ Юльян Урсын Нямцэвіч (*Julian Ursyn Niemcewicz, 1757–1841*) – пісьменнік, публіцыст, драматург, перакладчык, палітык, удзельнік паўстання 1794 г., ганаровы чалец Віленскага ўніверсітэта. Актыўна ўдзельнічаў у распрацоўцы Канстытуцыі 3 траўня 1791 г.

²² Поўная назва зборніка песняў гістарычна-патрыятычнага зместу, выдадзенага ў 1816 г.: “Гістарычныя спевы з музыкай і малюнкамі, сабраныя Ю. У. Нямцэвічам” (у арыгінале – *Śpiewy historyczne z muzyką i rycinami przez Jul. Urs. Niemcewicza, S. S.*). У кнізе стваралася ідэалізаваная карціна польскай мінуўшчыны. Яна стала асноўнай крыніцай патрыятычнага выхавання моладзі ў першай палове XIX ст.

²³ Поўная назва твора: *Dzieje panowania Zygmunta III, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego, ruskiego, pruskiego, [...] dziedzicznego króla Szwedów, Gotów i Wandarów*, т. 1–3, Warszawa, 1811–1812, 1815–1816.

²⁴ Першае выданне ўспамінаў Ю. У. Нямцэвіча з’явілася толькі ў 1848 г. (*Pamiętniki czasów moich, powst. 1823–1838*, Paryż, 1848), таму належыць меркаваць, што М. К. Агінскі спасылаецца на працу “*Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce. Z rękopismów tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, wraz z listami oryginalnymi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym* (т. 1–4, Warszawa, 1822)”, складзеную Ю. У. Нямцэвічам і выдадзеную ў Варшаве ў 1822 г.

6. Nemcevičių²². Jo pasakėčias, „Istorines giesmes“ (*Śpiewy Historyczne*)²³, o vėliau Žygimanto III biografiją²⁴ ir „Atsiminimus“ (*Pamiętniki*)²⁵, kurių savo bibliotekoje dar neturime ir kurie turi būti įdomūs.

7. Joną Sniadeckį²⁶. Jo „Matematinę geografiją“ (*Geografia matematyczna*)²⁷ ir „Įvairius raštus“ (*Pisma rozmaite*)²⁸. Andrių Sniadeckį²⁹. Jo „Chemijos pagrindus“ (*Chymie*)³⁰ privalu perskaityti tiek dėl stiliaus, tiek dėl chemijos žinių. Dabar apie jo „Organinių kūnų teoriją“ (*Teorya iestestw organicznych*)³¹. Tai labai įdomus mokslinis darbas, bet jį reikia skaityti tada, kai jau įmanu bus jį suprasti.

²² Julianas Ursinas Nemcevičius (Julian Ursyn Niemcewicz, 1757–1841) – rašytojas, publicistas, dramaturgas, vertėjas, politikas, 1794 m. sukilimo dalyvis, Vilniaus universiteto garbės narys. Aktyviai dalyvavo rengiant 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją.

²³ Visas 1816 m. išleisto istorinio-patriotinio turinio dainų rinkinio pavadinimas: „Juliano Ursino Nemcevičiaus istorinės giesmės su muzika ir piešiniais“ (orig. *Śpiewy historyczne z muzyką i rycinami przez Jul. Urs. Niemcewicza, S. S.*). Knyga kūrė idealizuotą Lenkijos praeities vaizdinį ir tapo pagrindiniu XIX a. pirmosios pusės jaunuolių patriotinio ugdymo šaltiniu.

²⁴ Visas veikalas pavadinimas: *Dzieje panowania Zygmunta III, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego, ruskiego, pruskiego, [...] dziedzicznego króla Szwedów, Gotów i Wandalów*, t. 1–3, Warszawa, 1811–1812, 1815–1816.

²⁵ Pirmasis J. U. Nemcevičiaus atsiminimų leidimas pasirodė tik 1848 m. (*Pamiętniki czasów moich, powst. 1823–1838*, Paryž, 1848), todėl manytina, kad M. K. Oginskis mini J. U. Nemcevičiaus sudarytą ir 1822 m. Varšuvoje išleistą veikalą *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce. Z rękopisów tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, wraz z listami oryginalnymi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym* (t. 1–4, Warszawa, 1822).

²⁶ Jonas Sniadeckis (Jan Śniadecki, 1756–1830) – Lenkijos ir Lietuvos valstybės astronomas, matematikas, filosofas, pedagogas, Vilniaus universiteto profesorius, 1807–1815 m. – šio universiteto rektorius. J. Sniadeckio trigonometrijos vadovėlis *Trygonometria kulista analitycznie wyłożona* (1817) buvo išverstas į vokiečių kalbą ir laikytas geriausiu šios srities vadovėliu Europoje. Kiti žinomi jo veikalai: „Apie Koperniką“ (*O Koperniku*, 1802), „Apie klasikinę ir romantinę raštiją“ (*O pismach klasycznych i romantycznych*, 1819) ir kt.

²⁷ J. Śniadecki, *Jeografia, czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi*, Wilno, 1818.

²⁸ J. Sniadeckio „Įvairių raštų“ keturtomis buvo pradėtas leisti 1818 m. Ketvirtasis tomas pasirodė Vilniuje 1822 m. (*Pisma rozmaite*, t. 1–4, Wilno, 1818–1822).

²⁹ Andrius Sniadeckis (Jędrzej Śniadecki, 1768–1838) – įžymus pasaulinio garso mokslininkas, chemijos, medicinos, filosofijos mokslų daktaras, Vilniaus universiteto profesorius. Jaunesnysis Jono Sniadeckio brolis.

³⁰ J. Śniadecki, *Początki chemii stosownie do terażniejszego tej umiejętności stanu dla pożytku uczniów i słuchaczywo ułożone i na wzór lekcji akademickich służyc mające*, t. 1–2, Wilno, 1800.

³¹ J. Śniadecki, *Teorya Jestestw Organicznych*, t. 1, Warszawa, 1804; t. 2, Wilno, 1811.

7. Снядэцкі Ян²⁵. Матэматычная геаграфія²⁶ і розныя сачыненні²⁷. Снядэцкі Андрэй²⁸. Яго цікавую па стылістыцы “Хімію”²⁹ трэба прачытаць, каб пашырыць свае веды, а не менш цікавую “Тэорыю арганічных рэчываў”³⁰ можна чытаць, толькі маючы адпаведную падрыхтоўку.

8. Дмахоўскі. “Мастацтва рыфмавання”³¹. Гэта хутчэй адаптацыя, а не пераклад з Гарацыя і Буало³². Гэтую кнігу я рэкамендую Ірэнею.

9. У вёсцы можна прыемна і карысна бавіць час, чытаючы кнігу княгіні Чартарыйскай пра садаводства³³. Забаўляючыся, мама і дзеці даведаюцца, як лепш рабіць прыгожыя клумбы і даглядаць расліны. Падчас адпачынку Ірэней будзе гадзінамі з прыемнасцю чытаць трэці том Вадзіцкага³⁴. Гэтую цудоўную кнігу не варта і выносіць з цяпліцы ці аранжарэі³⁵.

²⁵ Ян Снядэцкі (Jan Śniadecki, 1756–1830) – астраном польска-літоўскай дзяржавы, матэматык, філосаф, педагог, прафесар Віленскага ўніверсітэта, у 1807–1815 гг. – рэктар гэтага ўніверсітэта. Падручнік Я. Снядэцкага па трыганаметрыі “*Trygonometria kulista analitycznie wyłożona*” (1817) быў перакладзены на нямецкую мову і лічыўся за найлепшы падручнік у гэтай галіне ў Еўропе. Іншыя вядомыя яго працы: “Аб Каперніку” (*O Koperniku*, 1802), “Аб класічным і рамантычным пісьменстве” (*O pismach klasycznych i romantycznych*, 1819) і інш.

²⁶ Поўная назва: J. Śniadecki, *Jeografia, czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi*, Wilno, 1818.

²⁷ Выданне чатырохтомніка “Размаітыя пісьмы” Я. Снядэцкага было пачатае ў 1818 г. Чацвёрты том выйшаў у Вільні ў 1822 г. (*Pisma rozmaite*, т. 1–4, Wilno, 1818–1822).

²⁸ Андрэй Снядэцкі (Jędrzej Śniadecki, 1768–1838) – выбітны, сусветнавядомы навукоўца, доктар хімічных, медыцынскіх, філосафскіх навук, прафесар Віленскага ўніверсітэта. Малодшы брат Яна Снядэцкага.

²⁹ J. Śniadecki, *Początki chemii stosownie do teraźniejszego tej umiejętności stanu dla pożytku uczniów i słuchaczy ułożone i na wzór lekcji akademickich służyć mające*, т. 1–2, Wilno, 1800.

³⁰ J. Śniadecki, *Teorya Jestestw Organicznych*, т. 1, Warszawa, 1804; т. 2, Wilno, 1811.

³¹ F. K. Dmochowski, *Sztuka rymotwórcza. Poemat*, Warszawa, 1788. Гэта дыдактычная паэма, якая стала падручнікам для паэтаў і чытачоў паэзіі Асветніцтва.

³² Нікала Буало (Nicolas Boileau, 1636–1711) – французскі пісьменнік, паэт і літаратурны крытык.

³³ Княгіня Ізабела з Флемінгаў Чартарыйская (Izabela z Flemingów Czartoryska, 1746–1835) – пісьменніца эпохі Асветніцтва, аўтарка працы “Розныя думкі аб спосабах закладання садоў” (*Mysli różne o sposobach zakładania ogrodów*).

³⁴ Станіслаў Вадзіцкі (Stanisław Wodzicki, 1764–1843) – польскі палітык, паэт, батанік. Старшыня кіраўнічага сената Кракаўскай рэспублікі ў 1818–1831 гг.

³⁵ Згадваецца трохтомная праца С. Вадзіцкага, выдадзеная ў Кракаве ў 1818–1820 гг., прызначаная для аматараў садаводства, гл.: S. Wodzicki, *O hodowaniu, użytku, mnożeniu i poznawaniu drzew, krzewów, roślin i ziół celniejszych ku ozdobie ogrodów, przy zastosowaniu do naszej strefy. Dzieło miłośnikom ogrodów poświęcone*, т. 1–2, Kraków, 1818; т. 3, Kraków, 1820.

8. Dmochovskio „Eliavimo meną“ (*Sztuka rymotwórcza*)³². Tai veikiau sekimas Bualo (Boileau)³³ ir Horacijumi nei jų vertimas. Šį skaitinį rekomenduojau Irenėjui.

9. Naudingam ir maloniam prasiblaškymui būnant kaime verta paskaityti kunigaikštienės Čartoriskos (Czartoryska) darbą apie sodus³⁴. Čia mama ir vaikai linksmai leis laiką ir semsis meistriškumo tobulindami gėlių lysves ir sodindami bei prižiūrėdami gražius augalus. O atokvėpio valandėles Irenėjus mieliai praleis su įstabiu Vodzickio (Wodzicki)³⁵ veikalu, kurio trečiasis tomas neturėtų būti išneštas už šiltnamio ar oranžerijos ribų³⁶.

10. Amelijai ir Emai siūlau skaityti ir skaityti Viurtembergo kunigaikštienės veikalą „Dobromilo piligrimas“ (*Pielgrzym z Dobromila*)³⁷, taip pat panelės Tanskos³⁸ „Atsiminimus apie gerąją motiną“ (*Pamiętka po dobrej matce*)³⁹. Varšuvoje pasirodė šio kūrinio tęsinys, pavadintas „Motina Amelija“ (*Amelia Matką*)⁴⁰. Reikėtų ją per Zavadskį⁴¹ atsisiųsti.

³² F. K. Dmochowski, *Sztuka rymotwórcza. Poemat*, Warszawa, 1788. Tai didaktinė poema, tapusi vadovėliu Apšvietos poetams ir poezijos skaitytojams.

³³ Nicolas Boileau (1636–1711) – prancūzų rašytojas, poetas ir literatūros kritikas.

³⁴ Kunigaikštienė Izabelė Flemingaitė Čartoriska (Izabela z Flemingów Czartoryska, 1746–1835) – Apšvietos epochos rašytoja, veikalas „Apie įvairius sodų užveisimo būdus“ (*Mysli różne o sposobach zakładania ogrodów*) autorė.

³⁵ Stanislovas Vodzickis (Stanisław Wodzicki, 1764–1843) – lenkų politikas, poetas ir botanikas. Krokuvos Respublikos valdančiojo senato pirmininkas 1818–1831 m.

³⁶ Minimas 1818–1820 m. Krokuvoje išleistas trijų tomų S. Vodzickio veikalas, skirtas sodininkystės mėgėjams, žr. S. Wodzicki, *O hodowaniu, użytku, mnożeniu i poznawaniu drzew, krzewów, roślin i ziól celniejszych ku ozdobie ogrodów, przy zastosowaniu do naszej strefy. Dzieło miłośnikom ogrodów poświęcone*, t. 1–2, Kraków, 1818; t. 3, Kraków, 1820.

³⁷ „Dobromilo piligrimas“ (*Pielgrzym z Dobromila*) – tai Izabelės Čartoriskos kūrinys, susilaukęs didelio populiarumo. 1819–1820 m. „Dobromilo piligrimas“ buvo pakartotinai išleistas kartu su Izabelės Čartoriskos dukters, poetės ir filantropės Marijos Onos Čartoriskos, Viurtembergo kunigaikštienės (Maria Anna Czartoryska von Würtemberg, 1768–1854), „Kaimo apsakymais“ (orig. *Powieści wiejskie*) rinkinyje, pavadintame *Pielgrzym w Dobromilu, czyli nauki wiejskie. Z dodatkiem powieści* (Warszawa, 1819, 1820).

³⁸ Klementyna z Tańskich Hoffmanowa (1798–1845) – lenkų prozininkė, vertėja, redaktorė, viena iš pirmųjų lenkų rašytojų vaikams. 1829 m. ištekėjo už istoriko ir rašytojo Karolio Hoffmano.

³⁹ K. Tanskos pedagoginis traktatas „Atsiminimai apie gerąją motiną“ (*Pamiętka po dobrej matce*) pirmą kartą buvo išleistas 1819 m.

⁴⁰ *Amelia matką. Dzieło za dalszy ciąg „Pamiętki po dobrej matce” służyć mogące, przez tęż samą Autorkę*, t. 1–3, Warszawa, 1822–1824.

⁴¹ Juozapas Zavadskis (Józef Zawadzki, 1781–1838) – Vilniaus spaustuvininkas ir leidėjas, užsiėmęs knygų užsakymais ir prekyba jomis.

10. Амеліі і Эме я параіў бы прачытаць і нават перачытаць кнігу княгіні Вюртэмбергскай “Пілігрым з Дабраміля”³⁶, а таксама “Успаміны пра добрую матулю”³⁷ мадэмуазель Танскай³⁸. Зусім нядаўна ў Варшаве з’явіўся працяг “Успамінаў” пад назвай “Матуля Амелія”³⁹. Трэба будзе набыць гэтую кнігу праз Завадскага⁴⁰.

Калі дзеці ахвотна і ўважліва прачытаюць пералічаныя кнігі, яны авалодаюць добрымі ведамі па гісторыі, публічным праве і літаратуры сваёй краіны, бо пазнаёмяцца з найлепшымі набыткамі сучасных аўтараў. З узростам іх чытацкі кругагляд будзе пашырацца.

Вядома, час ад часу трэба чытаць “Варшаўскую газету”⁴¹, якая ў стыльвых адносінах лепшая, чым “Кур’ер Літоўскі”⁴². Нямала цікавых і пазнавальных рэчаў можна прачытаць у “Дзённіку Віленскім”⁴³.

³⁶ “Пілігрым з Дабраміля” (*Pielgrzym z Dobromila*) – гэта твор Ізабэлы Чартарыйскай, які набыў вялікую папулярнасць. У 1819–1820 гг. “Пілігрым з Дабраміля” быў паўторна выдадзены разам з “Вясковымі аповесцямі” (у арыгінале – *Powiesci wiejskie*) дачкі Ізабэлы Чартарыйскай, пэаткі і філантропкі Марыі Ганны Чартарыйскай, княгіні вюртэмбергскай (Maria Anna Czartoryska von Württemberg, 1768–1854), у зборніку пад агульнай назвай: *Pielgrzym w Dobromilu, czyli nauki wiejskie. Z dodatkiem powieści* (Warszawa, 1819, 1820).

³⁷ Педагагічны трактат К. Танскай “Успаміны пра добрую матулю” (*Pamiętka po dobrej matce*) упершыню быў выдадзены ў 1819 г.

³⁸ Клемянціна з Танскіх Гофман (Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, 1798–1845) – аўтар праявітых твораў, перакладчыца, рэдактар, адна з першых польскіх дзіцячых пісьменнікаў. У 1829 г. выйшла замуж за гісторыка і пісьменніка Караля Гофмана.

³⁹ *Amelia matka. Dzieło za dalszy ciąg „Pamiętki po dobrej matce” służyć mogące, przez tęż samą Autorkę*, т. 1–3, Warszawa, 1822–1824.

⁴⁰ Юзэф Завадскі (Józef Zawadzki, 1781–1838) – віленскі друкар і выдавец, займаўся кніжнымі замовамі і гандлем імі.

⁴¹ *Gazeta Warszawska* – першая перыядычная газета Варшавы, якая выходзіла з 1774 г.

⁴² *Kurjer Litewski* – першая перыядычная газета Літвы, якая пачала выходзіць у 1760 г. У 1812–1839 гг. выпуск газеты быў перададзены ў рукі Віленскага ўніверсітэта.

⁴³ *Dziennik Wileński* – культурна-літаратурны часопіс, які выдаваўся ў 1805–1806 і 1815–1830 гг. у Вільні на польскай мове. У часопісе шмат увагі ўдзялялася літоўскаму фальклору.

Rietavo dvaro sodyba. Didysis Malūno tvenkinys. 2012 m. Vyto Rutkausko nuotrauka.

Рэтаўскі маёнтак. Млынняя сажалка. 2012 г. Фота Вітаса Руткаўскаса.

Jei tik vaikai šiuos veikalus perskaitys įdėmiai ir su malonumu, jiems to užteks, kad pažintų savo šalies istoriją, valstybinę teisę, literatūrą ir viską, kas yra geriausio šiuolaikinių autorių kūryboje. Visa kita jie sužinos ir supras su laiku.

Kartkartėmis reikėtų jiems duoti paskaitinėti „Varšuvos laikraštį“⁴², kuris vertesnis savo stiliumi nei „Lietuvos kurjeris“⁴³, o dar jie ras įdomių ir pamokomų dalykų „Vilniaus dienraštyje“ (*Dziennik Wileński*)⁴⁴.

⁴² *Gazeta Warszawska* – pirmasis periodinis Varšuvos laikraštis, leistas nuo 1774 m.

⁴³ *Kurjer Litewski* – pirmasis periodinis Lietuvos laikraštis, pradėtas leisti 1760 m. Šis laikraštis 1812–1839 m. buvo perduotas leisti Vilniaus universitetui.

⁴⁴ *Dziennik Wileński* – kultūros ir literatūros žurnalas, ėjęs 1805–1806 m. ir 1815–1830 m. Vilniuje lenkų kalba. Žurnale daug dėmesio buvo skiriama lietuvių tautosakai.

A decorative flourish or signature in cursive script, possibly reading "M. Wileński". The script is elegant and flowing, with large loops and a long tail.

Ліст да маёй дачкі Амеліі пра выхаванне дзяцей

Лістапад 1822 г.

З Рэтава, Жамойція, у Вільню

Дарагая мая Амелія!

Ты не забылася, што некалькі месяцаў таму назад я падкрэсліў адну фразу ў тваёй мілай запісцы, якую ты мне даслала. Тады ж я паабяцаў паразважаць над знойдзенай табой розніцай паміж розумам і сэрцам.

Займаючыся цяжкімі невясёлымі справамі ў Рэтаве, я ўсё ж знайшоў вольную часіну, каб выканаць сваё абяцанне. Узяў пяро і пішу табе. Мне прыйшлі ў галаву некаторыя думкі пра адукацыю ўвогуле і пра небяспеку, якой падвяргаюцца маладыя людзі, уступаючы ў дарослае жыццё. Гэтыя думкі я вырашыў выкласці на паперы.

Выхаваная самай лепшай маці, адораная выдатнымі якасцямі, прывучаная да карысных заняткаў – ты абавязкова дасі шчасце таму, каго Гасподзь пашле табе ў мужы. Ты была любімай дачкой сваіх бацькоў, і ты, несумненна, станеш добрай жонкай і добрай маці.

Няхай Бог спрыяе табе ў гэтым! Няхай Усявышні ўмацуе цябе ў любові да дабрачыннасці і да выканання тваіх абавязкаў! Няхай Валадар Нябесны благаслаўляе цябе заўсёды і ўсюды! І каб бацька твой на спіле сваіх дзён мог хоць трохі пацешыцца і парадавацца твайму шчасцю!..

М. А. Лістапад 1822 г.

Гэта памылковая думка – аддзяляць розум ад сэрца і спрабаваць разглядаць іх як абсалютна розныя паняцці, бо гэта, па сутнасці, дзве часткі аднаго цэлага, якія падпарадкоўваюцца адной і той жа душы.

Не пранікаючы ў таямніцы арганізацыі чалавека і не паглыбляючыся ў псіхалагічныя дыскусіі пра здольнасці душы, я ахвотна падзяляю

Laiškas mano dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą

1822 metų lapkritis.

Iš Rietavo Žemaitijoje į Vilnių

Mano brangioji Amelija!

Tu nepamiršai, kad iš tavo malonaus laiškučio, kurį man atsiuntė prieš keletą mėnesių, aš pasižymėjau vieną sakinį ir apsiėmiau tau brūkštelėti keletą pastebėjimų dėl skirtumo, kurį tu įžiūrėjai tarp galvos ir širdies. Pasinėręs į nemalonus ir nuobodžius darbus Rietave, vis tiek suradau laisvų valandėlių, kurias paskyriau savo pažadui ištesėti, ir paėmęs į ranką plunksną tau rašyti nejučia įsitraukiau ir popieriuje išdėščiau visas mintis, kurios man atėjo į galvą apskritai apie auklėjimą ir apie pavojus, kurie tyko jaunų būtybių, pradedančių savarankų gyvenimą. Esi išauklėta pačios geriausios motinos, apdovanota puikiausiomis savybėmis; įpratusi naudingai triūsti, tu neabejotinai suteiksi laimę tam, kurį tau dangus skirs už vyrą, o būdama mylima ir puoselėjama savo tėvų tu, be abejonių, tapsi gera žmona ir gera motina. Kad Dievas išpildytų mano norus! Kad jis suteiktų tau jėgų gyventi dorybėje ir atlikti savo pareigas! Kad jis tave visur ir visada laimintų; ir tada tavo tėvas, baigdamas savo dienas, dar pasidžiaugs laimės valandėlėmis!..

M. O. 1822 m. lapkritis

Klaidinga mintis atskirti galvą nuo širdies ir geidauti iš to suformuoti dvi absoliučiai skirtingas būtybes, nes tai dvi to paties vienio dalys, paklūstančios vienintelės dvasios vadovavimui.

Nemėgindamas įminti žmogaus struktūros paslapčių ir nesigilindamas į psichologinius svarstymus apie dvasios gebą, pagal pripažintą nuomonę drįstu tvirtinti, kad galva – proto, o širdis – jausmo buveinė; ir šia prasme aš suvokiu jiems priskiriamų esminių abipusių požymių skirtumą; bet kadangi, tiesą

меркаванне, што галава – гэта месцазнаходжанне розуму, а сэрца нараджае пачуцці. І ў такім разе я разумею агульнапрынятую розніцу паміж розумам і сэрцам. Але паколькі, дакладна кажучы, і розум, і сэрца – гэта не што іншае, як спараджэнне чалавечай душы, я лічу не вельмі ўдалым наступны выраз, якім даволі часта карыстаюцца: “У гэтага чалавека нядобры розум, але добрае сэрца”, або вось гэты: “Сэрца ніколі не старэе”. Гэтыя трывіяльныя фразы, як і мноства іншых, грамадства прыняло, аднак разважлівы чалавек не павінен іх успрымаць літаральна. Народжаныя сэрцам чалавечыя пачуцці і страсці ў пастаяннай барацьбе з розумам, здараецца, атрымліваюць над ім перамогу. І ў такім выпадку экзальтаваны розум, што поўнасцю апынуўся ва ўладзе эмоцый, называюць нядобрым, злым розумам. Дык як жа можна назваць добрым сэрца, якое справакавала зло? І ў такім разе, каб дараваць чалавеку, які нарабіў глупстваў, можа, лепш гаварыць, што розум у яго памутнеў, але ў сэрцы ягоным захаваліся і добрыя пачуцці?

Катэгарычна сцвярджаць, што сэрца ніколі не старэе, – гэта значыць падразумяваць, што розум старэе. Безумоўна, розум слабее па меры таго, як у сувязі з узростам і недамаганнямі зніжаюцца і ўсе іншыя здольнасці чалавека. І хіба можна пры гэтым лічыць, што сэрца тут з’яўляецца выключэннем? Самы відавочны доказ таму, што сэрца наша старэе, мы знаходзім у тым, што кожны чалавек з гадамі становіцца ўсё больш недаверлівым, нелюдзімым, эгаістычным і страчвае цікавасць да навакольнага асяроддзя. Канешне, пачуццё ўласнай годнасці, гонару і ў прыватнасці любоў да Радзімы, пры пэўных абставінах можа з усёй сілай абудзіцца нават у згорбленага дзеда. І ўсё ж зношанае старэчае сэрца найчасцей хіліцца да ўспамінаў пра былое, замяніць якія цяперашняя рэчаіснасць ужо ніяк не можа. Такім чынам, раз чалавечыя пачуцці пад старасць затухаюць, раз нашы фізічныя і маральныя здольнасці з узростам слабеюць, то і сэрца чалавека не можа не старець. Аднак прыйдзем ад гэтых слоўных спрэчак да цікавейшых рэчаў.

Прыемна лічыць і ўсведамляць, што чалавек нараджаецца добрым. Той, каму прырода ад самай калыскі спрыяла свабоднаму развіццю

pasakius, tai tėra du impulsai, kurie yra veikiami dvasios, laikau ypač nebūdin-
gu dažnai vartojamą posakį: „Žmogaus bloga galva, bet širdis gera“, arba tokį:
„Širdis niekad nesensta.“ Tokių trivialių frazių, plačiau vartojamų visuomenėje,
kaip nemaža kitų, mąstantis žmogus negali priimti tiesiogine prasme. Jausmų
buveinėje slypi ir aistros, kurios amžinoje kovoje su protu dažnai laimi; ir
jeigu šiuo atveju kupina susižavėjimo galva, valdoma aistrų, vadinama bloga
galva, kaip galėtum vadinti širdį gera širdimi, jei ji sukėlė blogį? Ar nebūtų
tinkamiau sakyti žmogui, kuris krečia paikystes, kad jo galva suklydusi, bet,
jam atleidžiant, pasakyti, kad jis vis tiek išsaugojo savo širdyje gėrio jausmą.

Taip pat be išlygų teigti, kad širdis niekada nesensta, būtų leisti su-
prasti, kad sensta galva; o kadangi su amžiumi ši neišvengiamai silpsta ir
dėl ligų visos savybės turi menkti, kaip gali tvirtinti, kad širdis nepatirs nė
menkiausio pokyčio? Pats akivaizdžiausias įrodymas, kad ji jų patiria, bū-
tent tai, kad kiekvienas žmogus sendamas tampa daugiau ar mažiau įtarus,
mizantropas, egoistas ir abejingesis viskam, kas jį supa. Bet pasitaikius
progai net labiausiai iškaršęs senolis, be abejonių, kuo karščiausiai išreiškia
garbės, tėvynės meilės jausmą; bet šiaip jau jo nusidėvėjusi širdis gyvena
tik prisiminimais, kurių nebegali pakeisti tikrove, ir jei senstant jausmai
pamažu gęsta, jei fizinės ir dvasinės galimybės su amžiumi mažta, taip pat
ir širdis negali būti apsaugota nuo senatvės. Bet pereikime nuo šių žodinių
svarstymų prie įdomesnių dalykų.

Miela tikėti ir manyti, kad žmogus gimė geras; žmogus, kuriam prigim-
tis nuo pat lopšio sudarė palankias sąlygas sėkmingai išugdyti jo gerąsias
savybes, žmogus, kuris per savo tėvų švelnumą ir rūpinimąsi, taip pat ir
per savo mokytojų nepaliaujamą globą rado tikrus vadovus, palydinčius
jį į gyvenimą, todėl žmogus galėjo išsiugdyti puikiai suformuotą širdį ir
gerai sutvarkytą galvą, tik reikia pripažinti, kad pavojus ištvirkinti vieną ir
sutrikdyti kitą paprastai ateina tik tada, kai jį paleidžia iš rankų jo gyvenimo
vadovai ir kai, baigus mokslus, prasideda didžioji gyvenimo mokykla, kuri
iš esmės daro įtaką kiekvieno individo lemčiai.

Pirmasis suklypimas gali vesti nuopuolio linkui. Kiekvienas nuopuolis
traukia prie daugiau ar mažiau pavojingos prarajos. Jaunai ir patikliai širdžiai

M. B. Džinskis.

добрых якасцей, той, хто зведаў ласку і пяшчоту бацькоў, а таксама руплівы клопат сваіх настаўнікаў, той знайшоў надзейныя арыенціры, каб пайсці ў свет, і дзякуючы свайму выхаванню і адукацыі, выгадаваў у сабе добрае сэрца і добры розум.

Неабходна памятаць, аднак, што небяспечныя скажонныя ўзаемаадносіны сэрца і розуму звычайна праяўляюцца тады, калі чалавек пакідае сваіх выхавацеляў і апекуноў. І толькі пасля завяршэння адукацыі пачынаецца вучоба ў вялікай школе жыцця, якая галоўным чынам і ўплывае на будучы лёс кожнага чалавека.

Першы няправільны крок можа прывесці да падзення. Кожнае падзенне вядзе ў небяспечную бездань. Маладое даверлівае сэрца тонка рэагуе на ўсе праявы жыцця. Свабода спараджае жаданні. Лёгкасць, з якой гэтыя жаданні ажыццяўляюцца, кліча юнае стварэнне да новых спакус, і яно ахвотна сыходзіцца з усімі, хто фліртуе з ім, бо яшчэ ніякага ўяўлення не мае ні пра пасткі, якія могуць быць пастаўлены для яго, ні пра зло і разбэшчанасць, што пануюць у самых прывабных і спакуслівых колах. Маладой асобе ўсе здаюцца сябрамі, у тым ліку і падлізы, і лісціўцы, у абдымкі да якіх яна з гатоўнасцю ідзе і паслухмяна выконвае ўсе іх парады. Яна прымае ўдзел у іх справах і занятках, ці дакладней, у іх гультайстве і лодарнічанні. Ёй падабаюцца іх распусныя ўцехі, і яна замяняе фрывольнасцямі і заганамі тое пачуццё, якое павінна падштурхоўваць чалавека шукаць шчасце, выконваючы свае абавязкі.

Добры розум, нашпігаваны самымі строгімі прынцыпамі, адчувае сябе вельмі няёмка, калі ў многіх фразах чуе, не верачы сваім вушам, і ў шматлікіх літаратурных працах бачыць такія катэгарычныя сцвярджэнні, якія яго настаўнікі і выхавацелі старанна хавалі ад яго.

Тут натоўп вальнадумцаў, не баючыся ніякіх рэлігійных і палітычных устаноў, гарланіць лозунгі супраць Вышэйшай сілы, зневажае богаслужэнне, насміхаецца з самай высокай і чыстай маралі. Там мацёрыя дэмагогі ўпарта паўтараюць, што без праціцца крыві немагчыма навесці парадак у грамадстве. Яшчэ дзесьці хітрыя разумнікі дзень і ноч прапагандуюць атэізм. І нават сярод прыстойных людзей

meilikauja tie visi ją supantys dalykai. Laisvė pagimdo norus; lengvumas juos patenkinti ją patraukia. Ji susisieja su visais tais, kurie rodo norą su ja suartėti, nes ji dar nesuvokia, kad jai gali būti paspėsti žabangai, juolab neturi supratimo apie blogį ir moralinį sugedimą pačiose žaviausiose draugijose. Ji įsitikinusi, kad aplink tiek draugų, o ten daug saldžialiežuvių pataikautojų. Ji atsiduoda jų draugijai, klauso jų patarimų. Ji dalyvauja jų darbuose ar, veikiau, jų dykinėjime, ir įgyja polinkį į nedorus malonumus ir, užuot ieškojusi laimės atlikdama savo pareigas, pasirenka lengvabūdiškumą ir ydas.

Toji gerai surėdyta galva, kuriai buvo įkalti patys griežčiausi principai, pasijunta labai sutrikusi, kai ji daugelyje ausis rėžiančių frazių ir daugybėje jos akims atsiveriančių darbų pamato taisykles, kurias jos mokytojai itin rūpestingai nuo jos slėpė.

Čia laisvamanių minia, nesiskaitydama su visomis religinėmis ir politinėmis institucijomis, apipila piktžodžiavimu Apvaizdą, įžeidinėja religines apeigas, šaiposi iš pačios tyriausios moralės. Ten aršūs demagogai moko, kad nepraliejant kraujo negalima atkurti visuotinės tvarkos. Kitur stiprūs protai savo laiką leidžia rūpindamiesi ateizmo ir bedievytės propagavimu. Pagaliau net pačiame žavingiausiame ratelyje gali išgirsti pragaištingas kalbas, puolančias dorybes, postringaujančias apie amoralumą pagardinant pokalbį šmeižtų ir nemalonių apkalbų pikantiškais prieskoniais.

Kiek pavojų tai vargšei galvai ir tai vargšei širdžiai; ar veikiau tam naujokui, paleistam į pasaulį, kurio galva dar jauna ir taip lengvai pasiklystanti, o širdis tokia greita ištvirkiti!!

Pripažįstu, kad rūpestingas ir teisingai nukreiptas auklėjimas tam tikrą laiką gali būti kaip moralinio nuosmukio apsauga ir perspėti dėl daugelio pragaištingų padarinių; bet šito negana: būtent tada, kai tas naujokas paliauja būti mokytojų prižiūrimas, jam kaip niekad reikia sukaupti dėmesį į savo elgesį.

Nereikia pamiršti, kad išsimokslinimas yra būtinas rengiant žmogų būti naudingą visuomenei; ir kad talentai suteikia malonumų gyvenime; bet paties savęs pažinimas, savo pareigų atlikimas, žmonių, su kuriais tenka gyventi pasaulyje, charakterio pažinimas neabejotinai gali padėti išvengti daug pavojų ir daryti įtaką šansams, kuriuos turime gaudyti.

M. C. Dziński.

чуюцца пагібельныя выказванні супраць дабрачыннасці і пропаведзі бездухоўнасці. Усё гэта прыпраўляецца пікантнымі плёткамі і паклёпамі.

Колькі падводных камянёў для беднага розуму і беднага сэрца, ці, дакладней, для навічка, што прыйшоў у гэты свет, дзе так проста збіцца з дарогі і трапіць у пастку распусцы!

Мушу прызнаць, што клапатлівае, належным чынам арганізаванае выхаванне можа на пэўны час аберагчы маладую асобу ад разбэшчанасці і ўратаваць яе ад многіх злавесных наступстваў. Аднак гэтага недастаткова. І самую пільную ўвагу да паводзін юнага чалавека трэба ўдзяліць менавіта тады, калі ён пакідае сваіх настаўнікаў.

Варта памятаць, што адукацыя неабходна для таго, каб выхаваць карыснага для грамадства чалавека, каб яго здольнасці і талент прыносілі радасці жыцця. Нельга забываць, што толькі веданне самога сябе, выкананне сваіх абавязкаў і вывучэнне характару людзей, побач з якімі мы жывём на гэтым свеце, могуць уберагчы нас ад шматлікіх небяспек і паспрыяць нам у пошуках шчасця.

Не так проста ўсё гэта дасягаецца. Людзі ўмеюць паводзіць сябе па-рознаму, і маладому чалавеку часта не ўдаецца разгледзець не толькі найдрабнейшыя нюансы, але і сутнасць іх характару. Каб набыць вопыт і навучыцца рабіць правільныя меркаванні пра таго ці іншага чалавека, спатрэбіцца многія гады. Памятаючы пра гэта, нельга быць мізантропам, але і нельга быць залішне даверлівым і ўсё прымаць за чыстую манету. Абачліvasць, стрыманасць і асцярожнасць у выбары асоб, з якімі мы жадаем зблізіцца, уратуюць нас ад небяспечных сувязей і кепскіх прыкладаў і дапамогуць знайсці дарогу да асяроддзя самых прыстойных людзей. На маю думку, гэта найпершы засцерагальны сродак, які адвядзе маладога чалавека ад дурных кампаній і наблізіць яго да супольнасці добрасумленых грамадзян.

Пра гэта сведчаць прыклады з паўсядзённага жыцця. Паглядзіце на варты жалю стан спадара N..., які, скончыўшы школу, вырашыў, што ён ужо ўсё спазнаў і больш яму ніякія веды не патрэбны. Як той самаўлюбёны нарцыс, ён цікавіўся толькі сваёй знешнасцю і ўцехамі.

Šis mokslas nėra lengvas. Žmonės moka įgyti tokių pavidalų įvairovę, kad ne tik niuansai, bet ir pati jų charakterio esmė lieka nesuprasta to, kuris pradeda savo savarankišką gyvenimą, ir prireikia ne vienu metų patirties, kad išmokytum jį susidaryti teisingą supratimą. Su tokiu supratimu – be jokios mizantropijos – nedera būti pernelyg patikliam ir lengvatikiui. Atsargumas, sveikintinas pasirenkant tuos, su kuriais norima suartėti, perspės apie pavojingų ryšių netinkamumą, taip pat ir apie blogus pavyzdžius ir tokiu būdu palengvins galimybę patekti į padorias draugijas. Manau, kad tai pirmoji nurodytina apsauginė priemonė jaunuoliui, kuris taps geras ar blogas – nelygu, kur jis norės patekti – į blogą ar į gerą bendriją.

Šią tiesą paliudija kasdienos pavyzdžiai. Matote apverktiną N. padėtį, kuris, baigęs mokslus, manė viską žinąs ir nebesirūpino daugiau ką sužinoti. Kaip antai dar vienas Narcizas, įsimylėjęs pats save; besirūpinąs tik savo išvaizda ir savo malonumais; fanfaronas⁴⁵, nesiskaitantis su visomis priimtomis bendruomenės elgesio taisyklėmis, pasižymintis gvardiečio manieromis, povyza ir eisena, jis bendravimui ieškojo tik panašių į save, sutinkamų kavinėse, biliardinėse, lošimo namuose ir prasčiausio skonio sambūriuose. Be pypkės, vyno ir kortų, joks kitas užsiėmimas jo daugiau nedomino. Jis nedrįso susipažinti su gerai išauklėtais žmonėmis, kurių buvimas jį būtų varžęs; jis baiminosi prisiartinančio protingo žmogaus; jis vengė malonaus ratelio, kur sąmojų visada lydi padorumas. Gana anksti įgijusio ydingų įpročių, bendraujant su savo lėbavimų bendrais, jo protas atbunka, o širdis tampa kurčia bet kokiam garbės jausmui; jis prarado savo turtus, savo sveikatą, visuomenės pagarbą; ir, netekęs pragyvenimo lėšų ir paguodos, jis nūnai vėžlina nežinioje iš vienu namų į kitus, idant baigtų savo liūdną egzistenciją skurde, girtuoklystėje ir ištvirkavime.

Jeigu turėdamas keletą blogų jaunystės įpročių, kuriuos buvo įgijęs besimokydamas mokyklose, būtų turėjęs laimės susipažinti su koku draugu, kuris jam būtų įteigęs būtinybę lankytis padorioje draugijoje, jis būtų galėjęs išgyti nuo savo ne itin sunkių ydų, kai tik jam būtų parodyta, koks jis juokingas, ir taip jis būtų išsaugotas savo tėvams, savo tėvynei, savo drau-

⁴⁵ Fanfaronas (pranc. *fanfaron*) – pagyrūnas, pagyrų puodas.

Плюючы на ўсе правілы прыстойнасці, гэты фанфарон⁴⁴ усе рысы характару, манеры і паводзіны запазычыў на гаўптвахце і шукаў сабе падобных у кафэ, у бильярдных, у казіно і ў кампаніях самага гнюснага кшталту. Люлька, віно, карты – вось і ўсё кола яго інтарэсаў. Ён не жадаў знаёміцца з добра выхаванымі людзьмі і ў іх прысутнасці адчуваў сябе вельмі няёмка. Перад разумным суб'яседнікам яму рабілася млосна, і ён пазбягаў такога асяроддзя, дзе весялосць заўсёды крочыць ў гармоніі з добрапрыстойнасцю. Няшмат спатрэбілася часу, каб у кампаніі распуснікаў ён набраўся самых паскудных звычак. Ён атупеў і зусім страціў пачуццё гонару. На вецер пусціў усе грошы, загубіў сваё здароўе, зганьбаваў уласную рэпутацыю. Забыты ўсімі, пазбаўлены матэрыяльных сродкаў і духоўнай падтрымкі, гэты чалавек цяпер бадзяецца ад дома да дома і завершыць свае сумныя дні ў галечы, п'янстве і распуснасці.

Калі б гэты чалавек, маючы пэўныя дрэнныя прывычкі маладосці, набытыя яшчэ ў школе, меў шчасце спаткацца з сябрам, які растлумачыў бы яму, як важна бываць у асяроддзі добрых, прыстойных людзей, ён мог бы вызваліцца ад сваіх не такіх ужо і страшных, а хутчэй смешных недахопаў. І ў такім выпадку яго можна было б уратаваць для бацькоў, для радзімы, для сяброў, для яго самога і ён ніколі б не зганьбіў свой род і не прывёў у адчай сваіх блізкіх. Я добра ведаю гэтую асобу, дакладны партрэт якой я тут і падаў.

І як жа сумна глядзець на многіх нашых маладых людзей, якія сваімі паводзінамі ў большай ці меншай ступені набліжаюцца да гэтага няшчаснага тыпу. Яны ніякага ўяўлення не маюць пра свецкае жыццё, бо не жадаюць бываць у асяроддзі прыстойных людзей. Яны за вярсту абыдуць паважанага, заслужанага чалавека, бо ім даспадобы лісліўцы, якія і давядуць іх да распусты. З такім стаўленнем да жыцця гэтыя дзеткі толькі і ведаюць, што крытыкуюць усе агульнапрынятыя разумныя меркаванні, ігнаруюць парады старэйшых, безадказна адносяцца да палавых пытанняў, губляюць у бяздзеяснасці і ляноце ўсе набыткі сваёй,

⁴⁴ Фанфарон (фр. *fanfaron*) – хвалько, выхваляка.

gams ir jam pačiam, jis būtų paliovęs būti savo šeimos gėda ir neviltimi... Aš pažįstu šį asmenį, kurio paveikslą nupiečiau labai panašų... Bet kaip liūdna matyti daug jaunuolių, daugmaž panašių į šį originalą, nesugebančių tinkamai elgtis žmonėse, nes jie vengia padorios draugijos; vengdami pagarbių žmonių, jie labiau mėgsta bendrauti su tais, kurie jiems pataikauja ir kurie juos įtraukia į nedorybę! Ir kaip tokio elgesio pasekmę matai juos kritikujančius visas išmintingas nuomones; niekinančius vyresniųjų patarimus; nerodančius reikiamos pagarbos moterims; per tinginystę prarandančius visus kuo rūpestingiausio auklėjimo vaisius; ir senatvėje liekančius gyventi tik apgailėstavimais ir liūdnais prisiminimais.

Visai kas kita šis jaunas žmogus, kurį mes visi pažįstame⁴⁶, kuris, patyręs laimę būti auklėjamas geriausios motinos ir išmokytas prižiūrint apsišvietusiems mokytojams, išėjo į gyvenimą ir yra mylimas visų tų, su kuriais susipažįsta, ir pelno visų dorų žmonių pagarbą.

Elgdamasis tauriai ir kukliai, jis visus palankiai nuteikia. Jo nepamatysi stumdančio praeivius, tingiai ir nenatūraliai velkančio kojas, šokinėjančio ir besimaivančio nelyg prastai išauklėti jaunuoliai. Jis nedrybso begėdiškai išsipleikęs ant sofos; nestebeilija į save kiekviename veidrodyje ir neturi įpročio sukišti plaštakas į plaukus ir juos taip sukelti arba pasitaisyti kaklaraištį, kad gražiai atrodytų salone, kaip tai dažnai daroma. Jis nepamiršta būti dėmesingas ir mandagus bendraudamas su bet kuriuo žmogumi. Jis kupinas didžios pagarbos viršininkams, gerbia ir teikia smulkias, mielas paslaugas moterims; su sau lygiais mandagus, linksmas ir malonus; geraširdis ir žmogiškas savo tarnams, neatviraudamas su jais ir nedarydamas jų savo draugais. Narsus kaip jo špaga, jis pasiryžęs apginti savo garbę krauju; bet jis nieko neužgaus.

Štai matote jį pokylyje, jis ten pasirodo padoriai apsirengęs; šoka linksmi ir grakščiai, bet nepretenzingai; šoka su pagyvenusiomis damomis taip, kaip su jaunomis, su negražiomis, kaip ir su gražuolėmis, idant nė vieno

⁴⁶ Čia kalbu apie savo sūnų Irenėjų, kurį aš pavaizdavau ne tokį, koks jis yra (nes jam tik keturiolika metų), bet tokį, kokį trokštu matyti. Tai – paties M. K. Oginskio paaiškinimas laiško Amelijai parašėje.

M. K. Oginski.

мога быць, самай лепшай адукацыі, каб на старасці мець адны толькі згрызоты сумлення ды тужлівыя ўспаміны.

І як жа адрозніваецца ад іх гэты падлетак, якога мы ўсе ведаем⁴⁵. Ён меў шчасце завяршыць сваю адукацыю пад наглядом лепшай з мацярок і галковых аўтарытэтных настаўнікаў. З першых самастойных крокаў у жыцці яму ўдаецца рабіць усё так, каб яго любілі ўсе, з кім ён сустракаецца, каб яго паважалі добрыя людзі.

Высакароднымі і сціплымі манерамі ён выклікае ва ўсіх прыхільнасць да сябе. Ніколі не ўбачыш, каб ён штурхаўся з прахожымі, нядбайна, з пазёрствам выцягваў ногі пры хадзе ці скакаў і строіў грывасы, як гэта робяць нявыхаваныя маладыя людзі. Валяцца на канале ці раз за разам глядзецца ў люстэрка ён не будзе. У яго няма звычкі папраўляць у салоне прычоску альбо гальштук, як гэта часта здараецца. Да ўсіх ён ставіцца ветліва і паважліва. Ён з пачцівасцю адносіцца да знакамітых людзей, шануе і дагаджае асобам слабога полу, абыходлівы, вясёлы і прыязны ў кампаніі сваіх сяброў. Мякка, па-людску паводзіць сябе са слугамі, не дазваляючы ім ніякай фамільярнасці і не дапускаючы іх да канфідэнцыяльных рэчаў.

Храбры і баявы, як яго шпага, ён здолее ўласнай кроўю бараніць свой гонар, а крыўдзіць не будзе нікога.

А вось ён на балі. Бездакорна апрануты. Паводзіць сябе сціпла. Весела і грацыёзна танцуе з пажылымі дамамі і маладымі дзяўчатамі, з непрыгожымі і з красунямі, не робячы нікому крыўды. У прысутнасці паважаных асоб ён трымае сябе ў вышэйшай ступені карэктна, як гэта і належыць у асяроддзі культурных людзей. У коле сваіх сяброў ён можа сабе дазволіць дасціпны жарт ці вострае слоўца, але гэта ў ніякай меры не абразіць чалавека і не пашкодзіць яго рэпутацыі.

Ён не любіць шмат гаварыць.

У кампаніі адукаваных людзей і такіх, ад якіх можна пачуць разумныя думкі, ён паводзіць сябе вельмі стрымана і ўважліва слухае суразмоўцаў.

У святочныя дні ён не забудзе наведць касцёл – і зусім не дзеля

⁴⁵ Тут гавару пра свайго сына Ірэнея, якога я выявіў не такім, які ён ёсць (бо яму толькі чатырнаццаць гадоў), але такім, якім прагну бачыць. Гэта – тлумачэнне самога М. К. Агінскага на палях ліста Амеліі.

таго, каб “засвяціцца” там, а каб выканаць прывычны для яго рэлігійны абрад і ададаць даніну павагі Госпаду, які з’яўляецца першакрыніцай усяго добрага, што прыходзіць да нас.

Ён імкнецца як мага часцей бываць сярод вучоных, пісьменнікаў, мастакоў і сыходзіцца толькі з прыстойнымі людзьмі. Гэта дазваляе яму адаліцца ад гультаёў, жулікаў і распуснікаў, якія могуць яго асуджаць, але не паважаць яго не адважваюцца.

Добры сын, добры брат, добры сябра – ён заўсёды знойдзе час, каб спаткацца з людзьмі, перад якімі ў яго ёсць пэўныя абавязкі. І нават удалечыні ад сваіх блізкіх ён не губляе сувязі з імі і прышле ім пісьмо, прадиктаванае ягоным сэрцам, каб хоць такім чынам суняць боль разлукі.

Загартоўваючы сваё цела, ён ніколі не забывае пра самаадукацыю. Невялікая бібліятэка сведчыць пра тое, што ён не напаказ запаўняе свае кніжныя паліцы... Гарацый, Вергілій, Тацыт, жыццяпіс славытых людзей: Плутарх, Басюэ⁴⁶, Фенелон⁴⁷, Расін⁴⁸, Карнель⁴⁹,

⁴⁶ Жак Бенінь-Басюэ (Jacques Bénigne Bossuet, 1627–1704) – французскі тэолаг, каталіцкі біскуп, прыдворны прапаведнік Людовіка XIV, адзін з першых тэарэтыкаў палітычнай думкі, які тэалагічнымі аргументамі абгрунтаваў дактрыну кіравання абсалютнай манархіі. Праславіўся араатарскімі здольнасцямі ў тэалагічных спрэчках з пратэстантамі. У 1697–1699 гг. дыскутаваў у друку аб пытанні любові Божай з былым сваім вучнем Ф. Фенелонам. Поруч са шматлікімі тэалагічнымі і палітычнымі працамі апублікаваў і сачыненне па сусветнай гісторыі “*Discours sur l’histoire universelle*” (Paris, 1682). У 1772 г. гэтая кніга была перакладзеная на польскую мову і апублікаваная пад назвай “*Uwagi nad historią powszechną na Polski zaś język wytłomaczone przez x. Zygmunta Linowskiego*” (Warszawa, 1772).

⁴⁷ Франсуа дэ Саліньяк дэ Ла Мот-Фенелон (François de Salignac de La Mothe-Fénelon, 1651–1715) – французскі тэолаг і пісьменнік, выхавачель унука Людовіка XIV, князя бургундскага, крытык поглядаў Ж. Б. Басюэ. У 1687 г. выпусціў “Трактат аб выхаванні дзяўчат” (*Traité de l’éducation des filles*), у якім абгрунтаваў думку, што недастаткова рыхтаваць дзяўчат толькі на ролю маці. Дзяўчаты павінны быць адукаванымі, каб быць у стане выхоўваць сваіх сыноў карыснымі для караля і Радзімы. У 1699 г. быў выпушчаны раман і будучы бестселер Ф. Фенелона “Прыгоды Тэлемака” (*Les aventures de Télémaque*), у 1700–1718 гг. апублікаваныя “Дыялогі мёртвых” (*Dialogues des morts*), у якіх аналізуецца пытанні кіравання дзяржавай.

⁴⁸ Жан Расін (Jean Racine, 1639–1699) – французскі драматург і паэт, якога лічаць адным з найвыбітнейшых аўтараў трагедыі перыяду класіцызму.

⁴⁹ П’ер Карнель (Pierre Corneille, 1606–1684) – французскі юрыст і драматург, пачынальнік трагедыі класіцызму, пры канцы жыцця зацьмёны творчасцю Ж. Расіна. Праславіўся камедыяй “Меліта” (*Mélite*, 1629), трагікамедыямі “Клітандар” (*Clitandre*, 1631), “Сід” (*Le Cid*, 1636), трагедыямі “Медэя” (*Médée*, 1635), “Гарацый” (*Horace*, 1640), “Эдып” (*Cedipe*, 1659) і інш.

nelono⁴⁸, Racine'o⁴⁹, Corneille'io⁵⁰, La Rochefoucauld⁵¹, Montesquieu⁵²... ir iš lenkų rašytojų: Naruševičius, Krasickis, Nemcevičius, Sniadeckis... Štai apytikriai tokie pagrindiniai autoriai jo bibliotekoje. Jam iš anksto paaiškinta, kad geriau daug kartų perskaityti vieną klasikos kūrinį nei prikimšti galvą daugybe nenaudingų knygų; ir jis pasinaudoja šiuo patarimu, bet nevengia domėtis naujovėmis ir sužinoti, kas yra gera ir pamokoma.

Jeigu jaunas žmogus, tvirtai laikydamasis jausmų ir principų ir iki šiol jų nepažeisdamas, vengtų progų, kurios jo nepatrauktų pasielgti priešingai, nėra abejonių, kad jo ateitis nebūtų iš puikiųjų. Nesvarbu, kokią karjerą jis pasirinktų – karinę ar civilinę, – jis niekada neišklys iš garbės ir doros kelio. Tėvynės meilė, atsidavimas savo Aukščiausiam Valdovui, uolumas atliekant visas savo pareigas jam bus kaip vadovas ir paskata. Dangaus palaimintas, branginamas savo tėvų, vertinamas savo tėvynainių, pasinaudojęs gero piliečio, gero sūnaus, gero draugo ir gero šeimininko panegiriškais titulais, gyvenimui slenkant į saulėlydį, jis ras gerbtinos moters ir gerų vaikų bendrį vienintelę ir tikrą senatvės paguodą.

⁴⁸ François de Salignac de La Mothe-Fénelonas (1651–1715) – prancūzų teologas ir rašytojas, Liudviko XIV anūko, Burgundijos kunigaikščio, auklėtojas, J. B. Bossuet pažiuūrų kritikas. 1687 m. išleido „Traktatą apie mergaičių auklėjimą“ (*Traité de l'éducation des filles*), kuriame pagrindė mintį, jog nepakanka rengti dukteris tik motinos pareigoms. Merginos privalo būti išsilavinusios, kad gebėtų auklėti savo sūnus būti naudingus karaliui ir tėvynei. 1699 m. buvo išleistas bestselerių tapęs F. Fénelono romanas „Telemacho nuotykių“ (*Les aventures de Télémaque*), 1700–1718 m. paskelbti valstybės valdymo klausimus analizuojantys „Mirusiųjų dialogai“ (*Dialogues des morts*).

⁴⁹ Jeanas Racine'as (1639–1699) – prancūzų dramaturgas ir poetas, laikomas vienu žymiausių klasicizmo periodo tragedijų autorių (vertėjos komentaras).

⁵⁰ Pierre'as Corneille'is (1606–1684) – prancūzų juristas ir dramaturgas, klasicizmo tragedijos pradininkas, gyvenimo pabaigoje nustelbtas J. Racine'o kūrybos. Išgarsėjo komedija „Melita“ (*Méliste*, 1629), tragikomedijomis „Klitandras“ (*Clitandre*, 1631), „Sidas“ (*Le Cid*, 1636), tragedijomis „Medėja“ (*Médée*, 1635), „Horacijus“ (*Horace*, 1640), „Edipas“ (*Edipe*, 1659) ir kt.

⁵¹ François de La Rochefoucauld (1613–1680) – prancūzų rašytojas, eseistas, Frondos karų dalyvis, epigramų ir aforizmų veikalo „Maksimose“ (*Maximes*, 1655), autorius. 1662 m. paskelbti F. La Rochefoucauld atsiminimai *Mémoires sur la régence d'Anne d'Autriche* – vertingas šaltinis XVII a. Prancūzijos istorijai pažinti.

⁵² Charles-Louis de Montesquieu (1689–1755) – Apšvietos epochos mąstytojas, filosofas, literatas, istorikas, teisininkas, ideologas. Išplėtojo Johno Locke'o valdžios paskirstymo teoriją, kurią išsamiai aptarė veikale „Apie įstatymų dvasią“ (*De l'esprit des lois*, 1748).

M. B. S.

Ларошфуко⁵⁰, Монтэск'е⁵¹... кнігі польскіх пісьменнікаў: Нарушэвіча, Красіцкага, Нямцэвіча, Снядэцкага... Вось амаль што і ўвесь кнігазбор. Гэтага юнака навучылі яшчэ ў дзяцінстве, што лепш некалькі разоў перачытаць класічны твор, чым засмечваць галаву непатрэбнай літаратурай. Такога правіла ён і трымаецца, не забываючы, аднак, цікавіцца карыснымі і пазнавальнымі кніжнымі навінкамі.

Калі малады чалавек будзе настойліва прытрымлівацца сваіх прынцыпаў і паводзіць сябе так, як ён гэта рабіў да цяперашняга часу, ён застрахуе сябе ад сапсаванасці і непрыемных сюрпрызаў, і ў такім разе не будзе ніякіх сумненняў, што яму гарантавана бліскучая будучыня. Незалежна ад таго, якую кар'еру ён сабе выбера – ваенную або цывільную, ён ніколі не саб'ецца з дарогі дабрачыннасці і гонару. Любоў да Радзімы, адданасць свайму ўладару, імкненне выканаць свой абавязак – вось што будзе натхняць яго і весці па жыцці. Благаслаўлены Богам, пяшчотна любімы бацькамі, ушанаваны суайчыннікамі, маючы зайздросную рэпутацыю добрага грамадзяніна, добрага сына, добрага таварыша і добрага гаспадара, на схіле сваіх дзён поплец са сваёй паважанай жонкай і слаўнымі дзецьмі ён знойдзе адзінае і сапраўднае суцязэнне ў старасці.

Я лічу, што замест таго, каб даваць маладому чалавеку настаўленні і правілы аб яго паводзінах у грамадстве, лепш было б даводзіць да яго свядомасці канкрэтныя прыклады, вартыя або не вартыя для пераймання. Такія прыклады можна было б запазычваць з апісання жыцця рэальных асоб. Яшчэ большую карысць прынеслі б узоры, узятыя з жыцця грамадства: варта іх вывучаць і паказваць маладому чалавеку ўсе характэрныя нюансы, якія не можа апісаць і дакладна перадаць самае таленавітае пяро.

⁵⁰ Франсуа дэ Ларашфуко (François de La Rochefoucauld, 1613–1680) – французскі пісьменнік, эсэіст, удзельнік войнаў Фронды, аўтар зборніка эпіграм і афарызмаў “Максімы” (*Maximes*, 1655). У 1662 г. апублікаваныя мемуары Ф. дэ Ларашфуко “*Mémoires sur la régence d'Anne d'Autriche*” – каштоўная крыніца для вывучэння гісторыі Францыі XVII ст.

⁵¹ Шарль Луі дэ Монтэск'е (Charles-Louis de Montesquieu, 1689–1755) – мыслер эпохі Асветніцтва, філосаф, літаратар, гісторык, правазнаўца, ідэолаг. Развіў тэорыю падзелу ўлады Джона Лока (John Locke), якую падрабязна распрацаваў у працы “*Ab духу законаў*” (*De l'esprit des lois*, 1748).

Manau, kad vietoje daugybės nurodymų ir instrukcijų, kurios būtų pateiktos jaunuoliui, kad šis žinotų, kaip jam elgtis išeinant į gyvenimą, veiksmingiau jį įtikintų jam nubrėžti tikrovės vaizdai, pateikiant sektingų arba vengtinų pavyzdžių. O dar kur kas naudingiau juos atrasti pačioje visuomenėje, juos ištyrinėti ir jaunam, į gyvenimą žengiančiam žmogui parodyti visus tų pavyzdžių ypatybių niuansus, kurių labiausiai įgudusi plunksna nepajėgia apčiuopti ir tiksliai apibūdinti.

Negalėčiau baigti nepridūręs keleto pastebėjimų apie panelių auklėjimą ir apie pavojus, kurie slypi joms pradėjus savarankiškai gyventi. Daug autorių moterims skyrė pagyrų, o sykais net saldieušavimo duoklę. Prisipažįstu, kad pono Thomo⁵³ kūrinys man suteikė daug malonumo, nes ten aš radau keletą puslapių, kurie vaizduoja tobulos moters paveikslą⁵⁴. O juk yra nepalyginti vertingiau pateikti sektingą pavyzdį, užuot žėrus pilnomis rieškučiomis liaupses moteriai, kuri pernelyg gerai supranta savo pranašumą. Bet palikime ramybėje knygas ir jų autorius. Jų ir neturiu po ranka, kad pasisemčiau iš jų žinių; kaip šeimos tėvas aš paskubomis parenku keletą minčių ir jas perduodu savo vaikams.

Panelių auklėjimas ir lavinimas – toks pat svarbus dalykas kaip ir jaunuolių, ir ne tik turint galvoje šeimas, bet net ir pačias vyriausybes. Jų paskirtis – tapti žmonomis ir motinomis, tad jos privalo pasižymėti savybėmis, būtinomis atlikti šias abi priedermes, taip svarbias visuomenei.

Moteris, kuri sugeba valdyti namus, palengvina vyro gyvenimą, priimdama namų ūkio darbus, ir jam palieka daugiau laiko būti laisvam ir dirbuotis visuomenės labui. Jei ji yra maloni ir išsilavinusi ir jei ji rūpinasi vaikų sveikata, jų auklėjimu bei lavinimu, ją vyras dievina; ji nukreipia nuo jo rūpesčius ir širdgėlą; guodžia jį ištikus nesėkmei; padeda jam atsidėti namams, tėvynei, pareigai.

Gera šeimos motina turi guvernantę tik tam, kad ši padėtų prižiūrėti jos dukras, bet jų auklėjimu ir lavinimu privalu užsiimti jai pačiai. Tai ji

⁵³ Antoine Léonardas Thomas (1732–1785) – prancūzų poetas, literatūros kritikas, Prancūzijos mokslų akademijos narys.

⁵⁴ Tikėtina, kad M. K. Oginskis mini A. L. Thomo veikalą *Essai sur le caractère, les moeurs et l'esprit des femmes dans les différents siècles* (Paris: chez Moutard, 1772).

M. K. Oginski.

Не магу завяршыць гэты ліст, нічога не сказаўшы пра выхаванне дзяўчат і пра небяспекі, якія іх падпільноўваюць на пачатку жыцця. Многія аўтары бясконца ўсхвалялі жанчын і нават ліслівілі перад імі. Признаюся, з таго, што мне давялося прачытаць, мне спадабалася праца Тама⁵², у якой я знайшоў некаторыя старонкі, дзе пададзены адмысловы вобраз дасканалай жанчыны⁵³. Зрэшты, больш было б карысці, калі б аўтары стварылі мадэль для пераймання, чым курыць фіміям жанчынам, якія і так ведаюць свае перавагі. Але пакінем у спакой і аўтараў, і іх працы. Апошніх, дарэчы, у мяне няма пад рукой, каб я мог спаслацца на іх. Я буду гаварыць як бацька сямейства, якому ў спешцы ўдалося сабраць некаторыя думкі, каб падзяліцца імі са сваімі дзецьмі.

Выхаванне дзяўчат – такое ж важнае пытанне, як і выхаванне юнакоў, – і не толькі для сям’яў, але і для грамадства. Дзяўчатам самім лёсам наканавана стаць жонкамі і мацяркамі, і яны павінны валодаць адпаведнымі якасцямі, каб выканаць свае важныя для грамадства абавязкі.

Жанчына, якая ўмее падтрымліваць парадак у доме, робіць вялікую палёжку мужу ў яго хатніх клопатах і дае яму больш часу для грамадскіх і дзяржаўных спраў. Калі жанчына лагодная і адукаваная, калі яна клапаціцца пра здароўе дзяцей і іх выхаванне, яна выклікае гарачую любоў мужа. Яна адводзіць ад яго бяду і ворагаў, яна супакойвае яго ў няшчасці, яна дапамагае яму сваімі парадамі, яна прывязвае яго да сям’і, да радзімы, да абавязкаў.

Добрай гаспадыні калі і патрэбна губернантка, то толькі дзеля таго, каб наглядаць за дочкамі. Аднак кіраваць працэсам выхавання павінна менавіта сама гаспадыня. Яна павінна вызначаць заняткі дзяцей, прывучаць іх быць паслухмянымі, пакорлівымі і ні ў якім разе гультаяватымі і лянiвымі. Для дзяцей мама павінна быць настаўніцай, правадніком, узорам у паводзінах. Яна заўсёды памятае, што жывы добры прыклад для пераймання ўздзейнічае значна лепш, чым усе

⁵² Антуан Леанард Тама (Antoine Léonard Thomas, 1732–1785) – французскі паэт, літаратурны крытык, чалец Акадэміі навук Францыі.

⁵³ Належыць меркаваць, што М. К. Агінскі спасылаецца на працу А. Л. Тама “*Essai sur le caractère, les moeurs et l’esprit des femmes dans les différents siècles*”, Paris: chez Moutard, 1772.

2.

C'est une idée erronée que de séparer la tête du Cœur. Il est de Vouloir en faire deux, être absolument différents, tandis que ce sont deux parties d'un même tout et soumises à la direction d'une seule âme.

Sans pénétrer les mystères de l'organisation de l'homme et sans approfondir les découvertes psychologiques sur les facultés de l'âme, je veux bien admettre d'après l'opinion reçue que la tête est le siège de la raison et le cœur celui du sentiment; et à ce titre je conçois la différence des attributs respectifs qu'on leur reconnaît, mais comme ce ne sont à proprement parler que deux reports, que l'âme fait manuellement, je regarde comme très inopportune l'expression dont on se sert souvent: qu'un homme a une mauvaise tête mais un bon cœur; ou bien celle: que le cœur ne vicie jamais. Ces phrases triviales sont reçues en société comme tout d'autre, mais l'homme pensant ne peut les prendre à la lettre. — Le siège du sentiment est par la même raison des généraux qui dans un combat continuent avec la raison, l'emportent souvent, et si dans ce cas là, la tête exalter et gouverner par leur infirmité; s'appelle un mauvais tête, comment appelle bon le cœur, qui a provoqué le mal? Ne seroit-il pas plus convenable de dire pour excuser un homme qui fait de folies, que sa tête est égaree, mais qu'il a conservé dans son cœur quelque sentiment du bien.

à dire

Mykolo Kleopo Oginskio laiško dukrai Amelijai apie vaikų auklėjimą fragmentas. 1822 m. Rietavas. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1177, ap. 1, b. 5821.

Фрагмент листа Міхала Клеафаса Агінскага да дачкі Амеліі аб выхаванні дзяцей. 1822 г. Рэтаў. Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы, ф. 1177, воп. 1, стр. 5821.

павучанні і настаўленні. Сыны такой маці, для якіх яна і карміцелька, і настаўніца, ва ўсякім разе да таго моманту, калі яны трапяць у рукі выкладчыкаў і гувернёраў, з мацярынскім малаком усмокнуць рэлігійныя пачуцці, а таксама высокія пачуцці гонару і дабрыні. Прывітыя ў маленстве, гэтыя пачуцці атрымаюць новае развіццё падчас адукацыі і замацоўваюцца з узростам. Дзякуючы ім, дзеці і стануць дастойнымі грамадзянамі для радзімы і годнымі людзьмі для грамадства.

Якой бы істотнай ні была роля адукацыі для дзяўчыны, як бы ні ўплывалі добрыя ці благія жанчыны на прынцыпы і шчасце людзей...⁵⁴

Незалежна ад таго, што адукацыя часта бывае заганнай і што бацькі пры выхаванні сваіх дачок аддаюць прыярытэты духоўнасці, а не сэрцу, павярхоўнай таленавітасці, а не надзейным ведам, яны робяць памылку і выбіраюць фальшывыя прынцыпы: няма ніякага сумнення, што самую дасканалую дзяўчыну і пасля завяршэння адукацыі ўвесь час будуць падсцерагаць самыя розныя небяспекі і ёй давядзецца ўхіляцца ад іх.

Амаль што ўсе дзяўчаты з'яўляюцца ў большай ці меншай ступені бездакорнымі, пакуль яны жывуць у манастыры, на пансіёне ў настаўніцы або знаходзяцца пад наглядом бацькоў. Не маючы ўласнай сілы волі, дзяўчаты хочуць выглядаць так, як іх жадаюць бачыць іншыя. Я не вяду тут гаворку пра іх веды, духоўнасць, таленавітасць, бо ўсё гэта дзяўчаты маюць ад нараджэння. Улічваючы здольнасці і жаданні дзяўчыны, якія развіваюцца пры атрыманні адукацыі, а таксама прымаючы да ўвагі методыку яе выхавання, можна зрабіць пэўныя высновы пра яе асобу. Аднак людзі часта памыляюцца, мяркуючы, што перад імі беззаганная істота, якая на самай справе такой не з'яўляецца. Ветлівая, прыязная на выгляд дзяўчына з прыемнай знешнасцю можа не мець тых якасцей, якія зрабяць шчаслівым таго, хто прапануе ёй сваю руку. Яна можа мець адмысловыя прынцыпы і здольнасці, але характар яе яшчэ канчаткова не сфарміраваўся і ён вельмі няўстойлівы. Гэта справа часу і абставін, якія зафіксуюць дзявочыя пачуцці і светапогляд.

⁵⁴ Абрыў думкі аўтара. (Заўвага перакладчыка).

privalo skirti joms užsiėmimus ir pratinti jas būti nuolankias, paklusnias ir nieku gyvu ne dykinėjančias. Joms būdama vadove ir pavyzdžiu, ji niekada nepamiršta, kad geras pavyzdys nepalyginti vertingesnis nei visi nurodymai. Tokios motinos sūnūs, turėdami tik ją kaip auklę ir tik ją kaip auklėtoją, iki jie pereina į mokytojų ir gubernierių rankas, su motinos pienu iš pat vaikystės įgis supratimą apie religiją, garbę ir dorą; ir šie jausmai, išugdyti vaikystėje, plėtojami lavinimu, stiprinami brandos amžiuje, subrandins tiek gerų piliečių tėvynei ir vertingų žmonių visuomenei.

Tad kokia svarba tenka panelės auklėjimui, ir kiek gerų ir blogų moterų daro įtaką vyrų moraliniams principams bei jų laimei!

... Bet, nepaisant to, kad šis auklėjimas dažnai yra ydingas ir kad, rūpindamiesi daugiau protu nei jausmais ir daugiau paviršutiniškais sugebėjimais nei tvirtomis dukterų įgytomis žiniomis, jų tėvai apsirinka ir remiasi klaidingais principais, nėra abejonių, kad pati puikiausia panelė negalės džiaugtis tapsianti gera žmona ir gera motina, jei, baigdamą savo lavinimą, ji nuolat nekreipia dėmesio į ją supančius pavojus ir neieško būdų jų išvengti.

Beveik visos panelės atrodo daugiau ar mažiau geros tol, kol jos gyvena atsiskyrusios vienuolyne ar patikėtos pensiono šeimininkei arba kol jos prižiūrimos savo tėvų; dar neturėdamos savo užgaidų, jos atrodo esančios tokios, kokios norima, kad jos būtų. Aš nekalbu apie jų žinių, jų proto ir jų talento lygį, nes visa tai susiję su sugebėjimais, kuriuos jos atsinešė gimdamos, arba daugmaž priklauso nuo gabumų ir norų, kurie ugdomi joms besimokant, taip pat nuo mokymo metodų, taikomų joms ugdyti, ir lengva apie tai susidaryti nuomonę. Bet dažnai klystama, manant, kad panelė, kuri regisi maloni, tokia ir esanti; ir kad su savo meilumu ir su visomis savo išvaizdos apraiškomis, kurios kalba jos naudai, ji iš tikrųjų pasižyminti reikiamomis savybėmis, suteikiančiomis laimę tam, kuris jai pasiūlys savo ranką. Panelei privalo turėti tvirtus moralinius principus ir dorus polinkius; bet jos charakteris dar nėra susiformavęs ir nusistovėjęs. Tik laikas jį išugdys ir aplinkybės apibrėš jos jausmus bei jos galvosena, nes, pereinant nuo savo tėvų ir savo mokytojų įtakos prie savo vyro įtakos, būtent nuo jo pasirinkimo daug priklausys jos elgesys ir jos likimas.

M. C. Dziński.

Дзяўчына адыходзіць ад апекі бацькоў і настаўніц і трапляе пад уладу мужа, ад якога ў значнай ступені і будучь залежаць яе паводзіны і лёс.

Шчаслівая тая дзяўчына, якой бацькі прывілі рэлігійныя і маральныя прынцыпы і якую навучылі быць цярплівай, пакорлівай, добрай, пяшчотнай і працалюбівай! Шчаслівая тая дзяўчына, якой бацькі падаравалі здаровы розум, разважлівасць, палымянае сэрца і пачуццё абавязку! Незалежна ад таго, якога мужа ёй прызначыць Гасподзь, яна заўсёды будзе паводзіць сябе мудра і стане прыкладам для ўсіх. Яна будзе купацца ў шчасці, калі спаткае дастойнага для сябе мужа, а чыстае сумленне паслужыць ёй уцехай, калі муж не будзе адпавядаць яе чаканням.

Самым каварным і самым небяспечным ворагам для сябе жанчыны лічаць ліслінасць, ахвярамі якой і становіцца большасць з іх. І толькі нямногія могуць аказаць супраціўленне гэтай пошасці. Гэта сведчыць пра схільнасць да славалюбства і незразумелай легкадумнасці прыгожага полу, у якога, дарэчы, ёсць столькі пераваг над мужчынамі. Жанчын можна было б асуджаць яшчэ больш і нават здэкліва смяяцца з іх легкавернасці, калі б тыя, хто злоўжывае іх чыстасардэчнасцю, не былі яшчэ больш вінаватымі.

Скажыце даме ў гадах, што яна выглядае як дзяўчынка, скажыце брыдкай кабеце, што яна – сама прыгажосць, скажыце нязграбнай жанчыне, што ў яе адмысловая фігура, скажыце неадукаванай, малакультурнай цётцы, што яна надзвычай мілая і прыязная, – і амаль кожная з іх вам паверыць. І самае незвычайнае – гэта тое, што калі адзін і той жа мужчына (а такое сапраўды мела месца) зробіць падобныя выказванні кожнай з пералічаных дам, усе яны павераць яму і ў іх не ўзнікне ніякіх сумненняў, што “аратар” поўнасцю перакананы ў сваіх меркаваннях і з яго вуснаў гучаць толькі словы праўды.

Гэтыя смешныя фармы ліслінасці і падхалімства можна было б і прабачыць. Але хіба можна апраўдаць злачынныя дзеянні таго, хто дзякуючы менавіта ліслінасці спрабуе падкрасціся да сэрца юнай істоты і выкарыстоўвае пры гэтым такую зброю, якая рэдка дае асечку?

Laiminga ta duktė, kuriai tėvai įskiepijo religijos ir moralės pagrindus ir įpratino ją būti kantrią, nuolankią, švelnią, atsidavusią ir nieku gyvu nedykinėjančią! Laiminga toji, kuriai tėvai išugdė teisingą nuovoką, sveiką protą ir širdį, apsaugotą nuo egzaltacijos, jai įkvėpdami troškimą atlikti savo pareigas!.. Kad ir kokį vyrą dangus jai būtų skyęs, ji visada elgsis išmintingai ir pavyzdingai. Jei sutiks gyvenime vyrą, jos vertą, ji džiaugsis tobula ir tvirta laime; o jei to vyro pasirinkimas neatitiks jos lūkesčių, kaip paguoda jai bus nepriekaištinga sąžinė.

Paprastai moterys neturi klastingesnio ir pavojingesnio priešo už pataikavimą. Labai dažnai jos tampa jo aukomis, nes labai nedaug kas iš jų sugeba jam atsisipirti, o tai įrodo polinkį į tuštybę ir nesuvokiamą lengvabūdiškumą tos lyties, kuri, beje, turi tiek pranašumų prieš mus. Bet jas būtų galima pasmerkti, ir pasirodytų vertas pajuokos moterų patiklumas, jei tie, kurie piktnaudžiauja jų pasitikėjimu, nebūtų kur kas kaltesni. Jei pasakytum pagyvenusiai moteriai, kad ji skaisti kaip jauna mergaitė; negražiai, kad ji gražutė kaip saulelė; prastos figūros moteriai, kad ji atrodo kaip ištekinta; tai, kuri menko proto ir išsilavinimo, kad ji labai miela... ir beveik visos tuo patikėtų; ir labiausiai stebina būtent tai, kad tas pats individas (o taip kartais atsitinka) taip kalba kiekvienai iš jų atskirai, ir kiekviena ne tik tvirčiau įtikės, bet net neabejos, kad tas, kuris jai kalba tokius žodžius, taip nekalbėtų, jei pats netikėtų sakąs teisybę!

Bet jei dar galima būtų atleisti tokius juokingus pataikavimus, negalima dovanoti nusikalstamo veiksmo tam, kuris mėgina įsibrauti į jaunos būtybės širdį pataikavimo būdu, tam, kuris naudojasi ginklu, labai retai nepataikančiu, prie savo piktadarystės dar priduria malonumą demoralizuoti dorybingą širdį, paslėpdamas jos trūkumus ir atimdamas galimybes pasitaisyti.

Moterų giriamo jaunuolio savimeilė paprastai nieko neduoda, tik rodo, jog jis yra juokingas savimyla; bet moters savimeilė, sukelta viliotojų meilėlikavimo, pirmiausia moterį paverčia tuščia, lengvabūde, kokete ir dažnai ydinga ir verta paniekos.

Bet nesileiskime į kraštutinumus. Blogis plėtojasi palaipsniui. Mato-me eigą ir laimėjimus to, kuris veikia pataikavimu širdį jaunos būtybės, kuri neturėjo laimės būti gerai išauklėta, kuri buvo pernelyg anksti palikta

M. G. G. G.

Да свайго ліхадзейства злачынец дадае сабе асалоду ад таго, што дэмаралізуе цнатлівае дзявочае сэрца, хаваючы ад яго ўласныя недахопы і пазбаўляючы яго ўсялякіх сродкаў лячэння.

Самалюбства маладога чалавека, распешчанага жанчынамі, звычайна надае яму смешную паставу фата. А вось самалюбства жанчыны, разбуджанай ліслівацю спакусніка, ператварае яе спачатку ў істоту пустую, легкадумную, какетлівую, а потым распусную і агідную.

Аднак не будзем даходзіць да крайнасцей. Бяда выпявае паступова. Паглядзім на ход і развіццё таго, хто ліслівацю ўздзейнічае на сэрца маладой дзяўчыны, якой не пашчасціла атрымаць добрае выхаванне або якая залішне рана стала самастойнай. Яна ахвотна прыслухоўваецца да падлашчвання, дагаджання і затыкае вушы, каб не чуць ніякіх ушчуванняў, настаўленняў і парад. Паверыўшы, якая яна бездакорная і прыгожая, дзяўчына перастае самаўдасканальвацца. Ліслівец, вядома ж, умее добра маніць і спакушаць. Тым ён і падабаецца такой дзяўчыне. Яе раздражняюць словы праўды і строгія прынцыпы мудрасці. Для іншых яна становіцца асобай нуднай і непрыемнай.

Як толькі такую персону пераканалі, што яна самая прыгожая сярод сваіх сябровак, яна адразу ж дэманструе сваю перавагу над імі. А іх гэта абражае і зневажае. Тым часам легкавернае стварэнне ўжо лічыць сябе ўвасабленнем дасканаласці і прыгажосці і з пагардай глядзіць на ўсіх астатніх. Спачатку яна адштурхоўвае ад сябе ўсіх сваіх сябровак дзяцінства, а затым губляе магчымасці трапіць у асяроддзе прыстойных жанчын, бо яны не пераносяць ніякай ліслінасці і не захочуць бачыць высакамерную ганарліўку ў сваёй кампаніі. Зрэшты, яе ўжо нічога не цікавіць акрамя ўласнай знешнасці і ўбораў. На гэта яна будзе ахвяраваць увесь свой час і добрую частку маёмасці мужа.

Фрывольнасць, нежаданне займацца карыснай працай і выконваць свае абавязкі паступова прыводзяць да гультайства, нуды і разбэшчанасці. Не маючы здаровага розуму і добрага сябра-дарадчыка, такі чалавек незаўважна для самога сябе можа патрапіць у небяспечнае становішча. Тым больш, што ўсе свае ўчынкі ён разглядае

pasikliauti pačia savimi. Kai tik ji mielai pastato ausis, klausydama meilėkavimų, ji tampa kurčia pamokymams, patarimams. Vos tik ji girdi sakant, jog esanti tobula, ji nebemato poreikio tobulėti. Kai apgaulė ir viliojimo menas yra saldliežuvautojo savybių dalis, jis tuo ir patinka, o išminčiaus tiesos kalba ir griežti išminčiaus moraliniai principai daro jį pasibjaurėtiną, o jo draugiją nuobodžią ir nemalonią.

Kai tik jauną būtybę įtikina, kad ji nepalyginti žavingesnė už visas kitas merginas aplinkui, toji ima riesti nosį ir rodyti savo pranašumą prieš tas kitas, ir tai jas šokiruoja ir žemina. Vos tik merginai duoda suprasti, kad ji surinkusi visus talentus ir visas tobulybes, ji tuoj ima niekinti ir net nekęsti viso to, ką ji mano esant žemiau jos; ir ši savybė, kuri iš pradžių atgraso nuo jos bičiulių ir vaikystės draugių širdis, vėliau priverčia vengti gerai išauklėtų moterų draugijos, nes tos moterys neturi įpročio pataikauti; pastarosios savo ruožtu, šokiruotos jos išpuikėliškos natūros, vengs jos ir nerodys jokio noro su ja suartėti.

Polinkis į apdarus pakeis bet koki rimtą užsiėmimą. Iš pradžių ji paaukos jiems visą savo laiką, o vėliau – dalį savo vyro turto.

Kai įgyjamas lengvabūdiškas stilius, kai atsisakoma naudingos darbuotės ir savo pareigų, prasideda dykinėjimas ir nuobodulys, kurie sukelia lengvabūdiško gyvenimo potraukį. Pasiduodant būtent tokiam gyvenimui, nesivadovaujant sveiku protu ir neturint gero draugo, kuris patartų, atsiduriama netoli visų pavojų, kurie tyko neatsargiai elgiantis; juolab kad šiuose veiksmuose matoma tik geroji pusė ir kad net nepastebi, kaip blogi įpročiai kaupiasi ir kaip širdyje įsišaknija ydos.

Bet tai dar ne viskas; poreikis jaustis pataikaujamaam ilgainiui pereina į palankų priėmimą nesvarbu kokios pagarbos reiškimo; ir dažnai tokia niekinga būtybė, nedorovinga ir neprincipinga, bus išklaudyta ir jai bus plovama, o iš tikrųjų ji turėtų būti su panieka išprašyta lauk. Taip elgdamasi ji neturi tikrų draugų ir neverta jų turėti. Netenkama malonių pramogų padorioje draugijoje, nes norima būti apsuptam meilėkautojų, kurių nuolatinis merginimasis liaujasi sulig pirmosiomis pastebėtomis raukšlėmis ir sulig turto praradimu tos, kuriai jie švaistė savo liaupses.

M. C. Dziński.

як выключна правільныя і зусім не адчувае, як разбэшчанасць укараняецца ў сэрца.

Але гэта яшчэ не ўсё. Жаданне, каб цябе цешылі, песцілі, расхвальвалі, з цягам часу прыводзіць да таго, што чалавек губляе здольнасць адрозніваць шчырыя і фальшывыя знакі ўвагі і будзе ад душы радавацца словам паскуднага, амаральнага, беспрынцыпнага мярзотніка, замест таго, каб з агідай адагнаць яго ад сябе. Чалавек з такімі паводзінамі не мае і не можа мець сапраўдных сяброў. Яму няма месца ў кампаніі прыстойных людзей. Затое будзе ў шчыльным акружэнні падліз і падхалімаў, чые пяшчоты і заляцанні прападаюць са з'яўленнем першых маршчын, а найчасцей са стратай маёмасці той асобы, якой яны так старанна курылі фіміям.

Якая ранняя і сумная старасць пасля гадоў гультайства і разгульнага жыцця! Занадта позна мы ўспамінаем словы мадам Дэзульер⁵⁵ аб прыгажосці: “Як мала часу мы бываем прыгожымі і як надоўга мы становімся непрыгожымі”⁵⁶. Як бы мы ні стараліся захаваць маладосць, як бы мы ні сачылі за сваёй знешнасцю, вернае люстэрка абавязкова пакажа нам прыкметы старасці. На змену радасці і весялосці прыходзіць журботны, змрочны настрой. І тады можна адвесці душу на ўласным мужу, які, вядома ж, падхалімнічаць не будзе, на дзесях, папракаючы сябе за тое, што мала ўдзяляла ім увагі, на слугах, якіх ты не навучыла цябе любіць... І вядома, можна ўсё спісаць на хуткаплынны час. Вось так какетлівая, пуставатая, легкадумная, непаслядоўная і разбэшчаная жанчына напрыканцы свайго жыцця становіцца

⁵⁵ Антуанета дзю Ліг'е дэ ла Гард, у замужнасці Дэзульер (1637–1694) – французская паэтка, аўтарка пастаральных вершаваных твораў, гаспадыня знакамітага ў той час літаратурнага салона.

⁵⁶ Верагодна, цытату з радкоў Дэзульер „qu'on a bien peu de temps à l'être, et longtemps à ne l'être plus” М. К. Агінскі запісаў па памяці. У вершы Дэзульер пад назвай “Розныя думкі” (*Reflexions diverses*) гэтая думка гучыць наступным чынам: „Pourquoi s'applaudir d'être belle? / Quelle erreur fait compter la beauté pour un bien? / A l'examiner, il n'est rien / Qui cause tant de chagrin qu'elle. / Je sais que sur les coeurs ses droits sont absolus; / Que tant qu'on est belle on fait naître / Des désirs, des transports, et des soins assidus; / Mais on a peu de temps à l'être, / Et longtemps à ne l'être plus” [вылучана мной – Р. Ш.-С.].

Kokia priešlaikinė ir liūdna senatvė po daugybės praleistų metų dykinėjus ir palaidai gyvenus... Per vėlai prisimenama tai, ką pasakė Madame Deshouillères⁵⁵, kalbėdama apie grožį: „Kiek maža laiko būti gražiai ir kiek daug laiko ja nebebūti.“⁵⁶ Ištikimasis veidrodis parodo amžiaus žymes, nepaisant visokiausios tualetų reikmenų pagalbos. Linksmumas ir džiaugsmingumas užleidžia vietą liūdesiui ir niaurumui. Kerštaujama vyrui, kuris žmonai nepataikauja, vaikams, dėl kurių kaltina save, kad jais kaip reikiant nepasirūpino, tarnams, kurių taip ir neprisivertė pamėgti; keršijama dėl greito laiko bėgimo: ir štai dažnai moteris, buvusi koketė, tuštuolė, lengvabūdė ir ydinga, baigia savo gyvenimą virtusi vaidinga ir nepakenčiama. Toks portretas atrodo perdėtas tiems, kurie nebuvo susidūrę su tokiu pavyzdžiu; deja, tai egzistuoja, ir būtent tokios rūšies moterų draugijos privalu jaunai būtybei vengti, ir jei ji nori ir toliau gyventi tyrą, dorovingą gyvenimą ir nesutepti savo reputacijos, privalo bėgti nuo jos kaip nuo maro.

Tokia draugija neginčijamai atima jaunuomenei blaivų protą ir tvirkina širdį labiau nei pataikavimas. Tokioms moterims reikia apsistatyti prozelitais, reikia išplatinti užkratą, nukreipti pastabias akis nuo publikos ir joms pateikti kitus tokios pat rūšies objektus. Jos yra tiek apsukresnės ir lengviau tai pasiekiančios, kiek buvo įpratusios prie meilikavimų, ir jos naudoja tuos pačius ginklus apsistatyti draugėmis, kurios nenujaučia, kad taps tiek bendrininkėmis, tiek ir aukomis... Būtent šioms priežastims reikia priskirti tą nedaugelį gerų šeimų, gyvuojančių visuomenėje, tą nedaugelį gerų žmonių ir gerų motinų!

Manau, kad, be pataikavimo ir nedorų moterų draugijos, jaunai būtybei nieko nėra pragaištingiau už romanų skaitymą. Aš nežinau vieną (jei

⁵⁵ Antoinette du Ligier de la Garde, ponja Deshouillères (1637–1694), – prancūzų poetė, pastoralinių eiluočių kūrinių autorė, to meto garsaus literatūrinio salono šeiminkė.

⁵⁶ Tikėtina, kad Deshouillères eilių citatą „qu'on a bien peu de temps à l'être, et longtemps à ne l'être plus“ M. K. Oginskis užrašė iš atminties. Deshouillères eilėraštyje, pavadintame „Ivairios mintys“ (*Reflexions diverses*), ši mintis skamba taip: „Pourquoi s'applaudit d'être belle? / Quelle erreur fait compter la beauté pour un bien? / A l'examiner, il n'est rien / Qui cause tant de chagrin qu'elle. / Je sais que sur les coeurs ses droits sont absolus; / Que tant qu'on est belle on fait naître / Des desirs, des transports, et des soins assidus: / Mais on a peu de temps à l'être, / Et longtemps à ne l'être plus“ [išryškinta mano – R. Š.-S.].

M. K. Oginski

невыноснай сварлівай бабай. Магчыма, гэты партрэт падасца занадта перагружаным для людзей, якія на свае вочы не бачылі такіх дам. Але, на жаль, яны існуюць. І маладой дзяўчыне трэба засцерагацца ад іх, як ад чумы, калі яна хоча захаваць свае чыстыя норавы і бездакорную рэпутацыю. Такія жанчыны, несумненна, больш небяспечныя, чым падхалімы, бо ад іх мутнее розум і баліць сэрца. У іх ёсць патрэба ствараць неафітаў, распаўсюджаць заразу, адцягваць увагу людзей ад сапраўдных каштоўнасцей і навізваць ім фальшывыя ідэі і рэчы. І ім гэта ўдаецца, бо яны маюць лоўкасць і спрыт. Яны прывыклі да ліслівасці і выкарыстоўваюць адпаведную зброю, каб заваяваць сабе новых сябровак, якія і не падазраюць, што робяцца іх саўдзельніцамі і ахвярамі. Па гэтых прычынах у грамадстве так мала добрых сем'яў, так мала добрых жонак і добрых мацяроў.

Я мяркую, што акрамя ліслівасці, падхалімства і нядобрых жанчын існуе яшчэ адна страшная небяспека для маладых людзей – гэта чытанне раманаў. Я ведаю толькі адзін пазнавальны і карысны раман, калі яго можна так ахарактарызаваць. Гэта “Тэлемак”⁵⁷. Усё астатняе, на мой погляд, прынясе маладым людзям большую ці меншую шкоду. Вядома, чалавек сталага веку, які шмат што перажыў, шмат пабачыў, шмат прачытаў, можа сабе дазволіць і пачытаць раманы, калі ў яго няма больш карысных спраў. Жанчына з меншым жыццёвым вопытам, незалежна ад сваёй адукацыі, можа абысціся і без раманаў або абмежаваць сябе чытаннем нешматлікіх і не самых дрэнных твораў, дзе можна пазнаёміцца з карыснымі развагамі пра чалавечыя пачуцці і сустрэць добрыя парады, як утаймаваць свае страсці. Гэта можа потым спатрэбіцца пры выхаванні ўласных дзяцей.

Увогуле не варта даваць раманы ў рукі маладым людзям, якія яшчэ не скончылі вучобу. Я, безумоўна, не маю тут на ўвазе тых маладых, якія па прычыне сваёй прыстойнасці не змогуць чытаць гэтую пісаніну

⁵⁷ Тэлемак – персанаж “Адысеі”, сын Адысея і Пенелопы. Французскі пісьменнік і тэалаг Франсуа Фенелон (François Fénelon, 1651–1715) перанёс гэтага персанажа ў свой твор аб выхаванні князя бургундскага “*Les aventures de Télémaque*” (“Прыгоды Тэлемака”, 1699) (каментарый перакладчыцы на літоўскую мову).

taip galima pavadinti Telemachą⁵⁷), kuris yra pamokomas ir naudingas; aš beveik nežinau tokių, kurių skaitymas nebūtų jaunimui daugiau ar mažiau kenksmingas. Subrendęs vyras, daug matęs, skaitęs ir patyręs gyvenime, gali nebaudžiamas skaityti romanus ir taip poilsiauti, jei geriau neturi ko veikti. Moteris, kuri negali pasigirti užsiėmusi tuo pačiu, nors ir būtų morališkai visai susiformavusi, galėtų be to apsieiti ar bent jau pasitenkinti perskaitydama kelis geresnius romanus, kuriuose gali aptikti nurodymų, kaip apsisaugoti nuo aistrų įtakos ir pavojų, o tuos patarimus pritaikyti auklėdama savo vaikus.

Apskritai niekada nereikėtų duoti romanų į rankas jaunoms būtybėms, kurios dar nebaigė savo mokslų. Aš tik nekalbu apie tuos, kuriems padarumas neleidžia skaityti neraustant ir kurie sugėdina tiek tuos romanus leidžiančius autorius, tiek tuos, kurie juos skaito; bet jei man ir atrodo, kad jaunimą reikia išvaduoti nuo tokio pažinimo, šie romanai savo fantazija, originalumu ir stiliumi išgarsino daugelį abiejų lyčių rašytojų.

Iš tikrųjų, nėra literatūrinio veikalo, kuriuo naudojasi išsilavinę mokytojai, ugdydami ir tobulindami savo mokinių širdis ir protus, veikalo, kuris neatlieptų to tikslo geriau nei pats geriausias romanas. Yra daug tokių, kurie gali juos išblaškyti lygiai tiek, kiek, pavyzdžiui, jiems skirtos pasakos, apsakymai ir rinktinės teatro pjesės, ir, žinoma, keletas Rousseau⁵⁸, Buffono⁵⁹, Racine'o ar Masillono⁶⁰ puslapių pateikia kur kas daugiau

⁵⁷ Telemachus – „Odisejos“ personažas, Odisejo ir Penelopės sūnus. Prancūzų rašytojas ir teologas François Fénelonas (1651–1715) perkėlė šį personažą į savo kūrinį apie Burgundijos kunigaikščio auklėjimą *Les aventures de Télémaque* („Telemacho nuotykių“, 1699) (vertėjos komentaras).

⁵⁸ Jeanas Jacques'as Rousseau (1712–1778) – prancūzų filosofas, rašytojas, politikos teoretikas, švietėjas. Pagrindiniai kūriniai: „Samprotavimai apie mokslus ir menus“ (1750), „Narcizas“ (1752), „Julija, arba naujoji Eloiza“ (1761), „Emilis, arba apie auklėjimą“ (1762), „Išpažintis“ (1770) ir kt. (vertėjos komentaras).

⁵⁹ Georges'as-Louis Leclercas, grafas de Buffonas (Georges-Louis Leclerc, comte de Buffon, 1707–1788), – prancūzų gamtininkas, matematikas, biologas, filosofas, rašytojas ir frankmasonas (vertėjos komentaras).

⁶⁰ Jeanas Baptiste'as Masillonas (1663–1742) – vyskupas, pamokslininkas. Likę apie 100 pamokslų, iš kurių ypač žymūs dešimt, pasakyti per vieną didįjį pasninką ir išklausti aštuonmečio Liudviko XV. Jeano Baptiste'o Masillono kūriniai išleido anūkas abatas Masillonas 1745–1748 m. Paryžiuje (vertėjos komentaras).

не чырванеючы. Раманы ганьбяць і іх аўтараў, і іх чытачоў. Я лічу, што не трэба завастраць увагу моладзі нават і на тых раманах, якія сваім зместам, стылем і арыгінальнасцю прынеслі славу іх стваральнікам.

І ў самых знакамітых настаўнікаў няма такога падручніка, які яны маглі б выкарыстоўваць, каб уздзейнічаць на душу і сэрца сваіх выхаванцаў так, як гэта робіць добры раман. Ёсць нямала твораў, якія могуць пацешыць маладых чытачоў, як, напрыклад, казкі, апавяданні, тэатральныя п'есы. Вядома, выбраныя старонкі Русо⁵⁸, Бюфона⁵⁹, Расіна, Масіёна⁶⁰ даюць сапраўдныя ўзоры прыгожага вытанчанага стылю і куды цікавейшыя за творы мадам дэ Сталь⁶¹ ці нават раман Шатабрыяна “Атала”⁶².

Чытанне раманаў прыносіць шэраг недахопаў і нязручнасцей. Мы дарэмна марнуем шмат часу і не атрымліваем ніякай рэальнай выгады. Мы адрываемся ад рэчаіснасці і аддаём перавагу фантастыцы і фікцыям. Мы губляем схільнасць да адукацыі, да грунтоўных ведаў і да чытання сур'ёзных твораў. Мы засвойваем фальшывыя ідэі пра чалавечае сэрца, якое кожны аўтар трактуе і апісвае на свой лад у залежнасці ад ролі, што адыгрывае той ці іншы герой. Усяго гэтага хапіла б, каб асудзіць

⁵⁸ Жан-Жак Русо (Jean Jacques Rousseau, 1712–1778) – французскі філосаф, пісьменнік, палітычны тэарэтк, асветнік. Галоўныя творы: “Развага аб навукх і мастацтвах” (1750), “Нарцыс” (1752), “Юлія, або Новая Эліза” (1761), “Эміль, або Аб выхаванні” (1762), “Сповідзь” (1770) ды інш.

⁵⁹ Жорж-Луі Леклерк, граф дэ Бюфон (Georges-Louis Leclerc, comte de Buffon, 1707–1788) – французскі прыродазнаўца, матэматык, біёлаг, філосаф, пісьменнік і франкмасон.

⁶⁰ Жан-Батыст Масіён (Jean Baptiste Masillon, 1663–1742) – біскуп, прапаведнік. Захавалася каля 100 пропаведзяў, з якіх асабліва слынныя дзесяць, прачытаныя за адзін вялікі пост і выслуханыя васьмігадовым Людовікам XV. Творы Жана Батыста Масіёна выдаў унук – абат Масіён у 1745–1748 гг. у Парыжы.

⁶¹ Мадам дэ Сталь, народжаная Ан-Луіз Жэрмен (Некер) (1766–1817) – раманістка і эсэістка швейцарскага паходжання. “Карына” (*Corinne*) – самая знакамітая яе праца, вобраз галоўнай гераіні якой быў навеяны творчасцю італьянскай паэткі Дыядаты Салуцы Разэры (Diodata Saluzzo Roero).

⁶² Франсуа Рэнэ дэ Шатабрыян (François René de Chateaubriand, 1768–1848) – французскі пісьменнік і палітык, пачынальнік французскага рамантызму. “Атала” (*Atala*, 1801) – раман пра пачуцці двух закаханых, што вандруюць па амерыканскіх пустынях і гутараць; пачуцці перадаюцца з дапамогай апісання краявідаў прыроды.

aukšto ir žavingo stiliaus pavyzdžių nei Madame de Staël „Korina“⁶¹ ar netgi Chateaubriand'o „Atala“⁶².

Jei romanų skaitymas teiktų tik tokius nepatogumus kaip bergždžias laiko švaistymas ir jokios realios naudos negavimas, fantastikos, o ne tiesos pamėgimas; polinkio į mokslą, tvirtas žinias ir rimtų knygų skaitymą sužlugdymas bei klaidingo supratimo apie žmogaus širdį įgijimas, kai romano autorius žmogaus gyvenimą tvarko kaip sumanęs, pagal vaidmenį, kurį skiria savo herojui, taigi, to jau užtektų pasmerkti skaitymą. Bet jo padariniai kur kas pragaištingesni. Skaitymas jaunuomenei įžiebia jausmus, kurie jai buvo nežinomi; pažadina aistras, kurių pasekmes ir pavojus tokiame amžiuje sunku numatyti; skaitymas sukelia stebuklingumo ir nepaprastumo potraukį, ir tokia egzaltacija sudrumsčia protą ir paklaidina širdį!

Norint įtikinti jaunuomenę, kad ji taip karštai neįsijaustų, būtų tas pat kaip sakyti pamokslą dykumoje, nes tai jauno žmogaus kompetencija ir tai atitinka gamtos dėsnius, bet tik tuomet, kai jausmų karštumas, paklūstantis proto galiui, yra puikiai suderinamas su garbinga ir dorovinga širdimi; kai teisinga linkme kreipiamas entuziazmas, anaip tol nepeiktinas, ir gali kartais duoti didžiųjų rezultatų, gi egzaltacija visada yra labai smerktina ir jos padariniai visada būna pragaištingi.

Visa, kas peržengia natūralios būklės ribas, yra perdėta, tad verta pasmerkimo. Egzaltuota galva netenka pasitikėjimo savimi ir jos protas užleidžia vietą pamišimo priepuoliui. Egzaltacijos jausmas ieško vaizduotės erdvėse tobulybės, kurios gamtoje nebūna, ir idealios gerovės, užuot ramiai mėgavusis tyros ir laisvos priekaištauti širdies džiaugsmiais.

⁶¹ Madame de Staël, gimusi Anne-Louise Germaine Necker (1766–1817), – šveicarų kilmės romanistė ir eseistė. *Corinne* – jos žymiausias darbas, kurio pagrindinis veikėjas buvo įkvėptas italų poetės Diodontos Saluzzo Roero (1774–1840) (vertėjos komentaras).

⁶² François René de Chateaubriand'as (1768–1848) – prancūzų rašytojas ir politikas, prancūzų romantizmo pradininkas. *Atala* (1801) – romanas apie dviejų įsimylėlių, klajojančių po Amerikos dykumas ir besišnekučiuojančių, jausmus, atskleidžiamus pasitelkiant gamtos peizažų aprašymą (vertėjos komentaras).

M. C. Ogiński.

такое чытанне. Аднак небяспека гэтым не абмяжоўваецца. Чытанне раманаў спараджае ў маладых людзей незнаёмыя пачуцці, абуджае страсці, наступствы і небяспекі якіх у такім узросце немагчыма прадугледзець. Раманы прывучаюць да надзвычайнасці і цудадзейнасці, і такая экзальтацыя тлуміць думку і сэрца.

Не чым іншым, як марным лямантам у пустыні, было б жаданне пераканаць маладых людзей адмовіцца ад жывых пачуццяў, бо яны адпавядаюць законам самой прыроды і ўласцівы менавіта маладосці. Аднак калі жывасць пачуццяў кантралюецца розумам і гарманізуецца са шчырым чыстым сэрцам, калі бяскрыўдныя ўмераныя эмоцыі і энтузіязм могуць прыводзіць да вялікіх мэтаў, то экзальтацыя – гэта заўсёды страшная загана, якая можа мець пагібельныя наступствы.

Усё, што выходзіць за межы натуральнага стану, з'яўляецца перабольшаннем і павінна асуджацца. Экзальтаваная галава не можа падтрымліваць стабільнасці, упэўненасці і надзейнасці. Наадварот, тут можна чакаць і прыступаў вар'яцтва. Экзальтаванае пачуццё шукае ва ўяўнай прасторы неіснуючыя ў прыродзе звышдасканалыя ідэалы, замест таго, каб радавацца жыццю, як гэта робіць чалавек з чыстым і бездакорным сэрцам.

Ну што ж, на сёння, відаць, дастаткова. Магчыма, перад тым, як я з'еду адсюль, я змагу прысвяціць табе яшчэ некалькі гадзін вольнага часу.

Бывай, дарагая Амелія! Абдымаю цябе і благаслаўляю ад шчырага сэрца!

М. А.

Bet šiandien jau gana. Gal dar rasiu kitam kartui kelias valandas laisvo
laiko ir parašysiu tau prieš palikdamas šitas vietas.

139

Sudiev, mano brangi Amelija! Bučiuoju ir iš visos širdies laiminu tave!

M. O.

Бацькоўскія парады сыну на жыццёвы шлях⁶³

Дзіця маё, ты пакідаеш бацькоўскі дом, і з гэтага першага кроку пачынаецца новы этап твайго жыцця, з гэтага моманту ты можаш сказаць сабе: “Я пачынаю жыццё”.

Задумайся і памяркуй разважліва над гэтым словам “жыццё”, гэта не толькі праца жыцця, якая з’яўляецца агульнай для ўсіх жывых, але і ўменне жыць – дзеля гэтага трэба задумацца аб сродках і сэнсе жыцця.

Няхай гэтыя словы “меркаваць”, “думаць” не пужаюць цябе, мой дарагі сын. Няма такога ўзросту, якому не быў бы ўласцівы розум, а навука жыцця такая ж, як і ўсе іншыя, якія можна было б вывучыць, калі толькі прызвычаіцца засяроджвацца на саміх сабе, вывучаючы сябе, прыслухоўваючыся да парад, якія даюць людзі, што будуць весці цябе першымі пуцявінамі твайго жыцця.

Я не далучаю сябе да такіх павадыроў, але з дапамогай гэтага ліста буду размаўляць з табой так, як быццам бы я побач, даючы табе парады і наказы, і, магчыма, яны будуць апошнія, калі толькі Боская воля не падорыць мне шчасце ўбачыць цябе ізноў.

Вось што я табе раю і наказваю:

1. Перадусім засвой адну ісціну: чалавек – гэта не воля выпадку, ён не нараджаецца без мэты. Усім ён абавязаны свайму творцу – Богу, рэлігія – гэта яго абавязак, без якога чалавек нішто, усяго толькі лічба. Перш за ўсё будзь хрысціянінам – рэлігію даў людзям сам Гасподзь. Спачатку будзь проста вернікам, каб урэшце стаць вернікам па перакананні. Усё, што зараз я табе апавяду, ты яшчэ не зусім зразумееш,

⁶³ Апублікаваныя на аснове перакладу: “Запавет сыну Ірэнеўшу, які ад’язджае на вучобу ў Італію (1822 г.)”, С. Верамейчык, *Міхал Клеафас Агінскі, 1765–1833. Продкі, жыццё ў Залессі, Нашчадкі (спроба храналогіі)*, Мінск, 2003. Перакладчык з французскай на беларускую мову Наталля Цімоніна.

Tėviški patarimai į gyvenimą iškeliaujančiam sūnui

Vaike mano, tu palieki tėvų namus ir nuo šio pirmojo žingsnio tau atsiveria naujo gyvenimo kelias: dabar tu gali sau pasakyti: „Aš pradėdau gyventi savo gyvenimą.“

Rimtai susimąstyk, ką reiškia žodis „gyvenimas“: tai ne tik pastangos išgyventi, nes tai bendras dalykas visiems gyvūnams, bet ir mokėti gyventi: tam reikia apmąstyti, iš ko gyvensi ir koks tavo gyvenimo tikslas.

Tegul tas žodis „mąstyti“, mano brangus vaike, tavęs nebaugina: bet kuriame amžiaus tarpsnyje žmogus mąsto, ir gyvenimo mokslas, kaip ir visi kiti mokslai, yra mokslas, kurį galima studijuoti, tik reikia sutelkti savo mintis tiriant save ir nuolankiai paklusti patarimams, kuriuos tau teiks asmenys, paskirti vesti tave pirmaisiais tavo gyvenimo keliais.

Nuo šiolei aš jau nebebūsiu tavo vadovas, bet šis laiškas tau bylos tarsi mano paties lūpomis ir tau išsakys mano patarimus ir nurodymus, o galbūt mano paskutinę valią, jei Apvaizda nesuteiks man laimės vėl tave pamatyti.

Štai ką tau patariu ir nurodau:

1. Visų pirma gerai įsisąmonink, kad žmogus nėra atsitiktinumo žaismas, kad jis negimsta be tikslo, kad už viską turi būti dėkingas savo Kūrėjui – Dievui; kad pirmoji žmogaus pareiga ir yra būtent religija, be kurios jis yra niekas, tik bevertis skaitmuo. Tad pirmiausia būk krikščionis, nes būtent religiją pats Dievas suteikė žmonėms; pradžioje būk juo iš tikėjimo ir stenkis juo tapti iš įsitikinimo: tai, ką čia dabar tau sakau, dar yra virš tavo sugebėjimo suprasti, bet ateis diena, ir tu galėsi tai suvokti ir įsitikinti, kad šiame vieninteliame priesake glūdi visa, ko reikia, kad šioje žemėje būtum laimingas.

2. Nė akimirką nepamiršk viso to, už ką esi skolingas savo pirmajai geradarei – savo Motinai, tai, kuri tave pagimdė, kuri tave švelniai myli, tik

але аднойчы пераканашся, што ў гэтым запавеце ёсць тое, што спатрэбіцца, каб стаць шчаслівым.

2. Ні на імгненне не забывай нічога з таго, чым ты абавязаны сваёй самай першай дабрадзейцы – тваёй Маці. Нічога з таго, што дала табе аднойчы яна, якая любіць цябе з такою пяшчотаю, меры якой ты яшчэ не зразумеў, але якую ты зможаш зведаць і спраўдзіць, намагаючыся быць яе вартым. Ты дасягнеш поспеху дзякуючы добрай і цвёрдай волі, усё залежыць толькі ад цябе. Прызвычайся нічога не гаварыць, не рабіць, папярэдне не запытаўшыся ў сябе: “А мая маці ўхваліць ці не?” І калі на гэтае пытанне тваё сумленне адкажа: “Мая матуля гэта ўхваліць” – тады дзейнічай смела, тваё пачуццё цябе не падмане. Калі яно скажа табе адваротнае – устрымайся, і ты пазбавішся ад памылкі і згрызотаў сумлення. Прымаючы гэта да ўвагі, ты ўспомніш пра тое, што яна табе наказвала і прасіла рабіць. Добра падумай, сыноч, над гэтым словам “прасіць”: ці зможаш ты адмовіць просьбе Маці, такой добрай, пяшчотнай і каханай? Яе просьбы наконт тваіх паводзінаў такія:

3. Будзь заўсёды раннім – уставай на золку, як толькі цябе пабудзяць, адразу падымайся і не давай часу для сну і ляюты, перамагай сябе. Першае і неабходнае – прасі захаваць тваю чудаўную матулю, прасі блаславіць тваіх родных і самога сябе накіраваць на шлях дабрачыннасці. Затым, пасля гэтай першай справы, другая – гігіена. Чысціня цела ўплывае на чысціню душы.

4. Што тычыцца ежы, ты павінен пазбягаць празмернасці, асабліва ў віне (калі не, то гэта дрэнна адаб’ецца на тваім здароўі, і ты гэта ведаеш), троху віна (на два пальцы) – усё, што ты можаш сабе дазволіць. Не захапляйся таксама і півам, лепш за ўсё для цябе і твайго здароўя – гэта прахаладжальныя напоі. Трэба, каб ты ведаў, што празмерная прага – гэта наступства дрэннай звычкі ці нездаровага страўніка, таму трэба пазбягаць залішняга ў ежы і ў пітве – усяго таго, што можа пашкодзіць здароўю.

5. Ты захаваеш сваё здароўе, калі будзеш захоўваць чысціню, а таксама і рэжым, выконваючы практыкаванні. Ёсць два віды гімнастыкі, да якіх у цябе таксама ёсць слабасць – гэта язда вярхом

to švelnumo tu dar nenusipelnei, bet gali pelnyti ir būti jo vertas, jei kasdien stengsiesi. Gera ir tvirta valia tu gali tai pasiekti, ir tai priklauso tik nuo tavęs: įprask nieko nesiimti, nieko nesakyti, nieko nedaryti, prieš tai savęs nepaklausęs: „Ar mano motina tam pritartų?“ Jei į šį klausimą sąžinė tau sako: „Taip, mano motina tam pritaria“, ryžtingai veik, nes nuojauta tavęs neapgaus. Jei tavo vidinis balsas tau sako priešingai, susilaikyk nuo veiksmų ir tu išvengsi klaidos ir sąžinės graužimo. Šiuo atžvilgiu tu privalai nuolat prisiminti, ką ji tau nurodė, ką ji tau įsakė, ko ji tavęs prašė padaryti. Gerai pagalvok, mano vaike, ką reiškia žodis „prašyti“: ar galėtum atsispirti prašymui tokios geros, tokios švelnios, tokios mylinčios motinos, kaip tavoji! Štai kokio elgesio ji tikisi iš tavęs:

3. Būti ankstyvam; keltis tau nurodytu laiku. Vos tik tave pažadina, tuoj lipk iš lovos, kad nepasiduotum miegui ir tinguliui. Pirmas būtinas veiksmas: padėkoti Kūrėjui, melsti jį, kad išsaugotų tau tavo įstabiąją motinėlą, kad palaimintų tavo artimuosius ir tave patį ir neleistų tau nukrypti nuo doros kelio. Po šios pirmosios veikos, kuri privalo būti tavo šventa pareiga, ateina eilė kūno švarai; tam daug laiko skirti nereikia, bet jos turi būti griežtai laikomasi, nes švara, tokia svarbi kūno sveikatai, paslaptinai palankiai veikia ir sielos švarą.

4. Valgydamas stenkis nepersivalgyti, o ypač susilaikyk nuo vyno, tokio kenksmingo, kaip žinai, tavo sveikatai: per du pirštus vyno – tai viskas, ką gali sau leisti. Net alus tau ne itin tinka, sveikiausi tau gaivieji gėrimai. Turi žinoti, kad nepaprastą troškulį visada sukelia ne kas kitas, o perkaitimas ar blogas įprotis arba gal dar nesveikas skrandis. Tad pagalvok, kad sveikata priklauso nuo to, ar sveikas skrandis, ir todėl reikia vengti ir perkaitimo, ir persivalgymo bei persigėrimo, kitaip tariant, to, kas sutrikdo skrandžio darbą ir gadina sveikatą.

5. Kūno švara, sveikas ir blaivus gyvenimas bei mankštinimasis pagal tavo jėgas – tai viskas, ko užtenka, kad būtum sveikas. Tau ypač patinka dvi gimnastikos rūšys: tai jodinėjimas ir plaukymas. Geidauju, kad tu jas lavintum, bet būk labai atsargus, nes šie du užsiėmimai reikalauja atsargumo. Dėl pirmojo tai visiškai pasitikiu asmeniu, kuris tave globos ir tau suras

M. G. G. G.

і плаванне. Я хачу, каб ты іх развіваў і надалей, але каб рабіў гэта з асцярогай, якой яны патрабуюць. Спачатку я спадзяюся на чалавека, ад якога ты будзеш залежаць і давяраць як конніку, каб разлічваць на яго разважлівасць. Што да плавання, то я павінен цябе папярэдзіць: ты павінен добра зразумець, што ёсць вялікая розніца паміж плаваннем у моры, рацэ ці возеры. Абодва мы калісьці плавалі як рыбы, я бачыў, як ты смела кідаўся ў ваду, гэта заўсёды давала мне самае вялікае задавальненне. Але там, дзе мы праводзілі лета, мы скакалі ў мора з лодкі, там было глыбока і далёка да дна, а большасць рэкаў заўсёды з цячэннем і ў азёрах на дне травы, ціна і багна – гэта вельмі небяспечна для нырцоў. Купаючыся, не забывай аб розніцы плавання ў рацэ, моры ці возеры, – памятай пра ўсё, што я табе кажу.

6. Дзень трэба заканчваць таксама, як і пачынаў, – малітвай, успамінаючы тваю добрую матулю, яе клопаты аб табе. Прааналізуй сябе – ці ацаніў ты на працягу мінулага дня гэтыя яе клопаты і дабрывню. Каалі ты гэта зрабіў, то Усявышні і тваё сумленне пашлюць табе спакойны сон. Але калі, на бяду, ты гэтага не зрабіў, трэба папрасіць прабачэння ва Усявышняга, шчыра пакаяцца з рашэннем выправіцца і супакоіць сваё сумленне, без чаго не можа быць сапраўднай радасці ў жыцці.

7. Да паслуг я адпраўляю з табою Санці, слугу, які ўжо тры гады апякуецца табою. Трэба да яго ставіцца з пяшчотаю, дабрывнёю і нават удзячнасцю, таму што ён пакідае сваю жонку і дзяцей, каб ехаць з табою. Але паміж дабрывнёю і фамільярнасцю ёсць вялікая розніца. Першае – велікадушнасць сэрца, другое – з-за пасрэднасці і пошласці. Нарадзіўшыся не дзеля таго, каб абслугоўваць, а быць тым, каго абслугоўваюць, ты абавязаны гэтым выпадковасці, таму няма ніякіх падстаў тут ганарыцца; тым не менш гэта перавага, дадзеная табе. Табе трэба намагацца выхаванасцю і высакародствам пачуццяў надаць сабе сапраўдную значнасць і зразумець, што ўсё астатняе дасталася табе толькі па волі фартуны.

8. Каб замацаваць тваю звычку самааналізу, няма нічога лепшага, чым завесці дзённік і запісваць усе свае ўчынкі, асабліва свае думкі. Гэтая звычка мае двойную выгаду: першая – звычка засяроджвацца

tokį jojimo mokytoją, kurio atsargumu neteks abejoti. O dėl plaukymo tai privalau tave perspėti, kad įsidėtum į galvą, jog yra didžiulis skirtumas, kur plaukioji: jūroje, upėje ar ežere. Tu plauki kaip ir aš; mes abudu plaukiame kaip žuvis; aš mačiau, kaip tu drąsiai šoki į vandenį ir tuo visada mane džiugini, tik ten, kur vasaromis šokinėdavome iš valtys į jūrą, buvo šimto pėdų gylis ir mes niekad nesiekdavome dugno, o dauguma upių yra seklios ir sraunios, ežerų dugnas apaugęs žolėmis ir dažnai dumblinas, o tai yra ypač pavojinga nardytojams. Tad prisimink, ką tau čia sakau, ir niekad nesimaudyk upėje ar ežere nepagalvojęs apie tą skirtumą, kurį čia išdėščiau tarp šių maudynių ir maudymosi jūroje.

6. O dieną reikia baigti tuo, kuo ją pradėjai, tai yra malda, prisimindamas savo gerąją motinėlą, jos rūpesčius dėl tavęs, jos meilę tau ir pats savęs atsiklausdamas, ar praėjusią dieną tu pelnei jos globą ir gerumą. Nenoriu tau kartoti, kad tai pelnyti galima išpildant jos norus, jos užgaidas. Jeigu tai padarei, Dievas ir sąžinė pasiųs tau ramų ir malonų miegą, bet jei, nelaimėi, tu to nepadarei, teks tau melsti Dievo atleidimo ir tegul nuoširdi atgaila ir pasiryžimas pasitaisyti grąžina tavo sąžinės ramybę, be ko gyvenime nepatirsi jokio tyro džiaugsmo.

7. Siunčiu su tavimi tarną Santį, kuris jau treji metai tau tarnauja. Reikia su juo elgtis maloniai, geraširdiškai ir net rodyti dėkingumą, nes jis vyksta su tavimi palikęs žmoną ir vaikus. Tik tarp gerumo ir familiarumo yra didelis skirtumas. Pirmasis kyla iš kilnios širdies, antrasis – iš primityvaus ir storžieviško mąstymo. Gimęs iš tų, kuriems tarnaujama, o ne kurie tarnauja, šį pranašumą įgijai per atsitiktinumą ir todėl neturi jokios priežasties tuo didžiuotis; tačiau savo kilmės pranašumą tau reikia pasistengti nusipelnyti jausmų taurumu ir kilnumu, kurie, tau suteikdami tikrąją vertę, pateisins tai, kas tėra paprasčiausias atsitiktinumo įgeidis.

8. Stiprinti savo charakterį įprantant tirti save nėra nieko geriau už dienoraštį, kuriame rašytum apie viską, ką veiki, o ypač viską, ką tu galvoji. Toks įprotis teikia dvigubą naudą: pirma, įprastum susikaupti, samprotauti ir kalbėtis su pačiu savimi; antra, susikurtum savo stilių: rašytoju tampama rašant; tai, ką gerai suvokei pamokoje arba pats stebėdamas,

M. G. G. G.

на самім сабе, заглядаць у сябе, захаваць сябе, другая – сфарміраваць стыль, здольнасць пісаць, становячыся пісьменнікам. Гэта прыдуманая добра, бо звычка саманазірання яшчэ спрыяе лепшаму запамінанню падзей. Я вельмі задаволены, што гэтая звычка ёсць і ў тваіх сяцёр.

9. А зараз пра тое, што тычыцца тваіх заняткаў – тваёй вучобы. Гэты пункт спатрэбіцца, каб пазнаёміць цябе з маімі поглядамі. Я прадракаю табе кар’еру дыпламата, таму што яна, спадзяюся, падыдзе табе больш за ўсё. Неабходна, каб твае заняткі былі скіраваны для дасягнення гэтай мэты. Для пачатку – лекцыі па гуманізму. Ты ўжо валодаеш асновамі грэчаскай мовы і мог бы, каб захацеў, валодаць ёю лепей. Неабходна табе прыкласці ўсе намаганні, таму што я ўпэўнены, што вывучэнне дзвюх класічных моваў можа быць адначасовым, тым болей, што грэчаская папярэднічае лацінскай і дапамагае яе вывучэнню. З некаторага часу рамантызм у літаратуры – тое ж самае, што *cholera mortus*⁶⁴ для народаў, але гэтая бяда міне, як і ўсе іншыя, добрае і прыгожае застанецца такім назаўсёды, таму што дабро і прыгажосць, як і ісціна, не змяняюцца ніколі. Тое, што распавеў я тут, у гэтым наказе, табе яшчэ цяжка зразумець, але пачакай, міне час – і ты згодзішся са мной, што не можа быць добрых і моцных ведаў, калі яны не гунтуюцца на веданні гэтых дзвюх класічных моваў.

10. Я не буду паглыбляцца ў дэталі розных галінаў гістарычных і філасофскіх ведаў, якія ты павінен будзеш спасцігнуць, каб потым служыць з гонарам, – парадак пераемнасці рэчаў, як і выбар сродкаў, заўсёды ў распараджэнні адукаванага чалавека. Я хачу далучыць яшчэ адно маё пажаданне – вывучаць сучасныя замежныя мовы, што неабходна для тваёй кар’еры, якую ты сам сабе выбераш. У гэтую пару твайго жыцця памяць твая такая добрая, што авалодаць мовамі будзе лёгка, і гэта ў выніку будзе вельмі карысна для цябе, таму што, несумненна, дапаможа зрабіць кар’еру.

11. *A questo fine, non dimenticare o Caro mio la dolce favella Toscana, la lingua di quel bel paese dove il si suona!*⁶⁵ Недастаткова адно размаўляць

⁶⁴ Халера.

⁶⁵ Таму не забывай, о мой дарагі, лагодную тасканскую гаворку, мову, якая гучыць у гэтым краі (іт.).

dar geriau perprasi tai aprašydamas ir visiems laikams įrėši į atmintį. Džiaugiuosi, matydamas, kad tavo seserys įprato tai daryti ir vėliau tikrai dėl to nesigailės.

9. Dabar pakalbėkime apie tavo mokslus, ir šis punktas tebus ir mano lūkesčiai, skirti susipažinti tam, kuriam bus patikėta tavo globa. Aš tau numatau diplomato profesiją, nes manau, kad tai toji, kuri tau labiausiai tinka. Tad tavo mokslai iš esmės turi būti nukreipti į šį tikslą. Iš pradžių būtinas rimtas humanitarinių mokslų kursas. Tu jau esi įgijęs graikų kalbos pagrindus ir galėsi išmokti daugiau, jei tik panorėsi. Tad privalai mokytis rimtai ir uoliai, nes esu įsitikinęs, kad vienu metu galima mokytis abiejų klasikinių kalbų, be to, žinau, kad graikų kalba, senesnė už lotynų, žymiai palengvina pastarosios mokymąsi. Jau kurį laiką grožinėje literatūroje nelyginant mirtinas maras siaučia romantizmas, bet ši banga nuslops, kaip nuslopsta maras, ir kad tai, kas yra gėris ir grožis, liks amžiams, nes gėris ir grožis, kaip ir tiesa, niekada nesikeičia. Tai, ką tau čia sakau, kol kas dar per sunku tau suvokti, bet jau dabar gali tai priimti kaip dogmą: uolios ir rimtos studijos negali apsieiti be klasikinių kalbų pamato.

10. Nesileisiu į smulkmenas ir nekalbėsiu apie įvairias istorijos ir filosofijos mokslų žinias, kurias tu privalai įgyti, kad pasirengtum garbingai pelnyti tarnautojo vietą: dėstomų dalykų eilės tvarka ir mokymo metodų pasirinkimas visiškai patikėtas tam apsišvietusiam asmeniui, kuris vadovaus mokymui. Tik pridursiu savo pageidavimą, kad tu mokytumėsi šiuolaikinių kalbų, taip būtinų profesijai, kuriai tu ketini atsidėti. Tavo amžiaus žmogaus atmintis yra tokia gera, kad labai lengvai įsisavina kalbas, ir šią didelę naudą įvertinsi tik vėliau.

11. *A questo fine, non dimenticar o Caro mio la dolce favella Toscana, la lingua di quel bel paese dove il si suona*⁶³. Tam nepakanka kalbėti su Sančiu,

⁶³ Todėl nepamiršk, o mano brangusis, švelnios Toskanos tarmės – kalbos, kuri šiame krašte skamba (it.).

M. G. G.

з Санці, бо гэта ўсяго толькі гаворка вуліцы Фларэнцыі. Трэба добра вывучыць мову, неабходна яе разумець і любіць. Дзеля гэтага трэба чытаць кнігі лепшых італьянскіх аўтараў і трэба пісаць на гэтай мове. Лістуйся на італьянскай мове са сваімі сябрамі.

12. Пасля таго, як скончыш падрыхтоўчыя заняткі, ты будзеш працягваць навучанне ва ўніверсітэце. Намагайся заслужыць добразычліваць тваіх аднакурснікаў роўнымі паводзінамі, прыязнымі і ветлівымі, да ўсіх аднолькавымі. Бываюць такія студэнты неспакойнага характару, якім падабаецца шукаць сварак са сваімі таварышамі. Гэта чума, якой трэба пазбягаць з найбольшай стараннасцю, і самы лепшы сродак пазбягаць гэтага (я казаў табе вышэй) – быць з усімі як мага болей ветлівым і не ўцягвацца ў справы, якія ты лічыш для сябе непрымальнымі. Сапраўдная мужнасць у тым, каб быць непахісным і нязменным у выкананні сваіх абавязкаў. Часцей той, хто баіцца славы бяззліўца і сваю ганарыстасць выдае за смеласць, – той і ёсць бяззлівец і даносчык. Апошняя лічыцца ў грамадстве самым агідным.

13. Поўная паслухмянасць і давер да чалавека, які згодзіцца ўзяць на сябе клопат аб тваіх паводзінах і занятках. Самы лепшы сродак заваяваць яго добразычліваць – гэта педантычна выконваць свае абавязкі. Думай заўсёды пра чалавека, які будзе нас замяняць. Ты павінен паважаць і слухаць яго, як свайго бацьку.

14. На час тваёй вандроўкі ўсе клопаты аб табе захацелі ўзяць на сябе цётка і дзядзька Далгарукія і апекавацца табою, як маці і бацька, да таго моманту, як вернуць цябе ў рукі Боскай Волі, якая заменіць іх потым. Няма патрэбы табе казаць, як ты павінен сябе паводзіць са сваімі велікадушнымі роднымі. Я вельмі добра думаю аб табе, дружа мой, і ўпэўнены ў тым, што ты прыкладзеш усе намаганні, каб заслужыць іх прыязнасць, што ты будзеш шанаваць іх волевыяўленне.

Бывай, сыноч, хай Неба бласлаўляе цябе, як гэта раблю я ад усяго сэрца. Пішы нам не меней чым два разы на месяц. Хай давер і праўда заўсёды водзяць тваім пяром. З якім задавальненнем мы будзем даведвацца аб усіх тваіх поспехах, якія залежаць толькі ад цябе, і

nes tai tebus Florencijos gatvių kalba; šią kalbą reikia gerai išmokti; reikia ją gerai suprasti ir tik tada ją pamils; ir todėl reikia skaityti gerų italų autorių knygas, be to, reikia rašyti ta kalba. Todėl primygtinai prašau susirašinėti su seserimis itališkai.

12. Kai po parengiamųjų kursų turėsi teisę lankyti valstybines paskaitas, kitaip tariant, kai tas, kuris vadovaus tavo mokslams, nuspręs, kad jau laikas tau lankyti paskaitas universitete, ten privalėsi stengtis pelnyti visų savo bendramokslių palankumą savo pagarbiu, paslaugiu ir mandagiu elgesiu. Kartais pasitaiko tarp studentų neramaus charakterio, tulžingų jaunuolių, kurie tik ir ieško dingsties susivaidyti su draugais. Tai – maras, nuo kurio reikia laikytis kiek įmanoma toliau, ir geriausias būdas tai padaryti, kaip minėjau anksčiau, būti su visais mandagiam ir niekad nesikišti ne į savo reikalus. Tavo tikroji drąsa pasireiškia ryžtingu ir atkakliu savo pareigų atlikimu. Dažnai baimė pasirodyti bailiam tikrąjį bailį akstina elgtis arogantiškai, bet tai ne kas kita, o bailių drąsa, kuri po duelininko ir skundeivos drąsos labiausiai visuomenės niekinama.

13. Visiškas paklusnumas ir pasitikėjimas asmeniu, kuris teiks rūpintis tavo elgesiu ir tavo užsiėmimais. Tikriausias būdas pelnyti jo palankumą – skrupulingai atlikti savo pareigas. Niekada nepamiršk, kad jis pakeičia mus. To pakanka suprasti, kad jį turi gerbti ir jam paklusti kaip tėvui.

14. O dėl tavo kelionės tai užtenka tau pasakyti, kad tavo dėdė ir teta Dolgorukiai mielai sutiko rūpintis tavimi kaip tėvas ir motina, iki tave perduos į rankas tam, kurį Apvaizda skiria juos pakeisti. Nemanau, kad tau reikėtų nurodinėti, kaip privalai elgtis su kilniais giminaičiais. Esu per geros nuomonės apie tave, mano brangus drauge, ir esu įsitikinęs, kad labai pasiengsi ir pelnysi jų palankumą, nė akimirką nenukrypdamas nuo jų valios.

Sudiev, mano brangus vaikelį, telaimina tave Dangus, o ir aš laiminu tave iš visos širdies. Rašyk mums bent jau du kartus per mėnesį. Tegul tavo plunksną vedžioja savikliova ir tiesa. Su koku malonumu skaitysime apie tavo sėkmę, nes nuo jos priklausys, kada ateis ta laiminga diena, kai galėsime tave apkabinti. Jei tu mus myli, kaip aš tikiuosi, tai ši mintis parems tave tavo darbuose ir niekada neleis pamiršti, kad jei po trejų metų tu padarysi ženklį

M. G. G. G.

толькі ад цябе залежыць, калі надыдзе той шчаслівы дзень, калі мы ізноў зможам цябе абняць. Калі ты нас любіш так, як я спадзяюся, гэта павінна цябе падтрымаць ва ўсіх тваіх пачынаннях. Не пазбывайся нічога з таго, што я табе наказваў на працягу трох гадоў. Выкарыстоўвай мае наказы, каб вытрымаць экзамен, і гэта будзе адзіным сродкам, каб ты змог выканаць адну са сваіх мэтаў у Італі перад тым, як мы ізноў убачымся, каб потым ужо ніколі не расставацца.

pažangą ir išlaikysi egzaminą, tai bus vienintelė galimybė tau gauti kokią nors tarnybą vienoje iš pasiuntinybių Italijoje ir mums visiems susirinkti, kad niekada daugiau nebeišsiskirtume.

21

de regler sur soi-même, à se consulter, à converser avec soi-même; le second est de le former le style; à force d'écrire on devient sensé; et ce qu'on a dit en ce sens est bien vrai, non tel par sa propre observation; on l'oppose encore à ceux qui l'écrivent, et on le grave pour toujours dans sa mémoire, et on s'en fait un air de voir que les lettres aboutissent à ces habiletés; elles s'en trouvent bien.

9. Maintenant pour ce qui concerne les lettres, il est inutile d'insister en même temps à faire connaître mes intentions à celui qui sera chargé de le diriger; je te laisse à la carrière diplomatique pour ce qui est de celle qui te convient le mieux. Il faut donc que les études soient principalement dirigées vers ce but. Men très cours d'humanité pour commencer; après les posséder quelques éléments de grec, et tu pourrais en tirer davantage de ta curiosité. Il faut donc t'y appliquer avec persévérance et courage; car je suis convaincu non-dubitablement que les études des deux langues classiques ont été simultanément, mais encore que le grec, pendant le latin, fait de bien coup d'apprentissage en dernier. Depuis quelque temps le romantisme est pour les lettres, ce que le Châleux crochus est pour les populations; mais ce filon peut-être commun à l'autre, et ce qui est bon et beau restera éternellement tel, pourvu qu'il le soit et le beau, ainsi que la vérité ne change jamais. Ce qui te dit est encore un dessein de la parole; mais en attendant tu peux aller les comme par article de foi; qu'il n'y a pas de bonnes et solides études si elles ne sont basées sur celle des langues classiques.

10. Je n'entre pas dans les détails des différentes branches de connaissances historiques et philosophiques que tu vis te préparer à acquiescer pour te préparer à exercer d'être employé avec honneur. L'ordre dans la succession des objets envisagés ainsi que les objets de leur méthode, sont entièrement à la disposition de la personne sage qui les dirige; j'ajouterais seulement mon avis de te faire cultiver les langues modernes si nécessaires à la carrière; une langue de la nature de l'époque de ta vie ou la quatrième est si facile à l'acquisition de langues est très facile, et quand un grand avantage qui en résulte pour toi tu ne serais en état de l'apprendre; qu'en fait et à mes yeux que tu amènes dans la vie.

11. A cette fin, mon intention est de t'en faire la seule possession, toscana la lingua di quel bel paese dove il si suona il ne suffit pas pour cela de parler avec l'italien; ce ne serait jamais que la langue des rues de Florence; il faut bien étudier cette langue; il faut la bien comprendre pour l'aimer; et pour cela il faut lire les bons auteurs italiens, il faut encore correspondre avec cette langue. Correspondre en italien avec tes lettres est ce que je te commande, à cet égard.

12. Après que les études préparatoires t'aient mis à même de suivre les leçons publiques, c'est-à-dire la langue celui qui dirigera tes études pourra à propos de l'introduction au cours de l'université, te t'offrir de nouvelles et bienveillantes de tes condisciples par une conduite égale; obligeant et poli vis-à-vis de tous. Il te faudra quelque fois passer les études de ces caractères inévitables, et d'ailleurs, qui se placent à chercher des querelles avec leurs camarades; c'est une peste qu'il faut éviter avec le plus grand soin; et le moyen le plus sûr de réussir est comme je t'ai dit plus haut d'être également poli avec tout le monde et de ne jamais te mêler des affaires qui ne te regardent pas.

Mykolo Kleopo Oginskio „Tėviškų patarimų į gyvenimą iškeliaujančiam sūnui“ nuorašo fragmentas. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1177, ap. 1, b. 87.

Фрагмент копії “Бацькоўскіх парадаў сыну на жыццёвы шлях” Міхаіла Клеафаса Агінскага. Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы, ф. 1177, воп. 1, спр. 87.

Ogiński, Michał Kleofas

Og-13 Tėviški patarimai = Бацькоўскія парады : keturi laišakai apie ugdymą / Mykolas Kleopas Oginskis ; parengė Vytas Rutkauskas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ; [vertėja iš prancūzų į lietuvių kalbą Jūratė Karazijaitė, vertėjas iš lietuvių į baltarusių kalbą Vadimas Vileita, vertėjai iš prancūzų į baltarusių kalbą Leonidas Kazyra ir Natalia Cimonina] ; [įvadinio straipsnio ir komentarų autorė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė]. – Vilnius : Petro ofsetas ; [Rietavas] : Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus, [2016]. – 152 p. : iliustr., faks., portr. Gretut. tekstas liet., baltar. – Kn. taip pat: Pratarinė (liet., baltar.) / Vytas Rutkauskas, p. 10–13. Keturi Mykolo Kleopo Oginskio laišakai apie ugdymą (liet., baltar.) / Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 14–21. – Bibliogr. išnašose.

ISBN 978-609-420-536-1

Knygoje lietuvių ir baltarusių kalbomis skelbiami keturi 1819–1822 m. Zalesėje ir Rietave prancūziškai rašyti Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) laišakai apie ugdymą, atskleidžiantys vaikams skiepytus krikščioniškosios moralės principus, pagarbą tėvams, tikėjimą prigimtinėmis žmogaus laisvėmis ir teisėmis, darbštumą, sveiką gyvenimo būdą ir ypatingą dėmesį mokslui bei žinioms. Įvadiniam knygos straipsnyje pristatomos laišku sukūrimo aplinkybės, pateikiamos naujais šaltiniais papildytos šių laišku adresatų – M. K. Oginskio dukros Amelijos (1804–1858) ir sūnaus Irenėjaus Kleopo (1808–1863) – biografijos.

UDK 94(474.5)„1569/1861“(092)(044.2)+
94(438)„1764/1918“(092)(044.2)+
78.071.1(474.5)(=162.1)(092)(044.2)+
78.071.1(438)(092)(044.2)+821.133.1-6

Parengė Vytas Rutkauskas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė
Lietuvių kalbos redaktorė Reda Asakavičiūtė
Dailininkė-dizainerė Skaistė Ašmenavičiūtė
Viršelio dailininkė Skaistė Ašmenavičiūtė

2016 11 25. 8,74 leidyb. apsk. l. Tiražas 700 egz.
Išleido Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus
L. Ivinskio g. 4, 90311 Rietavas
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riononių g. 25C, 03153 Vilnius

9 786094 205361

Projekto „Kunigaikščių Oginskių kultūros kelias“ rėmėjai

BIOVAST

REVAL BALDAI

Garlita

Gazimpėsas
UŽDAROJI AKCINĖ BENDROVĖ

lietpak

PLUNGĖS LAGŪNA

KAUNO
SILAS

C'est une idée erronée que de séparer la tête du cœur et de vouloir en faire deux êtres absolument différents, tandis que ce sont deux parties d'un même tout et soumises à la direction d'une seule âme.

En discutant les mystères de l'organisation de l'homme et sous approfondies les discussions psychologiques sur les facultés de l'âme, je veux bien admettre d'après l'opinion reçue que la tête est le siège de la raison et le cœur celui du sentiment, et à ce titre je conçois la différence des attributs respectifs qu'on leur reconnaît, mais comme ce ne sont à proprement parler ni deux reports, que l'âme fait mouvoir, je regarde comme très impropre l'expression dont on se sert souvent: qu'un homme a une mauvaise tête mais un bon cœur; ou bien celle: que le cœur ne vieillit jamais. Les phrases banales sont reçues en société comme tout d'autre, mais l'homme pensant ne peut les prendre à la lettre. Le siège du sentiment est par la même celui du génie, qui dans un combat continue avec la raison, l'emporte souvent, et si dans ce cas là, la tête exaltée et gouvernée par leur influence s'appelle raisonnée tête, comment appelle-t-on le cœur, qui a provoqué le mal? Ne serait-il pas plus convenable de dire pour excuser

C'est une idée erronée que de séparer la tête du (cœur) et de vouloir en faire deux êtres absolument différents, tandis que ce sont deux parties d'un même tout et soumises à la direction d'une seule âme.

En vain pénètre-t-on les mystères de l'organisation de l'homme et sans approfondir les dispositions psychologiques sur les facultés de l'âme, j'ai voulu bien admettre d'après l'opinion reçue que la tête est le siège de la raison et le cœur celui du sentiment, et à ce titre j'ai conçu la différence des attributs respectifs qu'on leur reconnaît, après comme ce ne sont à proprement parler que deux reports, que l'âme fait mauvais; j'ai regardé comme très impropre l'expression dont on se sert souvent: qu'un homme a une mauvaise tête mais un bon cœur; ou bien celle: que le cœur ne vieillit jamais. Ces phrases triviales sont reçues en société comme tout d'autre, mais l'homme pensant ne peut les prendre à la lettre. Le siège du sentiment est par la même raison du papisme, qui dans un combat continué avec la raison, l'emporte souvent, et si dans ce cas là, la tête exaltée et gouvernée par leur préférence, s'appelle mauvaise tête, comment appelle-t-on le cœur, qui a provoqué le mal? Ne serait-il pas plus convenable de dire pour excuser un homme vicieux, qu'il a un bon cœur.